

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**TANZİMAT DÖNEMİ ESERLERİNDE AİLE İÇİNDEKİ
HİZMETLİLER VE
BUNLARIN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilek Aşkın SARICA

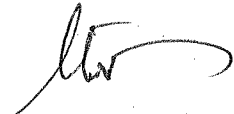
Danışman:

Yard. Doç. Dr. Mustafa ÜSTÜNOVA

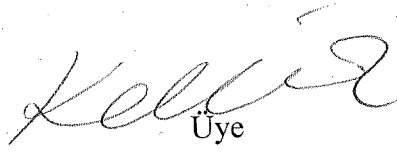
BURSA – 2012

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyat Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda 700941002 numaralı Dilek Aşkın SARICA'nın hazırladığı "Tanzimat Dönemi Eserlerinde Aile İçindeki Hizmetliler ve Bunların Birbiriyle İlişkileri" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 21/09/ 2012 günü 16.00 – 17.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Yrd. DoçDr. Mustafa ÜSTÜNOVA
Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. A.ÇÜÇEN
Uludağ Üniversitesi

Üye
Yrd. Doç. Dr. Kelime ERDAL
Uludağ Üniversitesi

...../...../ 2012

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Dilek Aşkın SARICA
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XI + 164
Mezuniyet Tarihi : / / 20.....
Tez Danışman(lar)ı : Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÜSTÜNOVA

TANZİMAT DÖNEMİ ESERLERİNDE AİLE İÇİNDEKİ HİZMETLİLER VE BUNLARIN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ

Tanzimat Edebiyatı, yönünü Batı'ya döndüğü kadar yaşadığı toplumun sorunlarına da ayna tutan bir edebiyat dönemidir. Eşitlik, hürriyet, adalet gibi kavramlar bu dönemle birlikte edebiyatımızdaki yerini almıştır.

Tanzimat Döneminde ev içi hizmetlilik anlayışı, esaretle gelişen bir süreçtir. Dönem içerisindeki pek çok yazar, eserlerinde bu olguya geniş bir şekilde yer vermiş; toplumun bu bireylere yaklaşımını, bireylerin yaşadıklarını irdelemiştir. Toplum içerisinde kabul görmüş birtakım değer yargıları, bireyin hürriyeti temi çevresinde mercek altına alınmıştır. Eserlerde yaygın olarak konaklardaki cariyelik anlayışının işlendiği görülmektedir. Özellikle cariyelerin evin hanımı ve beyi tarafından gördüğü muameleler, bu kurumdaki aksaklıkları gözler önüne sermektedir. Kimi eserlerde ev içi hizmetlilerin mutlu sona kavuştukları görülürken kimisinde ise hayattan koparıldıkları görülmektedir. Dönem yazarlarının bu konuyu işlerken romantizm akımı ile realizmin unsurlarını başarıyla harmanladıkları görülmektedir. Bunda; görülen, tanık olunan olayların, içinde yetişilen konakların, kimi zaman ise esir bir annenin evladına anlattığı hikâyelerin katkısı büyüktür.

Tanzimat sanatçıları, işledikleri konularla kendi dönemlerini etkiledikleri kadar sonraki dönemleri de etkilemiş ve yol açıcı olmuşlardır. Tanzimat Dönemi ev içi hizmetlilik anlayışı, bireyin haklarının sorgulandığı, esarete bakış açısının değişmesi yönünde adımların atıldığı, yeni bir toplum düzeninin arzulandığını gösteren bir tem olması bakımından oldukça önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Hizmetli, konak, cariyeye, esaret, esir.

ABSTRACT

Name and Surname : Dilek Aşkın SARICA
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Turkish Language and Literature
Branch : New Turkish Literature
Degree Awarded : Master
Page Number : XI+164
Degree Date : / / 20....
Supervisor (s) : Mustafa ÜSTÜNOVA

FAMILY SERVANTS AND THEIR RELATIONS IN THE WORKS OF THE REFORMS PERIOD

Literature of Reforms belongs to a period of literature which reflected the problems of the society in which it existed as much as directed its intentions towards the West. Such concepts as equality, freedom and justice took place in our literature by this period.

In period of Reforms the concept of family servant grown by the fact of slavery. A number of authors considered this fact widely in their works and investigated the life of these individuals and the society's approach to them. Some value judgments accepted by the society inspected in the frame of the theme of individual freedom. It is observed that the works commonly considered the concept of concubine which was a part of the mansions of that period. Particularly the treatments of the ladies and gentlemen of these mansions to the concubines and failures of this institution were shown. It is seen that in some of these works house servants achieve a happy end but in others their threat of life is broken by the householders. It is observed that authors of this period mixed the elements of Romanticism and of Realism successfully. Certain events that had been observed and witnessed , mansions in which the authors grown up and a story which was told by a slave mother to her child make considerable contribution to them as materials.

Authors of the Reform Period influenced later periods as much as their own and they opened a new way for them. In the Reform period the concept of house servant was a considerably significant theme, since in terms of which individual rights were inquired and important steps were taken for evaluating slavery and since it exhibited a desire for a new order.

Key words: Servant, Mansion, concubine, slavery, slave.

ÖN SÖZ

Türk edebiyatında Batı'ya yönelik Tanzimat ile başlar ve bugünkü edebî ürünlere ulaşmanın öncülüğünü Tanzimat Dönemi sanatçıları yapar.

Tanzimat Dönemi, yönünü Batı'ya döndüğü kadar halka da dönen, halktan beslenen ve yenileşmeye çalışan bir edebiyat dönemidir. Dönemin bu özelliği, tezimin çıkış noktasını teşkil etti. Amacım; yeni bir dönemin, yeni bir oluşumun açılımını görebilmek, dönemi kavrayabilmek, sosyal hayat unsurlarına yakından tanık olmak ve sadece ezbere değil karşılaştırmalarla bunu yapabilmektir.

Çalışmada Tanzimat Dönemi eserlerinden romanlar, hikâyeler ve çeşitli tiyatro eserleri incelenmiştir. Özellikle hikâye ve romanlarda, ev içi hizmetlilik anlayışının üzerinde durulduğu görülmüştür. Elbette bunda dönemin, sosyal meseleleri açıklamada edebiyatı birer araç olarak görmesinin etkisi büyüktür. Dönem içerisinde hak ve hürriyet kavramları, kadının toplum içerisindeki yeri, esaret, batılı düşünce gibi pek çok konu, yazarlarımız tarafından işlenmiştir.

Çalışmada, öncelikle ev içi hizmetlilik anlayışının çıkış noktası üzerinde durulmuştur. Bir sonraki bölümde ise temanın işlendiği edebî eserler incelenmiştir. Eserler yayın tarihine göre sıralanmıştır. Son bölümde ise tüm veriler ışığında “sonuç” bölümünden önce genel bir değerlendirme olarak da görülebilecek bir bölüm oluşturulmuştur. Motif kavramının, eserler bazında işlendiği bu bölümde değerli “*İsmail Parlatır*” hocamızın tasnifinden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada sadece ev içi hizmetlilik anlayışı değil, dönemin yaşayışı, dönemin kadınlara verdiği değer, bireyin toplum içindeki yeri, toplumun yaşayış tarzı gibi pek çok alt başlığı da görebilme şansına sahip oldum. Özellikle aydınların, yeni bir oluşumu vermek adına giriştikleri mücadeleler, bana, gerçek bir aydının toplumun bir adım önünde ve meşaleyi elinde taşıyan kişi olması gerektiğini bir kez daha hatırlattı.

Bu çalışma sürecinde yardımlarını ve bilgilerini esirgemeyen, bana inanan ve güven veren kıymetli hocam Yard. Doç. Dr. Mustafa ÜSTÜNOVA'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Dilek Aşkın SARICA

Bursa, 2012

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖN SÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ EV İÇİ HİZMETLİLİK ANLAYIŞI

TANZİMAT DÖNEMİ EV İÇİ HİZMETLİLİK ANLAYIŞI	4
---	---

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT EDEBİYATINDA EV İÇİ HİZMETLİLER

1.ESARET	7
1.1. ESERİN KONUSU	7
1.2. OLAY ÖRGÜSÜ.....	7
1.3. ESER HAKKINDA.....	8
1.4. DÖNEM HAKKINDA	8
1.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	9
1.5.1. Fıtnat.....	9
1.5.2. Fatın	12
1.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	13
1.6.1. Fıtnat ve Fatın	13
2.FİRKAT.....	14
2.1. ESERİN KONUSU	14
2.2. OLAY ÖRGÜSÜ.....	14
2.3. ESER HAKKINDA.....	16
2.4. DÖNEM HAKKINDA	16

2.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	18
2.5.1. Hacıhan	18
2.5.2. Guşacuk	22
2.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	23
3.ÖLÜM ALLAH'IN EMRİ	24
3.1. ESERİN KONUSU	24
3.2. OLAY ÖRGÜSÜ.....	24
3.3. ESER HAKKINDA.....	25
3.4. DÖNEM HAKKINDA	26
3.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	27
3.5.1. Sinesaf	27
3.5.2. Behice Hanım	28
3.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	29
3.6.1. Behice Hanım ve Sinesaf:	29
4.FAİK BEY İLE NURİDİL HANIM'IN SERGÜZEŞTİ	31
4.1. ESERİN KONUSU	31
4.2. OLAY ÖRGÜSÜ.....	31
4.3. ESER HAKKINDA.....	33
4.4. DÖNEM HAKKINDA	34
4.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	34
4.5.1. Nuridil	34
4.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	34
5.TAAŞŞUK-I TÂL'AT VE FİTNAT	37
5.1. ESERİN KONUSU	37
5.2. OLAY ÖRGÜSÜ.....	37
5.3. ESER HAKKINDA.....	39
5.4. DÖNEM HAKKINDA	40
5.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	41
5.5.1. Ayşe Kadın	41
5.5.2. Gülzar	44
5.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	45
6.SABR U SEBÂT	46
6.1. ESERİN KONUSU	46
6.2. OLAY ÖRGÜSÜ.....	46
6.3. ESER HAKKINDA.....	47
6.4. DÖNEM HAKKINDA	47
6.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	47
6.5.1. Gülfeşan	47
6.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	49
7.HASAN MELLAH	50
7.1. ESERİN KONUSU	50
7.2. OLAY ÖRGÜSÜ.....	50
7.3. ESER HAKKINDA.....	55
7.4. DÖNEM HAKKINDA	55
7.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	57
7.5.1. Esma	57
7.5.2. Arslan	59
7.5.3. İnşirah	60

7.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	60
8.HÜSEYİN FELLAH	61
8.1. ESERİN KONUSU	61
8.2. OLAY ÖRGÜSÜ.....	61
8.3. ESER HAKKINDA.....	63
8.4. DÖNEM HAKKINDA	64
8.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	64
8.5.1. Şehlevent.....	64
8.5.2. Civelek Mustafa	66
8.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	67
8.6.1. Şehlevent ve Civelek Mustafa	67
9.FELÂTUN BEY İLE RÂKİM EFENDİ	69
9.1. ESERİN KONUSU	69
9.2. OLAY ÖRGÜSÜ.....	69
9.3. ESER HAKKINDA.....	71
9.4. DÖNEM HAKKINDA	73
9.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	76
9.5.1. Fedayi.....	76
9.5.2. Canan.....	78
9.5.3. Mehmet	81
9.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	81
9.6.1. Fedayi İle Canan	81
10.İNTİBAH	84
10.1. ESERİN KONUSU	84
10.2. OLAY ÖRGÜSÜ.....	84
10.3. ESER HAKKINDA.....	85
10.4. DÖNEM HAKKINDA	87
10.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	88
10.5.1.Dilaşup	88
10.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	93
11.GÜLNİHAL	94
11.1. ESERİN KONUSU	94
11.2. OLAY ÖRGÜSÜ.....	94
11.3. ESER HAKKINDA.....	95
11.4. DÖNEM HAKKINDA	95
11.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	95
11.5.1. Gülnihal	96
11.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	97
12.KARA BELA	98
12.1. ESERİN KONUSU	98
12.2. OLAY ÖRGÜSÜ.....	98
12.3. ESER HAKKINDA.....	99
12.4. DÖNEM HAKKINDA	99
12.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	100
12.5.1. Ahşit	100
12.5.2. Mihridil.....	101
12.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	102
12.6.1.Ahşit ve Mihridil.....	102

13.SERGÜZEŞT	104
13.1. ESERİN KONUSU	104
13.2. OLAY ÖRGÜSÜ	104
13.3. ESER HAKKINDA	107
13.4. DÖNEM HAKKINDA	108
13.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	109
13.5.1.Dilber	109
13.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	111
13.6.1.Dilber ve Taravet	111
13.6.2.Cevher Ağa	113
14.DÜĞÜN	114
14.1. ESERİN KONUSU	114
14.2. OLAY ÖRGÜSÜ	114
14.3. ESER HAKKINDA	115
14.4. DÖNEM HAKKINDA	116
14.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	117
14.5.1.Dilsitan	117
14.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	119
15.MİHRİBAN	120
15.1. ESERİN KONUSU	120
15.2. OLAY ÖRGÜSÜ	120
15.3. ESER HAKKINDA	121
15.4. DÖNEM HAKKINDA	122
15.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	123
15.5.1.Mihriban	123
15.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	124
16.MUHADARAT	125
16.1. ESERİN KONUSU	125
16.2. OLAY ÖRGÜSÜ	125
16.3. ESER HAKKINDA	128
16.4. DÖNEM HAKKINDA	128
16.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	130
16.5.1. Reftar	130
16.5.2. Mehveş	131
16.5.3. Peyman	132
16.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	134
16.6.1. Sevda ve Fazıla(Peyman)	134
17.ZEHRA	136
17.1. ESERİN KONUSU	136
17.2. OLAY ÖRGÜSÜ	136
17.3. ESER HAKKINDA	137
17.4. DÖNEM HAKKINDA	139
17.5. EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI	139
17.5.1. Sırrıcemal	139
17.5.2. Nazikter	144
17.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	145
17.6.1. Nazikter ve Sırrı Cemal	145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TANZİMAT YAZARLARININ EV İÇİ HİZMETLİLERİ ELE ALIŞ ŞEKLİ

1.EV İÇİ HİZMETLİLERİN SOSYAL HAYATTAKİ YERİ.....	147
1.2. EV İÇİ HİZMETLİLERİN KAYNAKLARI	148
1.2.1.Ev İçi Hizmetlilerin Satış Yeri	148
1.3. EV İÇİ HİZMETLİLERİN AİLE İÇERİSİNDEKİ YERİ	149
2. OLAY ÖRGÜSÜ İÇİNE YERLEŞTİRİLEN VE İŞLENEN TEMAYA	
HAREKETLİLİK KAZANDIRAN MOTİFLER.....	150
2.1. EV İÇİ HİZMETLİLERİ ELDE ETME MOTİFLERİ.....	150
2.2. EV İÇİ HİZMETLİLERİN AİLEYE KATILIŞI İLE İLGİLİ MOTİFLER.....	151
2.3. EV İÇİ HİZMETLİLERİN YETİŞTİRİLMESİ MOTİFİ	151
2.4. EV İÇİ HİZMETLİLERİN KULLANILIŞI İLE İLGİLİ MOTİFLER	152
2.5. EV İÇİ HİZMETLİLERİN KAÇMASI MOTİFİ.....	153
3. EV İÇİ HİZMETLİLERİN ŞAHİS KADROSU	154
SONUÇ	156
KAYNAKLAR.....	162

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
haz.	Hazırlayan
nu.	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya

GİRİŞ

Tanzimat Dönemi edebiyatı, edebiyatımızın yönünün Batı'ya yöneldiği dönemdir. Bu dönemde edebî anlamda pek çok yeni tür edebiyatımıza girdiği gibi toplumun içindeki sorunlar edebî türler içerisinde yerini almıştır. Eşitlik, adalet, hürriyet, esaret gibi konular dönem içerisinde işlenen belli başlı konulardır. İşlenen bu konular toplumun aydınlanmasını sağladığı gibi toplum içerisinde oluşan düşünce hareketlerini gözler önüne sermiş, toplum içerisindeki sosyal durumlar, halkın yaşayışı, halkın sorunları edebî eserler vasıtasıyla okuyucuya aktarılmıştır.

Çalışmada, Tanzimat Dönemi romanları, hikâyeleri ve tiyatro eserleri olmak üzere toplam on yedi esere yer verilmiştir. Bu çalışmada dönemin özellikleri hakkında bilgi edinebildiği gibi ailelerin ev içi hizmetlilere bakışları, ev içi hizmetinde bulunan kişilerin birbirleriyle ilişkileri, bu ilişkilerin amaçları ve genel olarak ev içi hizmetlilerin yaşayışları, eğitimleri, karşılaştıkları sıkıntılar üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmuştur. Ev içindeki hizmetlilerin olaylar karşısındaki durumları daha ayrıntılı olarak işlenmiş, kişiler eser bazında tek tek ele alınmıştır. İnceleme sonuçlarına (üçüncü bölüm ve sonuç) kaynaklık etmesi bakımından ele alınan kişilerin durumlarını anlatan ve açıklayan bölümler, incelenen eserlerden sayfa numaraları parantez içinde belirtilerek aktarılmıştır. Devamlı dipnottan kaçınmak için bu uygulamaya gidilmiştir.

Çalışma; ev içi hizmetliliğinin ele alındığı birinci bölüm, metinlerden alıntılarla örneklendirilerek eserlerin incelendiği ana bölüm ve Tanzimat yazarlarının ev içi hizmetlileri ele alış biçimlerinin değerlendirildiği bölüm olmak üzere üç bölümden oluşmuştur. Metin kısmında incelenen eserlerin konusu ve olay örgüsü aktarılmış, bu kısımdan sonra incelenen eserin öne çıkan özellikleri “Eser Hakkında” ve eserden hareketle dönemin benzerlik ve farklılık gösteren genel özellikleri “Dönem Hakkında” başlığı ile incelenmiştir. Bu bölümlerden sonra ev içi hizmetliler kişi bazında ele alınmış, aile bireyleriyle ve birbirleriyle ilişkileri ayrı başlıklar altında aktarılmıştır.

Çalışmada Türkçe sözlük ve yazım kılavuzuna dikkat edilmiş, eserlerde geçen isimlerin günümüzdeki şekilleri kullanılmıştır. Eserlerden örneklerin verildiği bölümlerde, metin içindeki yazılışlarına sadık kalınmış, sayfa numarası belirtilerek aktarılmıştır.

Çalışmada kullanılan kitapların orijinal isimlerine sadık kalınmış, yazar isimleri belirtilirken ise günümüzdeki hâli esas alınmıştır. Ancak, eser için yapılan alıntılarda, alıntıyı yapan kişiye ve kaynağa atıfta bulunarak, o kaynaktaki şekline bağlı kalınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ EV İÇİ HİZMETLİLİK ANLAYIŞI

Tanzimat Döneminde ev içi hizmetlilik, kölelik anlayışından hareketle gelişmiştir. Osmanlıların kuruluşundan sonra durmadan gelişen devlet pek çok bölgeye pek çok akınlar düzenlemiştir. Bu akınların sonucunda birçok savaş ganimeti elde edilmiştir. Savaş ganimetlerinin yanında birçok esir de ele geçirilmiştir. Ele geçirilen esirlerin büyük bir bölümü saray ve çevresinde kullanılmışken bir kısmı da Edirne ve Bursa’da kurulan esir pazarlarında satılmıştır.

Osmanlı devletinde esirlerin sarayda kullanılması kadın esirlerin cariyeler olarak kullanılmasını beraberinde getirmiş ve gün geçtikçe saraydaki cariyeler sayısı artmıştır. Bunun sonucu olarak ise Fatih döneminde “haremler” kurulmuştur.

Ele geçirilen esirlerin bir bölümü orduda ve devletin çeşitli bölümlerinde çalışmak üzere de eğitilmiştir. Osmanlılarda Rumeli fetihleri sonrasında ele geçirilen esirlerin kimisi Acemi teşkilatına alınmış, bunlar ordu için yetiştirilmiştir. Saraya alınanlar ise Edirne sarayı, Galata sarayı, Atmeydanı’ndaki İbrahim Paşa sarayında eğitilmiştir.

Osmanlı’da saray dışındaki esirler konaklarda, varlıklı ailelerin evlerinde görülmektedir. Özellikle kadın esirler ev içi hizmetini görmekte, bulaşık, çamaşır gibi hizmetlere bakmaktadır. Bu esirlerin elde edilişi de farklı yollardan olmaktadır. Kimisi esir pazarlarından, esircilerden satın alınırken kimisi ise el altından satın alınmaktaydı. Evdeki cariyelerin bir bölümü ise odalık olarak alınmaktaydı. Fakat odalıklar, ev içinde çeşitli sorunların, kıskançlıkların yaşanmasına da sebebiyet vermekteydi. Ancak genel olarak bir sorunla karşılaşıldığında sorunun çözümünde üzülen taraf odalıklar veya cariyeler olmaktaydı.

Ev içi hizmetinde bulunan genç cariyelerin en sık karşılaştıkları problem, odalık olarak alınmasalar da evin beyi ya da evin küçük beyleri tarafından istifade edilmek istenmeleri, karşı geldiklerinde türlü eziyetlere maruz kalmalarıdır. Evin hanımı tarafından öğrenildiği takdirde ise cariyeler hemen evden uzaklaştırılır, bir esirci evine ya da tanımadığı kimselere el altından satılırdı.

Bazı durumlarda ise evin hanımının odalık almaya ılımlı yaklaştığı görülebilmektedir.

Çocuk sorununu çözmek için alınan bir odalık, istenilen sonucu verememişse çırağ edilmekte, başka bir erkekle çeyizi de hazırlanarak evlendirilmektedir.

Pek çok konakta ev içi hizmetlilerin eğitimine de önem verildiği görülmektedir. Zengin konaklarda ev içi hizmetliler okuma yazmanın yanında çalgı çalmayı da öğrenirlerdi.

Ev içi hizmetlilerinin erkek olanları ise evin ağır işleriyle, bahçe işleriyle ilgilenmektedir. Erkek hizmetlilerin varlığı kadınlara göre epey azdır.

Tanzimat Dönemi ev içi hizmetlilerin esir kaynaklı olduğunu söylemekle birlikte buradaki esirliğin Batı'dakinden farklı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Buradaki esirliğin ve beraberinde gelişen ev içi hizmetliliğinin insani yanı fazladır. Hizmetliler, evin bir ferdi olarak görülür. Kimi ev ve konaklarda adeta ev sahibinin can yoldaşı olduğu görülür.

Tanzimat yazarlarının ev içi hizmetliliğine dair pek çok bilgiyi eserlerine taşıdıkları, bu unsurları işledikleri görülmektedir. Bunda, dönemin sosyal hayatında ev içi hizmetliliğinin yaygın olmasının ve bu kurumu yakından tanımalarının da katkısı büyüktür.

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT EDEBİYATINDA EV İÇİ HİZMETLİLER

1.ESARET¹

AHMET MİTHAT EFENDİ

1.1.ESERİN KONUSU

Efendileri tarafından evlenmelerine müsaade edilen iki esirin düğün gecesi kardeş olduklarını öğrenmeleri anlatılmaktadır.

1.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Zeynel Bey, evliliğin getirdiği sorumluluktan korktuğu için otuz beş yaşına kadar evlenmemiştir. Annesi ve kız kardeşi öldükten sonra yalnız kalır ve arkadaşının tavsiyesi ile bir odalık alır, onunla evlenir. Odalığının eğitimiyle ilgilenir ve ona daha fazla zaman ayırabilmek için memuriyetinden istifa eder. Aynı arkadaşı Fatin ve Fıtnat adında iki çocuğu kendisine getirir. Zeynel Bey, bu iki küçük köleyi de satın alır. Tüm zamanını onların eğitimine harcar. Dört sene sonra her iki çocukta artık birer genç kız ve genç erkek olmuşlardır. Zeynel Bey, Fıtnat'tan etkilenmeye başlar. Bir gün ona karşı hislerini odasına girerek anlatır. Fıtnat ise Fatin'i sevdiğini efendisine söyler. Zeynel Bey, bir müddet sonra Fıtnat'a olan duygularını bir kenara bırakarak bu iki gencin birleşmesi için elinden geleni yapar. İki gencin evlenmelerine müsaade verilir ve düğün hazırlıkları yapılır. Düğün gecesi iki genç, kardeş olduklarını öğrenir. Yazdıkları bir mektupla esareti lanetleyerek intihar ederler.

¹ Ahmed Midhat Efendi, **Esaret**, (Yayına Hazırlayan: Hüseyin Alacatlı), Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

1.3.ESER HAKKINDA

Esaret (1287/1870) adlı uzun hikâye, Ahmet Mithat Efendi'nin Letaif-i Rivayat adıyla yayınladığı serinin ikinci hikâyesidir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, eserin Türk Edebiyatındaki önemini şu şekilde ifade etmiştir:

“Hikâyenin en mühim tarafı şüphesiz kahramanın genç cariyeye duyduğu aşkı yenmesidir. Onun odasında geçirdiği tereddüt anı, çok acemi bir dille verilen karşısındakinin hislerine hürmet endişesi edebiyatımızda -yani âdeta resmî şekilde- yeni bir insanın başlangıcıdır.”²

Fazıl Gökçek ise eserle ilgili olarak şunları söylemektedir:

Eser, Tanzimat Dönemi Türk roman ve hikâyesinin en sık işlediği konulardan biri olan esaret hakkındadır. Bu hikâye Tanzimat döneminde esaret konusunu ele alan ilk eser olması³ bakımından edebiyat tarihimiz açısından önemli bir yere sahiptir.”⁴

1.4.DÖNEM HAKKINDA

Orhan Okay, “Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi” adlı eserinde dönemle ilgili olarak şu çıkarımlarda bulunmuştur:

“Ahmed Midhat'ın nazarında Batı'daki gibi, yani her türlü angarya ve zulme katlanmak mânâsında bir esaret müessesesi Osmanlı içtimaî düzeninde bahis konusu değildir. Müessese bu imkâna açık ise de tatbikatta Osmanlı mürüvvet ve fazileti, esirlerin insan gibi muamele görmesini temin etmiştir. Kısacası köleler, sosyal sınıflar içinde hakir görülen bir zümre teşkil etmemektedirler.

Ahmed Midhat'ın bu tavrı esaret müessesesinin müdafaası anlamına gelmemelidir. Bu, sadece Doğu ve Batı toplumlarında esirlere karşı yapılan muamelenin farklılığından doğan bir davranıştır. Onun da, çağdaşları olan diğer Tanzimat yazarları gibi, esaret hakkındaki düşüncesi, kölelerin köle oluşlarını kaderin bir icabı gibi karşılamaktan ibarettir. Ancak mürüvvet sahibi efendinin davranışı, bu kölelerin esaretini kaldırmak ve onları saadetlerine kavuşturmadır.

² Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 9. b., Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 464.

³ İsmail Parlatır, **Tanzimat Edebiyatında Kölelik**, 2. b., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Ankara, 1992, s.156.

⁴ Fazıl Gökçek, “Letaif-i Rivayat Hakkında”, **Letaif-i Rivayat**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001, ss. IX-X.

Esaret'in filozof tavırlı kahramanı Zeynel Bey, satın aldığı köleleri evlatlık edinen, mürüvvetli bir Osmanlı aydınıdır.”⁵

Zeynel Bey'in kendi çatışmalarını yenerek Fitnat – Fatin aşkına saygı göstermesi, hatta gençleri kendi eliyle evlendirmesi, yazarın insan onuru ve esaret kurumuna bakış açısıyla ilgilidir.⁶

Ahmet Hamdi Tanpınar “XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi” adlı eserinde konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

“Hikâyenin en mühim tarafı şüphesiz kahramanın genç cariyeye duyduğu aşkı yenmesidir. Onun odasında geçirdiği tereddüt anı, çok acemi bir dille verilen, karşısındakinin hislerine hürmet endişesi edebiyatımızda -yani âdeta resmî şekilde- yeni bir insanın başlangıcıdır.

Fitnat'ın evde bir odası vardır. Binaenaleyh ferdî hayatı vardır. Bu da bir başlangıçtır. Nihayet bu çok acemî hikâye ile edebiyatımıza çocuk ve çocuk terbiyesi girer. Erkek kahramanının evlenmekteki tereddüdü ve odalıkla yaşaması da evlenme müessesesinin o zamanki şekillerine karşı başlayan isyandır. Fitnat'ın bir kütüphanesi bile vardır. ‘Afife Anjelik, Jöneviev, Leyla ile Mecnun...’ Hakikatte Fitnat yeni başlayan edebiyatla hissî hayata açılmıştır. O roman okuyucusudur. Böylece bu küçük hikâye ile bir yığın şey birden edebiyatımıza girmiş olur.”⁷

1.5.EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

1.5.1.Fitnat

*Sekiz dokuz yaşlarında, sarışın, mavi gözlü bir kız çocuğudur. Okumayı bilir:

“Sekiz, dokuz yaşında altıtopu gibi bir kızı kucağıma atıvermesin mi? O lepiska saçlar! Mâi gözler! Kandamlası yanaklar!” (s.6)

“ Artık bunda esaret denilecek bir şey yoktur. Kendinize evlât edersiniz. ‘Hem de baksanıza, yumurcak ne güzel gazete okuyor!’ deyip koynundan çıkardığı ve ‘Al kızım oku!’ diye eline verdiği bir gazeteyi saldırı saldırı okumaya başladığı gibi artık tahammül edemeyerek hemen hareme gönderdim.” (s.6)

⁵ Orhan Okay, **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi**, 4. b., Dergâh Yayınları, Şubat 2008, s. 194.

⁶ Ahmed Midhat Efendi, **Esaret**, (haz. :Hüseyin Alacatlı), Akçağ Yayınları, Ankara, 1999. s. IX.

⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 9. b., Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 464.

*Zeynel Bey, çocukların eğitimine önem verir. Gerek matematik gerek coğrafya, kimya gerekse hikmet ve müzik alanında iyi bir eğitim gören çocuklar dört sene sonunda âdeta kesb-î kemâl derecesine varırlar:

“Kendilerine her ne gösterilse derakab ahz u kabul etmekte bulundukları cihetle bunlar ilk senesi hesabı, kûsûrât-ı a’şâriyeye kadar tamamıyla öğrendikten başka, coğrafyayı muhtasar ve hey’eti dahi tekmi edip ikinci senesi hikmet ve kimyaya başlamaya hazırlandılar. Mızika cihetinden ise piyano ile çaldıkları polkalar ve valsler âdeta dinlenecek ve belki de notalarının işaret ve tayin eylediği takti’leri lâıykıyla icra etmekte oldukları cihetle insan kalkıp oynamaya emniyet edebilecek bir dereceye geldiler.

Hülâsa-i kelâm, aradan dört sene bu suretle geçti. Bunlar âdeta kesb-i kemâl derecesine vardılar.” (ss.7-8)

*Zeynel Bey, Fıtnat on iki on üç yaşlarına geldiğinde kalbini ona kaptırır. Fıtnat ile beraber olmak istemekte fakat daha sonra kendine engel olmaktadır:

“Adam bunlar sülbî evlâdım değil ya! Bâhusus kendileri halkın dediği gibi esirdir. Meselâ ben Fıtnat’ı istifrâş edecek olsam mugâyir-i şer’-i şerîf bir hareket bulunmamış olurum,” gibi hayalde dahi bulunur idiysem de taaddüd-i zevcât pek ziyade menfur ve merdûdum olduğu cihetle derakab tebdî-i fikr ederek nefsimi ta’yîb eyler idim.” (s.8)

*Fıtnat’ın odasında küçük bir kütüphanesi vardır. İçinde aşk, tarih ve muhabbetten bahseden kitaplar vardır. Fıtnat’ın odasına giren Zeynel Bey, bu manzaradan memnundur:

“Gözlerin kimisinde tarihe ve kimisinde âdâba müteallik birçok kitaplar bulduktan sonra bir de en sonraki göze bakayım ki aşk ve muhabbetten bahs eder birçok hikâye kitapları dolu! Afife Anjelik, Jön Viyö ile Leylâ ile Mecnûn hikâye-i manzûmesi ve sâire ve sâire. Hepsî orada. Hem de bunlar o kadar ezilip yoğrulmuş ki kim bilir ama lâ akl-ı beşer onar kere okunmuş olduğu zahir hallerinden anlaşılır. Hele kitapların kenarları bütün haşiyeleriyle dolu. Haşîye tarzında yazmış olduğu beyitlerden en ziyade hoşuma giden şudur:

‘Dil-i bîmârı tedâvi edecek kimdir kim

Derdimiz aşk eseridir ne eder bunda hekim.” (s.10)

*Zeynel Bey, Fıtnat ile Fatin’in birbirlerini sevdiklerini öğrenir:

“... Ne göreyim! Bizim Fatin ile Fıtnat diz dize oturmuş!” (s.11)

*Zeynel Bey, gördüğü manzara karşısında şaşkındır, bir ara içinden ikisini de kurşunlamak geçse de sonra sakinleşir:

“Şu hâli gördüğüm anda hâlim değişti. Gözlerim karardı. Mutlaka benzim de sarardı. Ayak üzerinde duramaz oldum. Dizlerimin bağı çözüldü. Perdenin arkasına yığılmış kalmışım. Hemen içeriye girip ikisini dahi birer kurşunda... Ah! O nâzik vücûda kurşun... Eyvâh! Eyvâh! Bîçârenin alnı yazısı... Aman bayıldım.” (s.11)

*Zeynel Bey, Fıtnat ve Fatin’ın konuşmalarını dinler. İki genç âşğın hürriyet konusundaki konuşmaları kendisini çok etkiler. Gençleri birleştirmeye karar verir:

“... Kendi kendime dedim ki: Pekâlâ! Bunları birbirine bağışlayayım.” (s.11)

*Zeynel Bey, Fıtnat’ın odasına gidip kendisiyle konuşmaya karar verir. Eğer Fıtnat, Fatin’e sadık kalır ise iki gencin birleşmelerine müsaade edecek ve Fıtnat’ı unutacaktır:

“Kız, Fatin’e sadakatinde sâbit kadem olur ise ciğerimden akan kanlar galebe-i hırs ve hasetle belki de gözümden damlar ise de buna dahi bakmayarak mücerred kendisinden ümidimi kesmek için kızı Fatin’e veririm.” (s.20)

*Zeynel Bey, Fıtnat’ın odasına girerek duygularını açıkça ifade eder hatta kendisi üzerinde hakkının olduğunu da belirtir. Lakin Fıtnat sadece Fatin’i sevdiğini ve ona ait olduğunu belirtir:

“Fıtnat, sen de takdir edersin ya aşk ketmolunur bir şey değildir ve âşıktâ sabır dahi olamaz. Kendimi uzun uzadıya mukaddimeler bastına mecbur etmeksizin sana açıktan açığa beyan edeyim ki ben seni seviyorum.” (s.22)

“... Benim arzum, senin üzerinde olan meşrû bir hakkımı muhafazadır.” (s.23)

“Sakin tecâvüz etmeyiniz. Hakk-ı meşruum var, diyorsunuz. Hakkınız dairesinin haricine çıkmayınız. Zirâ, hakkınız hayatımla mahdûttur.

-Yani ne demek istiyorsun?

-Evet, hakkınız hayatımla mahdûttur demek isterim, yani hürriyet-i şahsiyem sizin elinizde olup buna bir diyecek yok ise de hürriyet-i hayvaniyem benim elimde olduğundan ben bunu işte görmüş ve anlamış olduğunuz cihetle Fatin’e hediye eyledim. Buna taarruz edemezsiniz. Zirâ hâmisi ölümdür.” (s.24)

*Zeynel, Fıtnat’ın verdiği cevap karşısında onu tebrik eder. Kendisini tecrübe ettiğini belirtir ve bir hafta içinde iki gencin evleneceğini müjdeler:

“Muradım seni tecrübe idi. Aferin, sadakatin ve sadakatinde sebatın yerinde imiş. ... Lâkin şimdi me’yus olma. Âdetâ Fatin’e dahi tebşir ve tebrik eyle ki bir haftaya kalmaz ikinizi birbirinize bağışlayacağım, dedim.” (s.24)

*İki üç gün içerisinde tüm hazırlıklar yapılır, nikâh kıyılır, düğün ve yüz yazısı yapılır.

İki sevgili zifafa konulur. Gecenin ilerleyen saatlerinde silah sesi gelir, gençler intihar etmişlerdir. Bıraktıkları mektupta esareti lanetlemişler ve kardeş olduklarını öğrendiklerini yazmışlardır:

“Uhuvveti tecdîd etmek, bir saat evvel karı koca iken, bir saat sonra karındaş kız karındaş olmak mümkün mü, zevciyette devam ile? İkimiz bir sülbden, bir kandan gelme öz karındaş! Şu hâlde ne iftirâka ve ne de ittisâle muhal yok.” (s.29)

1.5.2. Fatin

*Fatin on bir on iki yaşlarında Çerkez bir köledir. Zekidir ve okuma bilmektedir:

“Beyefendi, bir de köle var. Görseniz o bundan güzel ve zeki ve pek güzel okur. Hem o gâyet kibar bir yerden çıkma. Terbiyesi de gayet yolunda. Şu kadar var ki on bir, on iki yaşına gelmiş.” (s.6)

*Zeynel Bey, Fıtnat ve Fatin’in terbiyesiyle ilgilenir, eğitimleri üzerinde durur. Bu konuda odalığı da Zeynel Bey’e iştirak eder:

“... kendilerine fûnûn mukaddemâtını olsun göstermeyi ve biraz da mızıkâ meşk etmeyi heves ederek fûnûnu ben ve mızıkayı dahi maharet ve melekesinden nâşi odalık iltizâm eyleyerek ben en evvel cem’, tarih, darb, taksim diye hesaptan ve odalık dahi mi, fa, sol diye esâmi-i sadâ ve âhenkten başladık.” (s.7)

*Fatin on beş on altı yaşına bastığında Fıtnat on iki, on üç yaşlarındadır. Zeynel Bey, bir gün Fıtnat’ın odasına girer ve odadaki kütüphanede aşk ve muhabbetten bahseden pek çok hikâye kitapları görür. Zeynel Bey, Fıtnat’ta bu fikirler oluştuktan sonra Fatin’in haremde kalmasının uygun olmayacağını düşünür:

“Lâkin kıza bu efkâr geldikten sonra artık Fatin’i haremde yatırıp kaldırmayı muvâfık-ı maslahat göremeyerek ba’d-ez-ân mâbeyn odasının selâmlık cihetinde bulunan bir küçük daireyi Fatin’e tahsis ederek haremde çıkardım.” (s.10)

*Fıtnat ile Fatin’in yaklaşması Zeynel Bey’i şaşırtır:

“Şu hâli gördüğüm anda hâlim değişti. Gözlerim karardı. Mutlaka benzim de sarardı. Ayak üzerinde duramaz oldum. Dizlerimin bağı çözüldü.” (s.11)

*Gençlerin birbirine duyduğu sevgiden emin olan Zeynel Bey, bir hafta içinde kendilerini evlendireceğinin Fatin'e iletilmesini ister:

“... Lâkin şimdi me'yus olma. Âdeta Fatin'e dahi tebşir ve tebrik eyle ki bir haftaya kalmaz ikinizi birbirinize bağışlayacağım, dedim.” (s.24)

*Düğün gecesi kardeş olduklarını öğrenen Fatin ve Fıtnat bir mektup bırakarak intihar ederler. Efendilerine duydukları sevgi bu mektubu da yansır:

“İşte velînimetiniz, ricânız dahi bundan ibarettir. Biz gidiyoruz. Allâhımsarladık. Bizi gönülden çıkarmayınız.” (s.30)

1.6.EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

1.6.1. Fıtnat ve Fatin

*Fıtnat ve Fatin, Zeynel Bey'in verdiği eğitimi birlikte alırlar.

*Zaman geçtikçe iki genç yakınlaşır. Fatin, kimi geceler Fıtnat'ın odasına gider. Böyle gecelerde iki genç esaret üzerine ve kavuşamamak üzerine konuşur:

“A Fatin'im, bununla dört mü oldu, beş mi oldu bilmem her ne ise bana kaç defa gelmiş isen o güzel gecelerimiz hep böyle sükût ve gâyeti anlamakla geçti. Canım, gerek sana ve gerek bana yazık değil midir? Bizim müddet-i hayâtımız hep böyle mi geçecek? Böyle geçecek ise billâh ben o hayattan vazgeçerim. Âdeta ölümü arzu ederim.” (s.12)

“... dünyaya böyle insan gelip de hürriyet-i şahsiyemiz muhafaza edemiyerek gasbettireceğimize kâşki sair nevden bir hayvan geleydik.” (s.15)

*Zeynel Bey tarafından evlenmelerine izin verilir; fakat düğün gecesi kardeş olduklarını öğrenen Fatin ve Fıtnat bir mektup yazarak intihar ederler:

“Velînimetimiz efendimize,

İki seneden beri ye's ve nevmidî içinde her gün bin kere ölüm derecesine gelmiş, hele bir aralık ümit kapıları bütün bütün kapandıkta, âdeta ölüme hazırlanmış olan Fıtnat ile Fatin'i bu gece birbirine bağışlamakla zâhir hâlde bizi ihya etmiş oldunuz. Lâkin ihyâ değil, imâte ettiniz.

Bununla beraber şu gördüğünüz hâlde siz sebebiyet göstermediniz. Siz, vazife-i insaniye ve hamiyet ve mürüvveti mâ ziyade ifa eylediniz. Bunun için, siz şu hâlin vukuunda zî-medhal değilsiniz. Bî-tarafsınız. Bize ne etti ise esaret etti.” (s.27)

2.FİRKAT⁸

AHMET MİTHAT EFENDİ

2.1.ESERİN KONUSU

Memduh adındaki bir gencin Çerkezistan'a yaptığı seyahat, bu seyahat esnasında yaşadıkları, âşık oluşu ve aşkı uğruna verdiği mücadeleler anlatılmaktadır.

2.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Memduh Bey, yedi yaşında iken babasını kaybeder. Çok geçmeden annesi de vefat edince hem öksüz hem de yetim kalır. Komşuları Ata Bey, Memduh'un haline acır ve onu evlatlığı olarak alır. Ata Bey, Memduh'un eğitimine önem verir. Önce mahalle mektebinde okur, sonra Mekteb-i İrfân'a devam eder. On dört yaşındayken mektepten çıkıp Babıali'ye mazbata odasına çırak olur. Farsçasını ilerletir. On yedi yaşında kâtipliğe başlar. Ceride-i Havadis ile tanışır. Fransızca öğrenmeye karar verir. Çok geçmeden Fransızcası ilerler, Ceride-i Havadis'e devam eder. Memduh Bey, yirmi üç yaşında, kendini geliştirmiş, Çerkezce dahi öğrenmiş bir delikanlıdır. Bir gün Ata Bey'e, Çerkezistan'a gitme düşüncesini açar. Ata Bey, başta izin vermese de Memduh Bey'i kıramaz ve gerekli maddi desteği de vererek bu seyahate izin verir.

Memduh Bey, Çerkezistan'da Haplikal adlı köyde, bu köyün zenginlerinden olan Havcır ile tanışır. Havcır, otuz beş ile kırk arasında bir adamdır. Bir gece yöre ahalişi Memduh'a hoş geldin demek için eve geldiklerinde Çerkez töresine göre gelişen bir olay sonucunda Memduh Bey'in Havcır'ın evlatlığı olmasına karar verilir. Böylece Memduh Bey, Havcır'ın oğlu, Havcır'ın kızı olan Guşacuk ile de kardeş olur. Guşacuk, çok güzel bir Çerkez kızıdır. Memduh Bey, çok geçmeden Guşacuk'a sevdalanır. Hatta kimi geceler,

⁸ Ahmet Mithat Efendi, **Letaif-i Rivayat**, (haz. : Fazıl Gökçek, Sabahattin Çağın), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001.

evdekilere yakalanmayı göze alarak Guşacuk'un penceresinden onu izler. Havcır'ın Hacıhan adında seyislik hizmetlerinde kullandığı güzel bir Çerkez kızı vardır. Hacıhan ile ilgilenmektedir. Bir gece Hacıhan'ı odasında bulamaz, onun Memduh Bey ile olduğunu düşünerek, Hacıhan'ı bir esirciye satar.

Bir gece Guşacuk kaçırılır, evdeki gürültüleri duyan Memduh Bey, Guşacuk'u bulma ümidiyle yollara düşer. Guşacuk'u ve kaçırانları bir köyde bulur. Evin cariyesinin yardımıyla Guşacuk'u kurtarır. Guşacuk'a olan aşkını itiraf eder. Genç kız da aslında Havcır'ın öz kızı olmadığını, bir besleme olduğunu, kendisinin de Memduh Bey'i sevdiğini fakat Çerkez geleneğine göre artık kardeş olduklarını ve birlikte olamayacaklarını anlatır. Guşacuk ve Memduh Bey aralarında bu konuşmaları yaparken uzaktan birilerinin gelmekte olduğunu görürler, yolcu mu değil mi diye anlamaya çalışırken bir arbede yaşanır ve gelenler Guşacuk'u kaçırlar.

Memduh Bey, gözünü açtığında kendini tanımadığı bir evde ağırlar içerisinde bulur. Bu evde kendisine bakan kadının Hacıhan olduğunu görür. Hacıhan, bir cerrahın cariyesidir. Bir gün evin kölesiyle birlikte oduna gittiklerinde bir ağacın altında Memduh Bey'e rastlamışlar, onu hemen efendiye getirip Havcır'ın oğulluğu olduğunu da söylemişlerdir. Memduh Bey, bu evde uzun bir müddet kalır, bu süre zarfında yaraları iyileşir, her geçen gün Guşacuk'a kavuşma hayaliyle yanıp tutuşur. Bu esnada Hacıhan, Memduh Bey'e olan duygularını tekrar dile getirir fakat beklediği karşılığı ondan göremez. Memduh Bey, Hacıhan'ı satın alarak, onu kölelikten kurtarmayı teklif eder; ama Hacıhan bu duruma razı gelmez.

Memduh Bey, Guşacuk'u aramaya devam eder bu esnada rahatsızlanır. İyileştiği zaman İstanbul'a dönmeye karar verir. İstanbul'a döndüğünde Ata Bey'i bulmaya gider fakat onun vefat etmiş olduğunu öğrenir. Bu durum onu üzer ve han köşelerinde yaşamaya başlar. Bir gün (S) Paşa adındaki bir zat kendisini bulur ve ona yardımda bulunur. Üç sene beraber vakit geçirirler. Bir gün (S) Paşa, Memduh Bey'in evlenmesinin uygun olacağını kendisine söyler. Başta Memduh Bey pek onay vermese de güzeller güzeli Feride adında Çerkez kızının varlığından söz edilince bu işe olur verir. Düğün hazırlıkları yapılır.

Düğün gecesı Memduh Bey ve Feride odada baş başa kalırlar. Feride'nin aslında Guşacuk olduğu anlaşılır. Guşacuk kaçırıldıktan sonra başından geçenleri tüm ayrıntılarıyla Memduh Bey'e anlatır.

Memduh Bey, artık kavuştuklarına sevinirken Guşacuk bunun olamayacağını, Çerkez âdetlerine göre kardeş sayıldıklarını söyleyerek elindeki zehir dolu şişeyi içmeye başlar. Memduh Bey ise Guşacuk'un elinden şişeyi alarak geri kalan zehiri de kendisi içer. Bu sırada odaya tüm konuşmaları duyan cihaz halayığı girer. Bahsi geçen halayık, Hacıhan'dan başkası değildir. Hacıhan, Memduh Bey'i engellemek istese de çok geç kalmıştır. Memduh Bey ve Guşacuk ölür. Hacıhan ise olaylar karşısında çıldırır ve çok geçmeden vefat eder.

2.3.ESER HAKKINDA

Firkat, 1287/1870'te yayımlanır. Letaif-i Rivayat'ın beşinci kitabıdır. Firkat ile edebiyatımıza ilk kez Kafkasya coğrafyası girer.

Eser Ahmet Mithat'ın hayatından izler taşır. Ahmet Mithat da küçük yaşta annesini kaybetmiştir. O da Çerkezistan'ı tanıma isteğı taşımaktadır. Kendisi de Memduh Bey gibi çalışkan, azimli ve gazetecilikle ilgilidir.

2.4.DÖNEM HAKKINDA

*Okumuş gençlerin Babıalı'da çalışmaya başladıkları görülür:

“Dört sene sonra, yani tamam on dört yaşında iken mektepten çıkıp Bab-ı Ali'ye mazbata odasına çırağ oldu, devam başladı. Bir sene kadar dahi bu odaya devam eyledi ki burada ne kadar kitabet tahsil edilebilir ise Memduh kitâbetin de o derecesine vardı. Çünkü zaten kitabetin malzemesi kendisinde mevcut.”(s.121)

*Eserde, Memduh Bey'in kendisini geliştirmek için durmadan çalıştığı, okuduğı görülmektedir. Memduh Bey'in bu çalışkanlığı ile Ahmet Mithat arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. İlerleyen bölümlerde Memduh Bey, Ceride-i Havadis'ten etkilenerek bilmediğı diyarları görmek ister. Gazeteye gider ve Mösyö Çörçil ile tanışır. Memduh Bey'in merakını giderici ve aynı zamanda merakını kamçılayan unsur olarak gazetenin gösterilmesi, dönemin gazeteye yüklediğı işlev bakımından son derece önemlidir:

“Derken bir gün Ceride-i Havadis'e fikri saldırır. Bu ne demek ola. Ceride- i Havadis ne demek? Havadisın ceridesi. Bu ne yazıyor? Her vukuatı. Avrupa'dan, Asya'dan, Amerika'dan bahsediyor. Acaip, bu bir vâsi şey, insan bununla eğlenebilecek diye düşünmeye başlar. Matbaasını ve mahall-i idaresini öğrenir. Kalkar bililtizam gider. Bunun sahibi ve müdürü Mösyö Çörçil olduğunu

öğrenerek kendisiyle görüşür. Bakar ki gayet serbest fikirli, şen bir adam. Cihan'ın her tarafını bilir, Çin'in ahvalinden bile haber veriyor. Yalnız ahvalinden değil a. Ahalisinin ahlâkından, âdâtından, diyanetinden de.” (s.122)

“...Fakat görür ki bu tarikte bulunan bir adam mutlaka bir ecnebî lisan bilmeli. Hangisini öğrenmek lâzım olduğunu Mösyö Çörçil'e sorar. O da Fransızca'yı tavsiye eder. Onun vasıtasıyla bir hekim bulur. Başlar ondan Fransızca okumaya.” (s.122)

Yukarıdaki bahisten de anlaşılacağı üzere dönem için bilinmesi lüzum olarak gösterilen dil Fransızca'dır.

*Eserde Memduh Bey'in Kafkasya ziyareti esnasında başından geçenler anlatılır. Bu bölümlerde coğrafyadan, Kafkas halkının özelliklerinden ve geleneklerinden bahsedilir.

*Kafkas halkının fiziksel özellikleri aktarılır:

“... Bunlar fıdan gibi lâtif, nahif, mermer gibi beyaz balıketli, gayet şen mizaç, gür saçlı, nazik sesli filân mı diyelim. Böyle desek bile yine bundan bir medih çıkamaz. Zira Kafkasya halkının yüzde seksen sekizi bu sıfatlar ile mevsuftur. Bana kalsa bunların burada hüsnünü vasf ile iza'a-i vakt etmeyelim. Çerkez kızları ne kadar güzel ise bunlar dahi onların en güzelleri idi deyip de sözü kısa keselim.” (s.127)

*Toplum içinde genç kız ve erkeklerin ilişkilerinden, evlilikten bahsedilir:

“Malûm ya Çerkezistan'da kaçgöç yoktur. Nikâhlı kadınlar bile bir beyaz boyunbağı sarıp öyle gezerler. Hele kızlar ta kocaya varıncaya kadar asla kaçmaz. Delikanlılarla düşer, kalkarlar, oynarlar, gülerler. Meselâ altı saat mesafede bir köyde düğün var imiş. Bir veya birkaç kız bir delikanlı ile beraber oraya kadar giderler. Merak edecek bir şey var dediğiniz şu ki bunlar bu kadar açık, bu kadar şen, bu kadar güzel de acaba delikanlılardan bunlar için aralıkta bir göğüs geçirenler olsun yok mu idi. ...

Lâkin bir Çerkez delikanlısı bir kıza hevesini arz etmeyi namusuna yedirir mi? Ne mümkün. Yüzüne dikkatli bile bakmaz. Hem bakmaz hem de bakamaz. Çünkü muamelelerini bu yola dökmeye ne ahlâkları müsaade eder ne dava-yı merdîleri.” (s.128)

*Erkeklerin toplumda kabul görülen özellikleri anlatılır:

“Bizim Havcır bir akşam hanesinin kapısı önüne çıkıp mevsim eylülü bulmuş, Kafkasya'ca havalara bayağı serinlemiş olduğundan ca'fosunu arkasına almış elinde bir tabanca namlusu ile bir parça da zımpara kâğıdı namluyu siler durur idi. Başka ne iş görsün kendisi erkektir. Hiç Çerkezistan'da erkek olan başka bir iş görür mü? Ya silâh siler veyahut kılıcını bilir. İster ise ava kuşa gider, ata biner, nişan atar. Yoksa öyle hane işiyle meşgul olmak erkeğe göre ayıptır.”(s.128)

*Çerkez âdetlerince oğul ve kardeş olma anlatılır:

“Çünkü bir kere ihtiyar “Bizim oğlumuz olursun” dedikten ve Memduh dahi elini öptükten sonra öz vahit oğlu gibi oğlu olmak lâzım geliyor. Çerkezlerin ahlâk ve adâtı böyle. Hâlbuki Havcır zaten Memduh’u evlât edinmek arzusuna düşmüş. Derken Havcır kalktı, ihtiyarın elini öptü. ‘Senin oğlun ben olayım, Memduh da benim oğlum olsun, yine senin oğlun demek olur’ diye ricaya kalkıştı... Nihayet karar verirler ki Memduh, Havcır’ın oğlu olsun, Havcır’da ihtiyarın oğlu.

İşte cemiyet tarafından verilen bu karar üzerine ve âdet-i kavmiye mucibince Havcır, Memduh’u alıp haremine götürdü, zevcesine takdim eyledi. Zevcesi dahi memesi üzerine bir ince bez sarıp Memduh’un ağzına soktu. O da emdi. Badehu validesinin elini öpüp işte bu suretle übüvvet - bünüvvet yerini buldu...

...Böyle bir bünüvvet akdedildikten sonra o zatın diğer kızları ve oğulları dahi karındaşı olmuş olurlar.” (ss.131-132)

*Âdet gereği kardeş olanlar Çerkez âdetine göre evlenemezler. Bu âdet Memduh Bey ile Guşacuk’un kavuşmasını engeller:

“...Mehduh ‘Aman Guşacuk kendine kıyma. Ben aşkımdan vazgeçtim, karındaşı gibi yaşayalım’ deyip menedinceye ve elinden şişeyi kurtarıncaya kadar kız yarısını içmiş bulundu ve ‘İşte öteki yarısını da sana bıraktım, lüzumunu görür isen istimal edersin’ sözlerini bitirerek benzi değişti.” (s.164)

2.5.EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

2.5.1. Hacıhan:

*Hacıhan on dört yaşlarındadır. Havcır’ın evindeki cariyelerden biridir. Havcır, Hacıhan’a ilgi duymaktadır:

“... gönlünü cümleden ziyade işgal eden sevda Hacıhan isminde bir cariyesinin aşkı idi ki cariyeye-yi mezbure henüz on dört yaşına varmamış olduğu cihetle kendisine keşf-i meram edemez idi. Ama gece yatağına girdiği zaman bir iki saat uykusu kaçarak fikri Hacıhan’la herhalde meşgul olur idi.” (s.127)

*Hacıhan, seyislik hizmetine bakmaktadır:

“Hüsne bir kat daha revnak veren şey nezafet olup bu bîçare ise Havcır’ın seyislik hizmetinde kullandığı bir kız olduğundan nezafeti nerede görecektir.” (s.133)

*Hacıhan, efendisi Havcır'ın kendisine duyduğu ilgiden sonra güzelliğini keşfetmiş, bu güzelliğin Havcır'a fazla olduğuna karar vermiş Memduh Bey'e ilgi duymaya başlamıştır:

“Havcır'ın zihnini işgal etmekte bulunan Hacıhan nam cariye efendisinin kendisine olan iltifat-ı mahsusı üzerine o zaman kadar henüz haberdar olamamış bulunduğu kıymet-i hüsn-i cemalinden ve derece-i kabiliyet ve istidadından haberdar olmuş idi. Bundan sonra hayvanları sulamak için dereye gidip de aksini suda gördükçe kendi hakkında hüsn-i zannı arttıkça arta arta nihayet o derece hüsn-i cemalini efendisi bulunan Havcır için çok görmeye ve bunu olsa olsa Memduh'a lâıyk bulmaya başlamış idi.” (s.137)

*Hacıhan'ın Memduh Bey'e olan ilgisi onun hâl ve hareketlerinin değişmesine sebebiyet verir. Genç kız, günden güne solar. Bu durum, efendisi Havcır'ın dikkatini çeker zira, Hacıhan, efendisinin ilgisine de karşılık vermemektedir:

“Bir aralık bu bîçare kızın hâli acınacak bir dereceye vardı. Gün günden sararır solar, neşesi kaçır. Gide gide eski şetareti de gitti. Bu hâlden cümleden ziyade Havcır müteessir oldu.

Teessürünün en büyük vechi dahi kızın artık kendi tebessümlerine evvelki gibi mukabelede bulunmaması ve aralıkta bir ortalığı hâli ve hâli muvafık görüp de eteğini veya kolunu çektiği zaman derhal dönüp emrine muntazır imiş gibi bir tavırda bulunmayarak kendisini red makamında ve arkasına bile dönüp bakmadığı hâlde kolunu silkip sarsarak kaçmasıdır.” (s.137)

*Memduh, Hacıhan'ı güzel bulur fakat onun gönlü artık Guşacuk'tadır. Memduh Bey zaten bir cariye de ilgi duymayacak birisidir:

“Hulâsa hem kız evza'ıyla Memduh'a ahvalini anlattı, hem de Memduh irfanıyla işi anladı. Lâkin yukarıda demiş idik ya, Havcır'ın oğlu olan zat böyle bir cariye tenezzül edemez.” (s.137)

*Hacıhan, Memduh'a kavuşabilmek için esaretten kurtuluşun hayalini kurmaktadır:

“Hacıhan, kayd-ı esirden ne zaman kurtulacağını ve Memduh'a nasıl müstevli olacağını kurar.” (s.138)

*Hacıhan, bir gece Memduh Bey, Guşacuk'un penceresinden gizli gizli onu izlerken Memduh Bey'in beline sarılır ve ona karşı olan hislerini anlatır:

“Senin Guşacuk'a kastın ne ise benim de sana o.” (s.140)

“Ben senin için fenalık istemem, düşünmem de. Bu gece buraya gelişim sana hâlimi arz etmek için idi.” (s.140)

*Havcır, Hacıhan'ın odasının kapısının önünde gezinip durur ve kendisine doğru gelen Hacıhan'ın Memduh Bey ile olduğunu düşünür. Bu duruma çok sinirlenir ve Hacıhan'ı esircilere satar:

“Hacıhan dahi kendi odasına avdet eyledi. Bir de oda kapısına yaklaşır yaklaşmaz ne görsün. Havcır kapının önünde gezinip durur. Hacıhan'ı gördükte bir kere kamaya el saldı. Yarıya kadar çıkarıp yine yerine soktu. Burnundan bir kere soludu. Dikkatlice bir de baktı, dönüp odasına gitmeye teveccüh eyledi. Lâkin Hacıhan oldukça zeki ve müstait bir kız olmakla işi anladı. Derhal arkasından koşup kolundan tuttu. Sen de bir fena fikir anladım. Lâkin fikrin boştur. Memduh'tan şüphe etme.” (s.141)

“Sabah oldu. Memduh'un bir şeyden haberi yok a. Bir de baktı ki birkaç esirci hem de Nutkukaç soyundan. Avluda harıl harıl bir pazarlık. Sordu, sual eyledi, Hacıhan'ın pazarlığı ediliyor.” (s.141)

*Memduh Bey, insanın eşya gibi alınıp satılmasından üzüntü duyar fakat Hacıhan'ın evden gitmesi hoşuna gitmektedir. Çünkü Hacıhan, Memduh Bey'in Guşacuk'a olan sevdasını bilen tek kişidir:

“... Memduh her ne kadar insan evlâdının meta gibi alınıp satılmasından müteessir olur ise de Hacıhan'ın oradan vücudu kalkması kendi sırrının mektum kalmasını icap edeceğinden buna müteessir olacak yerde bilâkis memnuniyet gösterdi.” (s.141)

*Hacıhan; bir at yirmi beş koyun ve iki inek karşılığında satılır.

*Hacıhan'ın evden ayrılırken söyledi sözler, esirlerin durumunun kısa bir özetidir âdeta:

“Sen büyük bir şüphede bulundun, ama hata ettin. Lâkin kimseye olmadı, olanlar yine sana oldu. Çünkü ben nerde olsam yine esir, yine esir!” (s.141)

*Hacıhan, Memduh Bey'i yaralı bulup efendisinin evine getirir ve onun baş ucundan bir an olsun ayrılmaz. Fakat bu durum Memduh Bey'in hoşuna gitmez. Gözlerinden Guşacuk için yaşlar döker:

“Zira kendisi her ne zaman mahalli müsait ve vakti hâlî buldukça Memduh'a ‘Şükür kavuşturan Allah'a. Beni sana ve seni bana kavuşturdu. İnşallah cennette ikimizi yine kavuşturur’ gibi sözlerde bulunur ve Memduh çorba içer iken yanına oturmaya mecbur oldukça çocuğu hemen canına sokacak gibi vaz'lar ve meyiller gösterir ve Memduh ise buna mukabil yalnız dudaklarını çiğnemek ve gözlerinden güya kendi ihtiyarlarıyla yuvarlanıyormuş gibi leblebi kadar yaşlar dökmek ile cevap verir idi.” (s.151)

*Hacıhan Memduh Bey'in Guşacuk'a duyduğu sevgiyi görmekte ve Guşacuk'a kin beslemektedir:

“Bu yaşlar hep Guşacuk'a olan iştiyakın tesiratıyla aktığını görerek elinden gelse ve Guşacuk'u bulsa bir içim suda boğacağı gelirdi.” (s.151)

*Hacıhan, Memduh Bey'e sevgisinin derecesini anlatır. Guşacuk'un esircilere satılmış olabileceğini, artık onun peşini bırakması gerektiğini söyler. Kendisini alıp götürmesini ya da burada sağ bırakmamasını ister. Memduh Bey ise onu ancak efendisine para vererek serbest bırakacağını söyler:

“Seni burada bırakmamak ve alıp götürmek şu altınları efendin olacak ihtiyara vererek satın almakla olmayacak mı? Sakın zannetme ki ben seni esaretten kurtarmak için bu parayı saklıyorum. Hâşâ! İşte bunları herife verip seni kurtaracağım. Lâkin senin için feda edebileceğim şey gerek bu ve gerek paraya ve mal ve eşyaya müteallik daha nem var ise onlardır. Gönlümü ise evvelci başkasına vermiş idim.” (s.152)

*Hacıhan, Memduh Bey'den beklediği karşılığı bulamayınca büyük bir hayal kırıklığına uğrayarak çıkıp gider, giderken de ona duyduğu sevgiyi kalbinden söküp atacağını ekler:

“Ben vücudumu sana vakfetmek istedim. Senden başka bir isteğim olsa onun kolayını da ben bulurum. Fakat artık merak etme. Bundan böyle bende gönlümden senin sevda ve muhabbetini boşaltacağım.” (s.152)

*Memduh Bey, köyden ayrılacağı sıra hayvanın sürçmesinden kaynaklanan bir düşme tehlikesi geçirir. Kalabalıktan bir sesin ‘Ay!’ şeklindeki nidası ve bu sesin Hacıhan'a ait olması Memduh Bey'i etkiler. Onun gönlü bir kere Guşacuk'a bağlanmıştı; fakat Hacıhan onda derin izler bırakmıştı:

“Senin Hacıhan olduğunu benden ümidin bütün bütün kesilmiş olduğu hâlde dahi yine böyle ‘Ay!’ tercüme-i teessüratıyla anladım. Beni yine gönülden çıkarma. ‘Allah'a emanet ol’, diye âşıkane bir veda etmesi keyfieti bütün bütün açığa vurdurmuş idi. Fakat ne çare ki bîçare çocuk bir kere Guşacuk'un zincir-i aşkına giriftar olan gönlünü oradan kurtaramaz idi.” (s.153)

*Hacıhan, İstanbul'da cihaz halayığı olarak görev yapar. Aynı konakta Memduh Bey'in evlilik hazırlıkları yapılmaktadır ve Hacıhan düğün hazırlıkları ile de ilgilenmektedir. Memduh Bey ile Guşacuk'un konuşmalarını duyar ve odaya girer. Memduh Bey'in zehri içmesine engel olamaz. Memduh Bey, Hacıhan'ın kollarında can verir.

Hacıhan, unutacağım dediği Memduh Bey'i unutamamıştır. Bu ölüm olayı onu çıldırtır ve yirmi gün içinde de vefat eder:

“Hacıhan, Memduh'un ol suretle vefatını gördükten sonra muammer olamayıp on beş yirmi gün içinde ağlaya ağlaya aklına hiffet ve âdeta cinnet getirip müteessiren vefat eyledi.” (s.164)

2.5.2.Guşacuk:

*Guşacuk, Havcır'ın kızıdır. Fakat eserin ilerleyen bölümlerinde Guşacuk'un Havcır'ın öz kızı olmadığı öğrenilir. Bu bilgi Memduh Bey ile Guşacuk'un kavuşma ihtimalini arttırdığı gibi onu kaçırانların onunla evlenmediğini bilakis esir olarak sattıkları fikrini doğurur. Zaten Hacıhan Memduh Bey ile yaptığı bir konuşmada bu duruma açıklık kazandırır:

“Guşacuk'u kapan herifler onunla izdivaç edemezler. Zira kendileri özden (yani asilzade) ise Guşacuk onlar gibi özden değildir. Onlar özden değil ise Guşacuk özden sayılır. Her hâlde Guşacuk'u kimse alamaz. Bu herifler onu esircilere satmışlardır.” (s.152)

*Guşacuk'un esircilere satıldığı eserin sonunda öğrenilir. Bu bölümden yola çıkarak Guşacuk'un esir olarak satıldığı yerlerde yaşadıkları aktarılabılır:

Guşacuk ilk olarak Moskof içlerine götürülmüş, burada bir generale satılmak istenmiş, fakat Guşacuk kendini korumayı başarmıştır. General ise tüm bu olanlardan sonra Guşacuk'u satın almaktan vazgeçmiştir:

“Fakat kendimi teslim etmedim. Çünkü o büyük ağaç altında sana arz etmiş olduğum esrar üzerine sana kısmet olmayacak olan vücudumu başka hiçbir kimseye kısmet etmemek için Allah ile ahdetmiş idim. Nihayet kâfir beni geriye çevirdi. Bu kız teslim olmuyor diye satın almaktan vazgeçti.” (s.163)

*Kaçırانlardan biri diğerine para verip Guşacuk'u satın alır ve İstanbul'a getirir. İstanbul'da Guşacuk'a hemen müşteri çıkar. Gittiği yerlerde odalık yapılmak istenir. Guşacuk odalık olmaya razı gelmez ve bu sebeple dövülür, kamçılanır:

“Fakat ne çare ki her kim beni aldıysa odalık etmek için aldı. Ben teslim olmadıkça dövdü. Bir aralık dayak altında ölmeyi arzu ettim. Lâkin beni döve döve öldürmeyi sahiplerin dahi istemediklerinden sopa ile döverek kemiklerimi kırmayıp da kamçı ile döverler idi.” (s.163)

*Guşacuk, son olarak Memduh Bey'in kayınvalidesi olacak hanımın konağına gider. Hanım, Guşacuk ile ilgilenir hatta onu evlendirmeye çalışır. Bu evlilik girişimlerinde Memduh Bey karşısına çıkar ve bu şekilde Memduh Bey ile Guşacuk için evlilik merasimi düzenlenir. Lakin odada baş başa kaldıklarında Guşacuk olanları tüm teferruatıyla anlatır ve evlenemeyeceklerini söyleyip zehir içer, Guşacuk'un elinden zehir şişesini alan Memduh Bey de zehrin kalanını içer ve vefat ederler.

2.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

Bu başlık altında işlenecek herhangi bir tip ya da karakter yoktur. Eserde ele alınan Hacıhan ve Guşacuk ana olaya bağlı birbirinden bağımsız olaylarla karşımıza çıkmaktadırlar.

3.ÖLÜM ALLAH'IN EMRİ ⁹

AHMET MİTHAT EFENDİ

3.1.ESERİN KONUSU

Sıtkı Bey ile Sinesaf adında bir cariyenin aşkı ve bu iki gencin kavuşma uğruna yaşadıkları anlatılmaktadır.

3.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Ensesi Yamalı Kanlı Mustafa Paşa'nın yeğeni Sıtkı Bey tahsiline devam etmek üzere İstanbul'a Paşa'nın konağına gelir. Bir taraftan tahsiline devam ederken diğer taraftan da konağın cariyelerine ders verir. Konağın cariyeleri ve Paşa'nın güvendiği kadınlardan Behice Hanım, Sıtkı Bey'e gönül vermişlerdir. Sıtkı Bey'in ise gönlünü Sinesaf adındaki cariyeye yakmıştır. Bir gece Sinesaf, Sıtkı Bey'in odasına giderek ona duyduğu aşkı ilan eder, Sıtkı Bey de bu sevginin karşılıksız olmadığını belirtir. Fakat iki genç odada yalnız değillerdir. Behice Hanım oda içerisindeki yükün içine saklanıp tüm olanları izlemekte, konuşmaları duymaktadır. Yine bir gece Sinesaf, Sıtkı Bey'in odasına girdiğinde, Behice Hanım da odaya girer. İki gencin arasındaki muhabbetten haberdar olduğunu ve kavuşmaları uğruna, onlara yardımda bulunacağını teminat verir. Gençler bu durumdan büyük mutluluk duyarlar. Fakat Behice Hanım'ın planları başkadır çünkü Behice Hanım, Sıtkı Bey'e âşıktır.

Behice Hanım, Sinesaf'a kendi söylediği şekilde davranmasını tavsiye eder. Diğer taraftan ise konaktaki hanımefendiye, cariyelere, Sinesaf'ın yakında odalık olacağını, Mustafa Paşa'nın kızı ne derece sevdiğini anlatır. Sinesaf'ın odalık olduktan sonra tüm konağa dilediğini yaptırabileceğini de eklemeyi ihmal etmez. Behice Hanım, Mustafa

⁹ Ahmet Mithat Efendi, **Letaif-i Rivayat**, (haz. : Fazıl Gökçek, Sabahattin Çağın) Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001.

Paşa'ya da Sinesaf'ın kendisine deli divane olduğu yalanını uydurur. Behice hanım'ın yönlendirmesiyle Sinesaf'ın Mustafa Paşa'nın yanındaki gülüşleri, şetafetli bulunması, Paşa tarafından bu yönde anlaşılır.

Behice Hanım'ın çevirdiği numaraların sonu gelmez. Behice Hanım, konaktakilerin aklına girer ve Sinesaf'ın satılmasını sağlar, kızın satılacağı zaman esirciye para sayar ve Sinesaf'ı kendisi satın alır. Konakta ise Sinesaf'ın satıldığını öğrenen Mustafa Paşa kıyametleri koparır. Behice Hanım'ın Sinesaf'ı kurtaracağı yolundaki sözleri Paşa'yı az da olsa rahatlatır.

Bir iki gün sonra Behice Hanım, Sıtkı Bey'i alır ve Sinesaf'ın yanına götürür. İki genç kavuştukları için oldukça sevinçlidirler ancak Behice Hanım, vakti zamanında eğer ikisini kavuşturursa, gençlerden aldığı sözü hatırlatır. Sıtkı'nın kendisiyle nikâhlanmasını ister. Behice Hanım'ın planlarına göre Sıtkı, önce kendisiyle nikâhlanacak sonra da Sinesaf'ı alacaktır.

Durumu öğrenen gençler, bu plana şiddetle karşı çıkarlar. Sinesaf, sevdiği erkeği paylaşmaktansa ölmeyi tercih eder. Behice Hanım ise Sinesaf'ı Mustafa Paşa'ya götürür. Paşa'nın tüm sıkıştırmalarına rağmen Sinesaf, Mustafa Paşa'nın odalığı olmaz.

Behice Hanım, planlarının istediği gibi gitmediğini görünce işi son aşamaya taşır. Sıtkı'ya Sinesaf'ın zehir içerek öldüğünü, Sinesaf'a da Sıtkı'nın öldüğünü ve konağın karşısındaki mezarlığa gömüldüğünü söyler. İki genç birbirlerinden habersiz mezarlığa gittiklerinde ve yaşamlarından vazgeçmeye karar verdikleri anda birbirlerine kavuşurlar. Bu sahte kabir, Behice Hanım'ın planına hizmet etmemiş, gençlerin kavuşmalarına vesile olan bir mekân olmuştur.

3.3.ESER HAKKINDA

“Ölüm Allah'ın Emri” adlı hikâye, Letaif-i Rivayat serisinin sekizinci hikâyesidir. Ahmet Mithat Efendi, bu hikâyesinin ön sözünde farklı bir hikâye tekniği kullandığını belirtir:

“Öyle hikâyeye mukaddime yaparak badehu erbab-ı mütelâayı ‘Aman bakalım daha ne olacak, alt tarafından ne çıkacak?’ diye intizarlarda bırakmayacağım. Alt tarafından çıkacak olan neticeyi en evvel söyleyeceğim. Ama diyeceksiniz ki bu hâlde hikâyeden hiçbir lezzet çıkmaz. Maşallah, niçin çıkmasın? Hikâyeye lezzeti muharrir verecek değil mi? Bakınız ben lezzet vereyim de çıkar mı çıkmaz mı? Bir hikâyeyi okuduğunuz vakit ‘Aman alt tarafı ne imiş, neticesi nereye varacak?’ diye intizarda kalmaya bedel ‘Aman bunun evveli ne imiş, bu netice neden çıkmış?’ diye işin evveliyatını arayacaksınız. Bazıları diyorlar ki İstanbul’da roman yani imkân dâhilinde hikâye tasvir ve tahririne ben başlamışım. Bu hüsn-i zanna teşekkür ederim. Öyle ise mukaddimeden evvel neticeyi gösterip de erbab-ı mütalâaya mukaddimatı aratmak yolunu dahi –hem de bilhakkın- ben açmış olayım.” (s.195)

Ahmet Mithat Efendi’nin farklı hikâye tekniğinden kastı hikâyenin sonundan başa doğru gitmektir. Bu yöntem, edebiyatımız için yeni ve farklı bir tarzdır.

. 3.4.DÖNEM HAKKINDA

*Dönem içerisinde Fransızcanın tercih edilen bir dil olduğu, gençlerin bu dili öğrenmeye çalıştıkları görülmektedir:

“Çocuk İstanbul’a geldi. Paşa kendisini konağına kabul eyledi. Eyüp’te sakın bir asker tabibini Sıtkı’ya haftada iki gün Fransızca ders vermek üzere bir mukavele-i mahsusaya rabtederek sair zamanlarda dahi konağı umuruna bakmaya memur etti.” (s.206)

*Konaklarda alafranga yaşantının gereği olarak odalıklara ve halayıklara çalgı öğretildiği, okuma yazma talim edildiği görülmektedir:

“O zaman Mustafa Paşa bile alafrangalığa başlayıp Melek ve Pervane isminde olan iki odalığıyla Sinesaf ve Perende isminde olan dokuzar onar yaşında iki küçük halayığa çalgı öğretmeye ve okuma yazmak talim etmeye başlamış idi.” (s.206)

*Dönem içerisinde halayıkların, odalıkların konaklarda bulunduğu, evin beyinin veya hanımının isteklerini yerine getirdikleri, aksi durumda ise ya hırpalandıkları ya da konaktan satıldıkları görülür:

“Vakıa Paşa Sinesaf için ne kadar hayıflansa yeri var idi. Zira kızcağız kendisine ram olmayıp da kamçı ile vücudu simsiyah kesilinceye kadar dövdükten sonra kız artık ne olur ise olmasını göze aldırarak ve belki de ölümü arzu ederek “Dövmek bir şey değil ihtiyar! Öldürmelisin!” (s.224)

*Sıtkı’nın Sinesaf’a yazdığı mektupta, memuriyet sahibi olmanın hiç de kolay olmadığı belirtilir:

“Sefaletle duçar olacağım derkârdır. Çünkü elimde avucunda bir şey yok. İstanbul’da da kimseyi tanımam. Kimseden beş para isteyemem. Elimde hiçbir sanat yok. Bir memuriyet almak ise mutlaka arka ile olur. Lâkin yine zararı yok. (s.212)

3.5 EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

3.5.1. Sinesaf

“...gayet ağırbaşlı sanki doksan yaşına kadar yaşamış da badehu çocukluğa avdet eylemiş gibi bir tavırdı idi” (s.207)

*Mustafa Paşa, odalıklarına ve halayıklarına okuma yazma öğretmeye çalışır:

“İstanbul’da Tanzimat’ın hüküm ve kuvveti arttıkça alafranga âdetlerin dahi taammüm etmiş olduğu malûmdur.

O zaman Mustafa Paşa bile alafrangalığa başlayıp Melek ve Pervane isminde olan iki odalığıyla Sinesaf ve Perende isminde olan dokuzar onar yaşında iki küçük halayığa çalgı öğretmeye ve okumak yazmak talim etmeye başlamış idi.” (s.206)

*Mustafa Paşa’nın yeğeni Sıtkı Bey, Sinesaf’a gönül verir ve bu iki genç birbirlerine duydukları sevgiyi itiraf ederler:

“Sıtkı’nın verdiği nasihatler! Sıtkı’nın verdiği teselliler! En sonra hiç birinin kâr etmediğini görünce, ‘Haydi kuzum sen geldiğin yere git. Seni burada görürler ise fena olur’ demesiyle, kız ‘Pekiye ben giderim ama senden bir söz isterim. Ben seni seviyorum. Senin için çıldırıyorum. Sen de beni seviyor musun? dedi. Ve bu sualine Sıtkı’nın mütehasşirâne bir göğüs geçirişiyle beraber, ‘Sinesaf, seni seviyorum demek benim için âdeta küstahlıktır. Fakat ben dört beş aydır sana perestîş ediyorum’ sözünü alarak kalktı.” (s.219)

*Behice Hanım, Sıtkı Bey’e duyduğu sevgiyi göstererek iki gencin kavuşmasına engel olmaya çalışır. Onun amacı Sıtkı Bey’i elde etmektir.

*Mustafa Paşa, evlat nazarıyla baktığı Sinesaf’a Behice Hanım’ın oyunlarına gelerek farklı bir gözle bakmaya başlar:

“Bak Behice Hanım! Bana Ensesi Yamalı Kanlı Mustafa Paşa derler. Şimdiye kadar döktüğüm babayiğit kanları yanında senin kanın kedi kanı kadar bile kalmaz. Bu işte senin hilen meydana çıktı. Çünkü ben Sinesaf’a evlât nazarıyla bakar idim. Sen bana geldin, kızı methettin. Hep rüyasında beni sayıkladığını söyledin. Bir adam kendisini seven kızı yatağına alır ise dünyada ondan büyük zevk olmadığından bahsettin. Hâsılı allem ettin kallem ettin, benim de aklımı çeldin” (s.210)

“Vakıa Paşa Sinesaf için ne kadar hayıflansa yeri var idi. Zira kızcağız kendisine bir türlü ram olmayıp da kamçı ile vücudu simsiyah kesilinceye kadar dövdükten sonra kız artık olmasını göze aldırarak ve belki de ölümü arzu ederek , ‘Dövmek bir şey değil ihtiyar! Öldürmelisin. Niçin öldürmüyorsun? Senin bir karyı boğup öldürecek kadar da yiğitliğin yok mudur?

Öldür, öldür! Çünkü sana teslim olmayacağım. İşte çatla patla! Sıtkı’yı seviyorum Sıtkı’yı! Yüreğim senden nefret ediyor!” dedikçe Paşa’nın gazabı artıp kamçılar, nihayet zavallı kız bayılıp gittikten sonra sanki insafa gelip kamçıyı bırakır idi.” (s.224)

*Sinesaf ve Sıtkı Bey birbirlerine duydukları sevgiden asla vazgeçmezler. Ayrılırken söyledikleri son sözler onların aşklarına olan inançlarını gösterir:

“Ölüm var ayrılık yok. Ölüm Allah’ın emri. Bizim yüreklerimiz daima birbiriyle vuslattadır. Öldürseler ayıramayacaklar. İşte son sözümüz bu olsun” dediler. (s.222)

*Behice Hanım’ın kurduğu tuzaklar Sinesaf ve Sıtkı Bey’i ayıracağına onları birbirine kavuşturur:

“Lâkin adalet-i ilâhiyeye dikkat etmeli ki Sinesaf ve Sıtkı ellerinden hiçbir şey gelmez bîçare iken en büyüğü ellerinden geldi. Çünkü herkes kendilerini fedayı can ettiler kıyas ede dursunlar onlar kim bilir nereye firar ile zevk ve sefa ediyorlar idi. Elinden en çok iş geleni Behice Hanım olduğu ve karı nail-i meram olmak için en son tedbire müracaat eylediği hâlde bu kadar bilgiçlik bir faydayı müfid olmadı. Ve bu son tedbir dahi kendisinin ebeden hırmânını ve çocukların nail-i emel olmalarını intaç eyledi. İş ki insan bir kere ‘Ölüm var ayrılık yok, ölüm Allah’ın emri’ desin.” (s.224)

3.5.2. Behice Hanım

*Behice Hanım Mustafa Paşa’nın konağında kethüdadır:¹⁰

“Bundan beş sene evvel sizin konağınıza geldiğim zaman tamam otuz beş yaşında bir kadın idim. Vakıa dünyada çok görmüş, çok geçirmiş, çok kâm almış idim. Lâkin durmuş oturmuş karı değil idim.” (s.214)

*Behice Hanım, Mustafa Paşa’nın yeğenine âşık olur:

¹⁰ Kethüda: (is) Zengin kimselerin ve devlet büyüklerinin buyruğunda çalışan, onların bir takım işlerini gören kimse, kâhya. (Türkçe Sözlük, 1. b., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s.1149.)

Kethüdalık: (is) Kethüdanın yaptığı iş.

“Evet, o kadar da ahmak ve hak-na-şinas karı değilim. Bir kere kendime baktım, bir kere de Sıtkı’ya baktım. Benim gibi otuz beşlik bir kadının Sıtkı gibi yirmi üç yirmi dört yaşında bir delikanlıya lâıyk olmadığını teslim eyledim. Bunu ben itiraf ettim ama yürek etmedi. Yürek hissinde devam eyledi. Günden güne arttırır idi bile.” (s.214)

3.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

*Konaktaki kalfalar, çalışanlar Sıtkı’nın ölümünden üzüntü duyarken Sinesaf’ın yokluğundan mutluluk duyarlar:

“Sıtkı’nın gaybubeti gerek hanım ve gerek kalfalar ve sair konak halkı nezdinde eğerçi mucib-i teessüf olmuş idiye de Sinesaf’ın gaybubetinden dolayı hâsıl olan sevinç elbette teessüften ziyade idi. Çünkü Sinesaf kendileri için vücudunun fıkdanı ve ademi arzu olunan bir rakibe olup Sıtkı ise hemen cümlesinin hocası bulunmağla beraber kimseye zararı yok ve belki kalfaların bir güler yüz görmelerinden dolayı menfaat-i mahsusaları dahi âdeta pek çok idi.” (s.205)

*Behice Hanım’ın çevirdiği numaralar ortaya çıkar. Pervaz Kalfa ile Behice Hanım’ın konuşmalarını duyan Mustafa Paşa, Pervaz’dan gerçekleri duymak ister. Bu bölümde gerek Behice Hanım’ın gerekse konaktaki çalışanların Sinesaf’a bakış açıları görülmektedir:

“Ne korkayım efendim? Kabahat benim mi korkayım. Günahı da benim üzerime değil. Ne yaptıysa bu karı yaptı. Siz zannediyorsunuz ki, yalnız size sadakat etti. Hâlbuki sizden evvel, o sadakati bize ediyordu. Sinesaf’ı biz mi sattık? Kendisi sattırdı. Bize geldi, ‘Paşa bu kızı pek seviyor, sizin üzerinize alacak. Bu konağın içinde Sinesaf hüküm sürecek. Bunun çaresi bendedir. İster iseniz ben size kolayını öğreteyim’ gibi bin lâkırdının belini büktü. Bizde de nefis var. Hanımı sadık sandık. Göstereceği tedbire kendimizi muhtaç gördük.” (s.209)

3.6.1. Behice Hanım ve Sinesaf

Sıtkı Bey ve Sinesaf birbirlerini sevmektedir. Behice Hanım ise Sıtkı Bey’e âşık olmuştur. Sıtkı Bey’i elde edebilmek için Sinesaf ile Sıtkı Bey’in aşklarına değer verdiğini onlara gösterir, gençlerin güvenini kazanmaya çalışır oysa amacı gençleri ayırmaktır. Bu amacını gerçekleştirmek için Sinesaf’ı satılığa çıkarır, Paşa’nın aklına girerek Sinesaf’ın kendilerini sevdiğini söyler. Son olarak da iki gencin kavuşmasını kesin olarak engellemek adına gençlerin her birine diğerinin öldüğünü söyler.

Sinesaf masumluğun, iyiliğin timsaliyken, Behice Hanım kötülüğün, gaddarlığın timsalidir. Eserde tüm bu kötülüklere rağmen iyiliğin, saflığın kazandığı görülür. Behice Hanım her şeyini kaybederken Sinesaf ile Sıtkı Bey kavuşurlar.

4.FAİK BEY İLE NURİDİL HANIM'IN SERGÜZEŞTİ ¹¹

EMİN NİHAT

4.1.ESERİN KONUSU

Beycuk adında Çerkez asıllı bir çocuğun kaçırılışı, kaçırılışı esnasında başından geçen olaylar, İstanbul'da Esat Efendi ile tanışması ve Nuridil Hanım ile yaşadıkları hikâye edilmektedir.

4.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Çerkez asıllı olan Beycuk henüz on iki yaşlarındadır. Kabartaylı bir esirci tarafından kaçırılıp Anapa'ya getirilir. Kabartaylı, yol boyunca Beycuk'a türlü sıkıntılar yaşatır. Yol üzerinde bir kulübede yaşadığı olaylar ileride yaşayacağı olayları belirler. Kulübede Pişasımaf adlı esir bir kızla karşılaşır. Kabartaylı tarafından kaşının yarılması, Beycuk'un yağmurluğunu Pişasımaf'a bırakması Beycuk'un ileride göreceği yardımlara kaynaklık eder.

Beycuk ve Kabartaylı Anapa'ya varır ve oradan Karadeniz'e geçerler. Gemide tayfalar Beycuk ile ilgilenir, onun üst başına yardım ederler. Kabartaylı bu ilgiden rahatsız olur, Beycuk'u oğlu olarak tanıtır. Gemileri, Osmanlı tarafından ele geçirilince gemi İstanbul'a götürülür. Kabartaylı Beycuk ile konuşarak kendisini Kabartaylının oğlu olarak tanıtmasını ister, yalanın ortaya çıkmasından korkar. Fakat yalan ortaya çıkar. Kabartaylı ülkesine gönderilir. Beycuk ise İstanbul'da kalır. Karakolda bulunan cerrah binbaşısı Esat Efendi Beycuk'u yanına alır. Ona bildiklerini öğretir ve aynı zamanda Türkçe öğrenmesi için çabalar. Beycuk Türkçeyi yeterli seviyede öğreninceye kadar okula kabul edilmez.

¹¹ Emin Nihat, **Müsameretname**, (Çevirimyazı: Sabahattin Çağın, Fazıl Gökçek), 2. b., Özgür Yayınları, İstanbul, Eylül 2010.

Esat Efendi de Beycuk'un tıp alanındaki bilgisinin ilerlemesini sağlar. Beycuk daha sonra askeri okula yazılır.

Nuridil Hanım, Esat Efendi'nin konağının yakınındaki bir köşkte cariyedir. Ellerindeki cilt problemi sebebiyle Esat Efendi'nin konağına gelir. Faik Bey, Nuridil Hanım'ın ellerine sürülecek kremlerle yapılacak pansumanla ilgilenir. Bu esnada Nuridil Hanım'dan etkilenir, ona âşık olur. Nuridil Hanım da Faik Bey'e karşı boş değildir. Nuridil Hanım iyileştikten sonra Faik Bey köşke gidip onunla rahat rahat konuşmaya devam eder. Faik Bey kendisini Nuridil Hanım'ın kardeşi olarak tanıtmıştır.

O sırada Faik Bey on beş, on altı yaşlarında Nuridil Hanım ise on üç on dört yaşlarındadır. Bir sene boyunca görüşmeye devam ederler. Daha sonra Nuridil Hanım'ın efendisi taşra memuriyetine tayin olunarak İstanbul'dan ayrılırlar. Bu sebeple Faik Bey ile Nuridil Hanım birbirinden ayrılmak zorunda kalırlar. Aradan iki sene gibi bir süre geçtikten sonra bir gün Esat Efendi, Faik Bey'e Nuridil Hanım'dan haber getirir. Nuridil Hanım'ın satılmak üzere İstanbul'da bulunduğunu haber verir. Faik Bey, Esat Efendi'ye duygularını açar, Esat Efendi onlara yardım etmek istediğini ancak Nuridil Hanım'ı alacak parası olmadığını söyler. Faik Bey ve Nuridil Hanım tekrar birbirlerinin izini kaybederler. Faik Bey Mekteb-i Harbiye'ye geçer ve Girit Savaşına katılmak için cepheye gider. Cepheye büyük yararlar gösterir. Bu sırada zengin biri Faik Bey'e sürekli yardım etmektedir. İstanbul'a döndükten sonra bu zengin kişi Faik Bey'i evlendirmek ister, Faik Bey ise Nuridil Hanım'ı hâlâ çok sevdiğinden evlenme olayına sıcak bakmaz. Fakat aracılardan Mustafa Efendi'nin ısrarıyla bu evliliğe razı olur. Düğün günü Mustafa Efendi, Faik Bey'e kendisine yardım eden zenginin kim olduğunu öğrendiğini söyler fakat düğün evinin kargaşası sebebiyle kişinin kimliğini bir türlü söyleyecek fırsatı bulamaz. Gelin ve güvey birlikte kaldıklarında Faik Bey, Nuridil Hanım'ı karşısında görünce çok şaşırır. Nuridil Hanım başından geçenleri Faik Bey'e anlatır. Faik Bey ise kendisine yardım eden zenginin kaçırılırken yolda gördüğü esir kız olduğunu öğrenir. Bu kız, İstanbul'da zengin bir konağa satılmış, efendisinin odalığı olmuş, efendisi tüm zenginliğini bu kadına bırakmıştır. Nuridil'i satın alan bu kişi onu çok sevmiş, dert ortağı olmuş, onun Faik Bey adında bir genci sevdiğini öğrenmiştir. Faik Bey'in özelliklerini soran bu kadın, Faik Bey'in küçük bir kızken ve esirken yolda karşılaştığı çocuk olduğunu öğrenir. Faik Bey ve Nuridil Hanım'ı kavuşturmaya karar verir ve bu amacına erişir. Aynı zamanda kendi

servetine bu iki genci de ortak etmekten çekinmez, ikisini de kardeşi olarak gördüğünü belirtir.

4.3.ESER HAKKINDA

Eserin yayımına dair bir ilan Basiret (n.r.844,5 Zilhicce 1289) gazetesinde yer almaktadır: “Erbab-ı dirayet ve hamiyetten bazı zevatın gayet garip ve ibret-azim sergüzişlerinden ibaret olmak üzere Müsameretname namıyla tab ve neşri mutasavver olan risaleden asil zadeğân-ı vatandan Binbaşı merhum Rifat Bey sergüzeştini havî cild-i evvel tab olunarak Şehzadebaşı Kırathanesi’nde ve Çemberlitaş’ta Celil ve Bahçekapısı’nda Hasan Ağaların dükkânlarıyla Üsküdar Kırathanesi’nde ve bazı gazete müvezzilerinde üç kuruş fiatla fûruht olunmaktadır.”

1871’de Letaif-i Rivayat gibi cüz cüz yayımlanan Müsameretname’de yayın hayatına girer.

Müsameretname, ilk hikâye örneklerinden biri olarak kabul edilir. Eser iç içe girmiş hikâyelerden oluşur. Bu yapı Doğu ve Batı geleneklerinin bir sentezi olarak görülebilir.

Müsameretname yedi hikâyeden oluşmaktadır. Eser başlangıçta on hikâye olarak kurgulanmış ancak bazı kişilerin sözünde durmaması sebebiyle eser yedi hikâye olarak düzenlenmiştir.

Eserdeki hikâyeler şunlardır.

1-Binbaşı Rifat Bey’in Sergüzeşti,

2-Kapı Kethüdası Behçet Efendi ile Makbule Hanım’ın Sergüzeşti,

3-Bir Osmanlı Kaptanının Bir İngiliz Kızıyla Vuku Bulan Sergüzeşti,

4-Gerdanlık Hikâyesi

5-Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım’ın Sergüzeşti,

6-Faik Bey ile Nuridil Hanım’ın Sergüzeşti,

7-İhsan Hanım -yahut- Atiye Hanım’la Uşşakının Sergüzeşti.

Faik Bey ile Nuridil Hanım’ın Sergüzeşti de Müsameretname’nin altıncı hikâyesidir. Bu hikâyedeki anlatım tekniği, Gerdanlık hikâyesinde olduğu gibi

diğerlerinden farklıdır. Anlatıcı, kendi başından geçen bir olayı değil, bir arkadaşının başından geçen olayı anlatmıştır.

4.4.DÖNEM HAKKINDA

*Dönem içerisinde esarete farklı bakışları dikkat çekicidir. Bu anlamda, Esat Efendi'nin Nuridil hakkındaki tespiti önemlidir:

“Hem de öyle bir genç kızın esareti saadet-i hâline en büyük vesiledir. Şimdi onun bir beye odalık olup da esareti sayesinde bahtiyar olacağı yerde hürriyet arzu edişi, kendisini sefaletе düşürmekten başka neye yarar?” (s.307)

*Dönemde esirlik anlayışının çok yaygın olduğu görülmektedir. Esir olarak alınacakların türlü açılardan sınıandıkları Esat Efendi'nin esirci hanımla yaptığı şu konuşmadan anlaşılmaktadır:

“Kadın kadın! Sen ne demek istersin? Bak burası hekim evidir. Bakire bırakır bakire alırsın. Uykun varsa kalk yat! İşin varsa çık git! Akçe sayıp cariye alacağım. Hikâye söyleyip meddahlık ettireceğim. İşte muradım istidadını anlamaktır. Sen ne karışıyorsun?” (s.309)

*Eserde, evin beyinin evin cariyelerine odalık yapma fikrine sahip oldukları görülür. Nitekim Nuridil de efendisinin bu isteğine karşı geldiği için esirci evine kaldırılmıştır.

*Eserde bir esirin azat edilişi de görülmektedir:

“Evet; hem de seni öyle temin ederim ki, işte bu dakikada benim gibi hür oldun.” (s.362)

4.5 EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

Bu bölümde sadece Nuridil ele alınacaktır.

4.5.1. Nuridil

*Faik Bey ile tanıştığında on iki yaşlarındadır. Ellerindeki cilt problemi için Esat Efendi'nin konağına gelip gitmektedir:

“O aralık üst taraflarında bulunan konaktan on iki yaşında kadar Nur-i Dil isminde bir cariyenin elleri mayasıla uğramış olduğu hâlde tedavisi zımnında Esat Efendi’nin hanesine gelip gitmeye başladı. (s.302)

*Nuridil, efendisinin taşrada memuriyete tayin olmasıyla İstanbul’dan ayrılmak durumunda kalır. Bu sebeple de Faik Bey ile irtibatı kopar:

“Bu hâlde Faik ile Nur-i Dil birbirlerini kaybederek müddet-i hasret uzadıkça, ikisi de birbirlerinin iştiyakından bıkarar olup hele Faik’in Nur-i Dil için akli başından giderdi.” (s.305)

*Nuridil, İstanbul’a getirilerek satılır. Çeşitli kapılarda çalıştıktan sonra son hanımına satılır. Hanımıyla mizaçları uyuşur, gayet iyi anlaşır. Âdeta dert ortağı olur, hanımının güvenini kazanır:

“Kendileriyle ilk görüştüğümüzde ettiğimiz musahabet, fikirlerin yekdiğeriyle imtizaç ve muvafakatına delâlet ederek şu cihetle cariyenizi kendilerine nedim ve gide gide beynimizdeki melûfiyet bir dereceye geldi ki, değil yalnız dairesini, eğer bir gûne serair-i kalbiyesi varsa onu dahi mahfaza-i sadaketime teslim eyledi.” (s.358)

“Nuridil, kız eksik olma, nereden bulursun bu sözleri? Şu sensiz bir gün edemem. Zannederin sen de beni pek az sevmezsın.” (s.359)

*Nuridil, Faik Bey’e olan aşkını hanımına itiraf eder. Hanımı, çeşitli sorularla Faik Bey’in kim olduğunu çıkarmaya çalışır. Nihayet, Faik Bey’i tanıdığı ortaya çıkar:

“Ay! A kız! Ay ay ay ay! Senin sevgilini ben bildim. Ve hatta onun kaşının üzerindeki çukurluk dahi o dediğin çoban kulübesinde benim yanımda vuku buldu. Ve o yaradan akan kanları ben kendi elimle sildim. İşte senin sevgilinle ben daha evvel görüşmüş idim.” (s.361)

*Faik Bey’in, Nuridil’in hanımına henüz esir bir kızken yaptığı iyilik, Faik Bey ile Nuridil’in kavuşmalarına vesile olur:

“İşte Nuridil müsterih ol ki senin sevgiline o verdiği abadan dolayı kalben ahdettiğim mükâfatı seni kendisine vermekle icra edeceğim.” (s.362)

“Evet, hem de seni şöyle temin ederim ki işte bu dakikada benim gibi hür oldun.” (s.362)

*Hanımının gerek Nuridil’e gerekse Faik Efendi’ye duyduğu sevgi birer kardeş sevgisidir ve servetini bu iki gençle paylaşmaya söz verir:

“Beni dinle Faik Efendi, bundan sonra ikiniz de dünya ve ahiret karındaşımsınız. İşte sizden başka hiçbir kimsem yoktur. Velinimetimden yadigâr olan bunca servete sizi de hissedar edeceğim.” (s.365)

4.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ

Eserde, ev içi hizmetlisi olarak işlenecek tek kişi Nuridildir. Bu sebeple bu başlık altında işlenecek kişiler bulunmamaktadır.

5.TAAŞŞUK-I TÂL'AT VE FİTNAT ¹²

ŞEMSETTİN SAMİ

5.1.ESERİN KONUSU

Eser, eski örf ve âdetlerin birbirine âşık iki gencin kavuşmasını engelleyişini anlatmaktadır.

5.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Eserin başında Saliha Hanım ve Rıfat Bey'in aşkları üzerinde durulur. Onların okul yıllarında başlayan ilişkileri evlilikle neticelenmiştir. Bu bölümde Talat Bey'in geliştiği ortamı yakından tanıma fırsatı elde edilir.

Asıl vaka Talat Bey'in Hacı Baba adlı ünlü bir tütüncüye gitmesiyle başlar. Tütüncüde alışveriş yaparken cumbadan bakan Fitnat'a âşık olur. Artık her gün, cumbadan bakan o genç kızı görme ümidiyle tütüncüye uğrar. Lâkin Hacı Baba'nın kızını dışarıya çıkarmadığını, görücü olarak gelenleri de kabul etmediğini öğrenir. Fitnat adlı bu genç kızı görme ümidiyle kılık değiştirerek Hacı Baba'nın evine gitmeye karar verir:

“Tal’at Bey nazik ve latif bir çocuk olup daima yüzü gülerdi ve tabiatında kibr ü hased gibi ahlâk-ı zemîme bulunmadığından başka, çapkınlık ve hovardalıktan dahi bütün bütün bî-haber olup gayetle uslu olduğundan, gerek kalem şerikleri, gerek bil-cümle bildikleri kendini pek çok severlerdi.” (s.35)

“Fitnat Hanım, cismi narin, boyu orta; gözleri, kaşları simsiyah, örme saçları, arkasından beline dek uzanmış; rengi süt gibi bembeyaz, burnu gayetle düzgün, hokka gibi ufak ağzı, la’l gibi iki dudak ve inci gibi beyaz ve ufak dişlerle tezyin olunmuş; velhasıl hüsn-i mücessem denmeye şayan on beş yaşında bir kızdı. Fitnat Hanım gayetle halim olup, hiddet ve gazabın ne olduğunu bilmezdi.” (s.44)

¹² Şemsettin Sami, *Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat*, (haz. : Yakup Çelik), 6. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

“Ah!...Sahi, bir kadın kıyafetine gireyim. Nakış öğrenmek vesilesiyle bu nakış ustasına gideyim. Evini öğrendim a, sonra ötesi kolay. Oh!... Ne güzel hatırıma geldi! Ne kolay şey! Ohh!... Bıyığım sakalım yok... Boyum kısaca... Aa... Saçım yok!... Fakat bir perukeden satın alırım. O da oldu. Pek güzel. Bir ferâce, bir yaşmak... Lâkin, yok... Yaşmağı takamam. Doğrusu... Haa, yüzüme bir siyah yazma yemeni... Arkamda bir çarşaf... Ha, işte bu kolay. Sokakta da kimse tanımaz... Nasıl daha evvel böyle bir şey hatırıma gelmemişti?...” (s.53)

Talat Bey, Şerife Hanım adlı nakış ustasının evine giderek onunla tanışır. Kendini Ragıbe Hanım olarak tanıtır. Bir müderris kızı olduğunu belirtir. Annesinin on beş sene önce öldüğünü, pederinin kendisini okumaya yazmaya alıştırmaya çalıştığını anlatır. Pederinin nakıştan hoşlanmadığını, buraya gelmek için halasıyla babasını kandırdıklarını da ekler.

Şerife Hanım birkaç ders sonunda Ragıbe Hanım’a Fitnat Hanım’dan bahseder. Eğer kabul ederse Fitnat Hanım ona nakış öğretecek, Ragıbe Hanım ise ona okumayı yazmayı öğretecektir. Ragıbe Hanım (Talat Bey) bu habere çok sevinir.

Ragıbe Hanım, Fitnat Hanım’ın evine gider. Fitnat Hanım onu görünce çok şaşırır. Çünkü bu Hanım, kendisinin her gün cumbadan dışarı bakarken gördüğü, yolunu gözlediği delikanlıya çok benzemektedir. Fitnat Hanım, Ragıbe Hanım’a bir kardeşi olup olmadığını sorar, Ragıbe Hanım, kendisinden bir yaş büyük bir ağabeyi olduğunu söyler. Fitnat Hanım, bu duruma çok sevinir. Hoşlandığı gencin kardeşiyle çalışacağını düşünmek onu mutlu eder.

Talat (Ragıbe Hanım) Bey ile Fitnat Hanım her gün görüşürler. Ragıbe Hanım nakış işlemeyi biraz öğrenmeye başlar. Fitnat Hanım ise biraz okumaya başlar. Lakin bu mülakatları on gün sürer.

Romanın üçüncü bölümü olarak nitelendirebileceği kısmı burada başlar.

Üsküdar’da Toptaşı’nda büyük bir konak vardır. Bu konağın sahibi Ali Bey kırk - kırk beş yaşlarındadır. On altı sene önce yirmi dört, yirmi beş yaşlarında evlenerek fakir bir aileden güzel ve akıllı Zekiye adında bir kız alır. Bir sene birlikte yaşadıktan sonra bir sebepten dolayı karısını boşar.

Zekiye, kocasından ayrıldıktan sonra Fitnat’ı doğurur, fakat Ali Bey’e haber vermez. Çok geçmeden de Hacı Baba ile evlenir. Zekiye, kızının boynuna bir muska takar. Bu muskanın, kızı on sekiz yaşına girdiğinde onun tarafından açılıp okunmasını vasiyet eder. Muskanın içinde Fitnat’ın babasının Ali Bey olduğu yazmaktadır.

Şerife Hanım, Ali Bey'in evindeki cariyelere de nakış dersleri vermektedir. Bir gün Ali Bey ile konuşur ve ona Fitnat Hanım'dan bahseder. Ali Bey, kızın özelliklerini duyunca etkilenir ve eğer kız tarafı razı gelirse bu işin olabileceğini söyler.

Şerife Hanım, durumu Hacı Baba'ya anlatır. Hacı Baba bu işe olur verir fakat Fitnat Hanım üzüntü içindedir. Sevdığı adama, Talat'a kavuşamayacaktır. Ragıbe Hanım, ders için Fitnat Hanım'a geldiğinde, Fitnat Hanım yaşanan olayları ona anlatır. Ragıbe Hanım'a, onun ağabeyine âşık olduğunu söyler.

Talat Bey, bu oyuna daha fazla devam edemez ve gerçek kimliğini açıklar. Ragıbe ile Talat'ın aynı kişi olduğunu öğrenen Fitnat Hanım, çok şaşırır. Talat Bey bu sırada Fitnat Hanım'a duyduğu aşkı anlatır.

Hacı Baba kızının günden güne solduğunu görünce bu evlilik işini bir plan dâhilinde yapmaya karar verir. Evlilik işinden vazgeçtiğini, Üsküdar'da bir ev tuttıklarını, bir müddet orada kalacaklarını söyler. Fitnat Hanım hazırlanır, Üsküdar'daki konağa giderler. Çok geçmeden Fitnat Hanım, gerçeği anlar, Talat'a mektup yazar ve ondan yardım ister.

Ali Bey, evlendikleri gece kızı kucaklamaya çalışırken Fitnat Hanım'ın muskası elinde kalır. Onun kendini sevmediğine içerleyerek odasına geçer. Odasında muskanın içini açar ve gerçekleri öğrenir. Hemen kızının yanına gitmek ister, fakat Fitnat Hanım intihar etmiştir. O sırada Talat Bey kılık değiştirerek gelmiştir. Fitnat'ı kanlar içerisinde görünce fenalaşır, zaten sıtma hastalığına tutulmuştur. Çok geçmeden ölür. Ali Bey ise tüm yaşananlar karşısında çıldırır, altı ay sonra vefat eder.

5.3.ESER HAKKINDA:

Mehmet Kaplan "Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2" adlı eserinde, eser ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Şemseddin Sami'nin (1850-1904) yirmi iki yaşında kaleme aldığı bu eser Türk Edebiyatında ilk roman denemelerinden biridir. 1872 yılında Hadîka gazetesinde tefrika edilen Taaşuk-ı Talat ve Fitnat 1873 yılında tamamlanmıştır.

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat romanının konusunu Tanzimat devri piyeslerinde sık sık ele alınan, aile tarafından engellenmiş ve faciayla neticlenmiş bir aşk hikâyesi teşkil eder.”¹³

Eserde Fitnat ile görüşebilmek için kız kılığına giren Talat’ın nakış hocası ve Fitnat tarafından gerçek kimliğinin fark edilememesi ve Talat gibi toy bir delikanlının bu kadar cesur olması eserin inandırıcılığını kırmaktadır. Talat, dönemin örf ve adetlerine uyarak annesini görücü olarak gönderebilirdi. Bu durumda fikirce noksanlığı teyit eder bir durumdur.

Eserde Hacı Baba’nın kızının namusuna bu kadar dikkat eden biriyken tanımadığı Ali Bey’e kızını vermesi, Ali Bey’in boşadığı eşinin durumunu hiç merak etmeyişi de gözden kaçırılmaması gereken noktalardır.

Eserde dış âleme çok az yer verildiği görülmektedir. Olaylar ev içerisinde geçmektedir. Hacı Baba’nın evi daha realist çizilmiştir. Yazarın, “Hacı Baba’nın evini, içinde yaşayanların hayatlarıyla olan münasebete de işaret ederek tasvir etmesi, basitlik ve acemiliğe rağmen, mühim bir yeniliktir.”¹⁴

Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat romanında âşık hikâyelerinin meddah hikâyelerinin etkileri görülmekle birlikte eser ilk roman denemesi olması ve Batılı roman anlayışında yer alan temel unsurlar getirmesi açısından dikkate değerdir.¹⁵

5.4.DÖNEM HAKKINDA

Romanda görücü usulü ile evlenmenin yarattığı sakıncalar üzerinde durulmuş, gerek bireylerde gerekse ailelerde açtığı derin yaralar işlenmiştir. Mehmet Kaplan, “Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2” adlı eserinde konuyla ilgili olarak şöyle der:

“Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat romanı bütünüyle eski örf ve âdetlerin baskısına, ailenin gençler üzerindeki tahakkümüne bir protestoyu ifade eder. Romancıya göre aşk, “bir emr-i tabii”dir. Kimse onun önüne geçemez ve onu yok

¹³ Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2**, 4. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, Mayıs 1999, s.73.

¹⁴ Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2**, 4. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, Mayıs 1999, s.82

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I**, 21. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2009 ve Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2**, 4. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, Mayıs 1999.

edemez. Aile ve cemiyetin aşka karşı çıkarmış olduğu engeller faciadan başka bir şey doğurmaz. Yazar, romanında, bu fikirleri kahramanlarından bir çocuğa söylediği gibi bizzat kendisi de zaman zaman tekrarlamıştır.”¹⁶

Eserde gençlerin mesire yerlerine faytonlarla gittikleri, böyle yerlerde karşı cinsle işaretleşme, tanışma fırsatı elde ettikleri fakat kimi çevrelerce bu tarz yaklaşımların tasvip edilmediği belirtilir. Nitekim Hacı Baba, kızı Fitnat’ın evden çıkmasına asla izin vermez. Komşuya gitmesine bile müsaade etmez, ona göre komşudaki kadınlar kızının aklına girip bu tür ahlaksız yerlere gitmesi yönünde onu kandırabilirler. Oysaki Hacı Baba böyle rezilliklere tahammül edemez.

Eserde genç nesil ve eski nesiller arasındaki farklılıklar üzerinde de durulmuştur. Dadının baş ağrısı için hocaların üfürüğünü önermesi üzerine evin hanımı gençlerin artık böyle şeylere inanmadıklarını belirtir. Bu durum, değişen zihniyeti göstermesi bakımından önemlidir.

Eserde Talat Bey’in kişiliğinden yola çıkarak dönemin eğitim ve iş yaşantısı hakkında da kısa kısa bilgiler edinilmektedir. Talat Bey rüştiye mektebini bitirir. Pek çok İstanbul gencinin yaptığı gibi bir dairenin kalemine devam etmektedir.

Eserde genç kızların eve gelen hocalar vasıtasıyla kendilerini geliştirmeye çalıştıkları, özellikle gergef gibi el işi üzerinde durdukları, Fitnat’ın bünyesinde okuyucuya aktarılır.

5.5.EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

5.5.1.Ayşe Kadın:

Talat Bey ve Saliha Hanım’ın yanında uzun süreden beri yaşamaktadır. Artık, ailenin bir ferdi olmuştur. Bu sebepten aile içinde yaşananlar hakkında fikirlerini rahatça ifade edebilmektedir:

“İşte hanım, ben sana her gun soyler. Maşallah, Allah emanet, şocuğun yirmi yaşına vardı. Şimdi evlendirmeli, eve galin gaturmeli. Allah hıfz eyleye,

¹⁶ Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar** 2, 4. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, Mayıs 1999, s.89.

şocuğu aldadup da bir yere iş guvesi alurlar ise biz ne yabar? Bir evde iki ihtiyar kadın... Galin evin şenliğidir. Bu şocuğu evlendirelim, dedi.” (s.4)

*Ayşe kadın Araptır. 20 senedir aileyle birliktedir:

“... Ben galdi, iki sene gaşdi, Tal’at Bey dogdi.

-Demek olur ki, senin geldiğinden sekiz sene sonra ben dul kaldım.

-Ya...

-Tal’at’ın babasını iyi bilirsin öyle ise.

-Nasil bilmez? Rahmet canına, şok eyi âdemdi. Ah melek gibi âdem! Hiş bir vakit bana bir fena soz soylemedi. Kaş sene oldi şimdi hanım ben galdi?

-İşte, yirmi bir sene oluyor.

-Yirmi bir sene! Ah yarabbi! İhtiyar oldi gitti.” (s.5)

*Ayşe Kadın, on- on bir yaşlarında kaçırılmış ve esir olarak satılmıştır. Araptır. Yirmi sene Tunus’ta bir beyin yanında esir olarak kalmıştır. Yirmi sene sonra azat olmuş ve buraya gelmiştir:

“...

-Kaç yaşında varsın acaba dadı?

-Ne bilir ben, hanım. Ben ufak kız idi. Mamlakatta ana var, baba var, karındaş, büyük kız karındaş, ev dolu benim. Bir gun ben başka kızlar beraber seyre şıkdi. Kasabadan uzak, uş saat, dört saat uzak... Orada uş âdem galdi. Ecderha gibi at binmiş. Uzun sungu elde. Bizi aldı. Ammâ aldatti bizi. “Anaya gıder, babaya gıder”, dedi. On gun on beş gun gitdik. Mısır’a galdik! Ah Mısır! Buyuk kasaba, guzel. Başka kız Mısır’da sattı. Beni aldı, gamiye kodi, Tunus’a goturdi. Tunus da guzel kasaba. Ah, Tunus’ta beni sattı. Bir efendi aldı. Buyuk efendi. Buyuk saray var. İki yüz hâlâyık arab... Bayaz... Uşak, kul şok... Atlar ne kadar... Ne kadar... Kırk sofra, elli sofra kurulur her gun. Orada yirmi sene oturdi ben. Sonra âzad oldi. Buraya galdi. Şimdi kaş sene oldi, hanım aman?

-Peki, yirmi sene Tunus’ta oturdun, yirmi bir sene de burada, oldu kırk bir. Seni esir tuttukları vakitte kaç yaşındaydın?

-Ah hanım, ben ne bilecek? Ben kız idi. Ufacık bir kız. Mamlakati az hatırlar. Ammâ baba, ana beni şok sever o vakit. Bana gerdanlık yabmış, kupe yabmış, bilezik yabmış, Heb gumuş, bayaz. Şok zengin var bizim mamlakatta... Şok mal, deve, koyun, ne kadar... Ne kadar... Ammâ bu koyun gibi değil. Buyuk koyun bizde. Dört okka, beş okka süt bir koyun.

-Demek olur ki tahminen on- on bir yaşında olacaktın.

-Ha ha, oyle. On, dokuz, on bir ne bilür?

-Öyle olduğu hâlde elli – elli iki yaşında olacaksın, dadı, lâkin göstermiyorsun. Genç gibi duruyorsun. Mâşâllah, kuvvetin de var.

-Şukur, şukur ammâ, ihtiyar ben şimdi hanım. Elli yaşında! Ah ne yabalım, Allah iman bağışlasun. Mezara iman ile gıtsın yârabbi!

Ah bu dünya ru'ya gıbi gâşiyor. Ahiret bâkî. Biz dünyaya dalar, nekir munkiri unuttur... Ah, ah yârabbi! Ne cevap verecek biz sana!” (ss.6-7)

* Saliha Hanım ve Ayşe Kadın pek çok konuda konuşur, birbirlerinin fikirlerini alırlar, âdeta bir can dostu gibidirler. Ayşe Kadın, Talat Bey’in artık evlenmesinin uygun olacağını, eve bir gelinin getirilmesi gerektiğini çekinmeden söyleyebilmektedir:

“-Gal, hanım, bana bir karre gonül yab. Şu şocuğu evlendirelim; bir galin eve gatairelim. Ah ganc âdem başka. Tal’at Bey burada, o guler; Tal’at Bey gıder, o cehennem olur. Sen ihtiyar, ben ihtiyar. İhtiyar gulmez ki. Ah, ihtiyar ne gulsun! Bugun burada, yarın mezarda... Ah, ben de ihtiyar!... elli yaşında adem ihtiyar değil mi?...”(s.8)

Ah, ihtiyar ne gulsun! Bugün burada, yarın mezarda... Ah, ben de ihtiyar!... elli yaşında adem ihtiyar değil mi?...”(s.8)

“-E, ne yapalım dadı? Gelinler çarşıda satılmaz ki, çıkıp bir gelin satın alalım. Her şeyin vakti, saati var.

-Aa... Nişun? Heb âlem nasıl yabar, biz de oyle yabar. Sen farcayı al, ben de başortisi alur, bugün bi mahalle, yarın bir mahalle gezer, gorur, kız bagandi, alur.”

“-Aa!... Dadı, şimdi beni kızdırırsın. Yirmi bir sene var beraber yaşıyoruz, tabiatımı anlamadın mı? Hiçbir defa sormadın. Merhum kocam beni öyle mi almıştır? Ben bir kızı görmekle ne tanıyacağım? Çehresini bile anlayamam. Sonra, gelin yalnız güzel mi olmak lazım? Ben, bir kız, akıllı olmadıkça, afife olmadıkça, tabiatı iyi olmadıkça, ben hiç onu kendime gelin yapar mıyım? Sonra, benim beğendiğimi, senin beğendiğini oğlum beğenir mi bakalım?” (s.8)

* Saliha Hanım, henüz genç kız iken babasının evinde onunla ilgilenen dadısıyla da sırdaştır âdeta. Sıkıntılarını dadısıyla paylaşmıştır:

“... Dadım ihtiyar bir kadındı. Beni pek çok severdi. Ağladığımı gördüğü gibi:

-A kızım! Ne oldu? Ne var? Baban bir şey mi söyledi sana? Hiç böyle olduğun yoktur. Gel bana, ağlama, gözlerini sil. Söyle bana şimdi, ne oldu? Yoksa bir şeyden mi korktun?

Diyerek, beni kucağına aldı.

-Ah dadı! Babam bana neler söyledi!...Sen işiteydin sen de ağlayacaktın. Baksana terime...

-Vah vah! Kızım terlemiş. Kurban olsun dadı sana!... E, ne söyledi efendi baba bakalım?

-Ne söyleyecek! İftira attı. Bugün Rif'at Beyi, buraya gelen çocuğu gördüm. İşte onun sözü açıldı. Ben 'Onunla sevişiriz' dedim. Hem gerçek dadı, sevişiriz. Hele ben onu pek çok severim. İşte ben söylerim ki, severim. Birini sevmek ayıp mı? O da beni sever. Evet, pekâlâ bilirim ki sever. Sevmeyeydi, her gün mektebe giderken niçin gelir de beni alır? Niçin, ben dersi bilmediğin vakitte o öğretir? İşte o da beni sever, ben de onu severim. Ama babam anlamaz. Ben şimdi aşka, sevdaya başladın, diyerek beni utandırdı.

Dadım, bu sözümü işittiği gibi, bir büyük kahkaha ile gülerek:

-E, baban fena mı söylemiş? Bu aşk değil de nedir? Gidi seni!... Onun için, yataktan kalkar kalmaz mektebe koşuyorsun. Ben zannederdim ki, derse hevesin vardır; meğer sen âşıkını ma'şûkunu görmek için gidersin..." (s.17)

Saliha Hanım baba evindeki dadısıyla sıcak bir ilişki kurmuştur bu sebeple. Ayşe Kadın ile kurduğu ilişkinin de sıcak olduğu görülmektedir.

5.5.2.Gülzar:

"Kâmile Hanım'ın - Rif'at Beyin validesidir- cariyesidir. Bu cariye on bir yaşında kızcağızdır. Pek uslu bir kız. Ben pek çok severdin... Seveceğim a... Rif'at Beyin cariyesidir..." (s.23)

*Gülzar, Saliha Hanım ve Rıfat Bey arasında mektuplaşmayı sağlamaktadır:

"Şu mektubu büktüm, zarfa koydum, mühürledim. Gülzâr'ın eline bıraktım:

-Al elmasım. Şu mektubu Rif'at Beye ver. Benden mahsus selâm et. Sakın kimse görmesin haa!... Dedim. Gülzâr gitti. Ben Rif'at Beyin mektubunu ve yazdığım mektubun müsveddesini tekrar tekrar okudum. O gün, benim için bir başka gün oldu... İşte ondan sonra Gülzâr'ın vasıtasıyla iki de bir mektuplarla görüşürdük." (s.24)

5.6.EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ

Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat adlı eserde ev içi hizmetçilerin dadılar olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında dikkatle incelenecek tek tip Ayşe Kadın'dır. Ayşe Kadın Talat Bey'in dadısıdır. Saliha Hanım ile birbirlerine yoldaş olmuşlardır. Ayşe Kadın'ın ev içinde ilişki kurduğu başka bir hizmetçi yoktur. Bu sebeple ev içi hizmetçilerin birbiriyle ilişkilerinden ziyade ev halkı ile ilişkileri üzerinde durulmuştur.

6.SABR U SEBÂT¹⁷

ABDÜLHAK HAMÎT TARHAN

6.1.ESERİN KONUSU

Sevdiği gence cariyeye olduğu için kavuşamayan ve odalık olmayı reddeden Raksaver adında bir cariyeye ve onu çok seven Mehmet Bey'in yaşadıklarını anlatılmaktadır.

6.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Mehmet Bey, amcasının konağında kalmaktadır. Amcasının ve babasının en büyük isteği, kendisinin amcasının kızı Zehra ile evlenmesidir. Fakat Mehmet Bey, bu evliliğe karşıdır çünkü Raksaver adında bir cariyeyi sevmektedir. Zehra ile evlenmek istemeyince amcasının evinden ayrılır. Raksaver'in satıldığını duyar ve derviş kılığına girerek Raksaver'i aramaya başlar. Üçüncü perdede Mehmet Bey'in babası Mümin Efendi eşinin ölümünün ardından bir cariyeye alır. Gülfeşan adlı bu cariyeyi odalığı yapmak ister; ancak Gülfeşan buna izin vermez. Mümin Efendi, bunun üzerine genç kızı evin en kuytu odasına kapatır. Dördüncü perdede olaylar Paris'te geçer. Kont dö Bina adlı şahıs, Paris'te oldukça tanınan ve ilgi uyandıran biridir. Bu toplantıda Müyesser adlı bir beyle konuşurken kendisinin de Türk olduğu ve Müyesser Bey'in de Zehra'nın eşi olduğu anlaşılır. Zehra, ölmüştür. Mümin Efendi ise çok hastadır. Mehmet Bey, bu haberleri alınca babasını görmeye karar verir. Mehmet Bey, İstanbul'a Mümin Bey'in yanına hekim kılığına girerek gider. Mümin Bey, hasta yatağında bile Gülfeşan'ı odalık etmek istemektedir. Gülfeşan, neden odalık olmak istemediğini, genç bir beyle birbirlerini sevdiklerini anlatır. Mehmet Bey, Gülfeşan'ın Raksaver olduğunu anlar, Mehmet Bey

¹⁷ Abdülhak Hâmid Tarhan, *Sabr u Sebât*, (Haz. : İnci Engünün), 1. b., Dergâh Yayınları, Ocak 1998.

kimliğini açıklar, Mümin Bey ruhunu teslim eder. Mehmet Bey ve Raksaver sonunda kavuşurlar.

6.3.ESER HAKKINDA

Sabr u Sebât, beş perdeden oluşan bir tiyatro eseridir. İlk basılışı Maarif Nezaret-i Celilesinin ruhsatıyla Mekteb-i Sanayi matbaasında olmuştur (1291). İsmail Parlatır, “Tanzimat Edebiyatında Kölelik” adlı eserinde konuyla ilgili şöyle der:

“Aslında Hâmit, bu piyesi önceden tasarlayarak kaleme almıştır. Şöyle ki Macerâ-yı Aşk (1290 / 1875) yayımlandıktan sonra Ahmet Vefik Paşa, Hâmit’e yerli bir oyun yazmasını salık verir. Bunun üzerine o da 1291/1874’de Sabr u Sebat’ı yazar. Kısacası bu piyes konusunu yerli hayattan almaktadır.”¹⁸

6.4.DÖNEM HAKKINDA

*Eserde, cariyelerin odalık olması motifi işlenmektedir. Odalık olma, dönem içerisinde sıkça görülen bir durumdur. Evin beyi, aldığı cariyenin onayını aldıktan sonra cariyesi odalık yapabilmektedir. Sabr u Sebat’ta da evin beyi bunu istemiş; fakat carieye karşı çıkmıştır.

6.5.EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

6.5.1.Gülfeşan

*Gülfeşan’ın asıl adı Raksaver’dır. Münim Efendi’ye satıldıktan sonra Gülfeşan adını almıştır. Efendisi tarafından odalık yapılmak istenir; ancak Gülfeşan bunu kabul etmez:

“Mün’im Efendi – Âh... Seni ne kadar seviyorum a kız, ne kadar seviyorum, bilsen... Rabbena hakkıçün bana acırdın!... Ben seni bir peri gibi güzel görüyorum. Sen beni, hayalet gibi korkunç görüyorsun.” (s.49)

¹⁸ İsmail Parlatır, **Tanzimat Edebiyatında Kölelik**, 2. b., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Ankara, 1992.

“Mün'im Efendi – Hey ulular ulusu Allah'ım!... Benim günahım ne ki yetmiş yaşımdan sonra bu eziyetleri çekiyorum? Yarın ahrette sual meleklerinden göreceğim azabı bugün dünyada ağzından cevap alınmaz bir Çerkez kızından görüyorum.

Gülfeşan – (kendi kendine) Evladının evladı yerinde bir kızı kendine esir etmiş senin gibi ihtiyara acaba şehir kızı olsa neler yapmazdı.” (s.50)

* Mün'im Efendi, Gülfeşan'ın kendisini kabul etmemesi üzerine onu evin en kuytu, ışıksız, penceresiz odalarının birine gönderir:

“İşitiyor musun Beşir? Şimdiden sonra bu kız yanıma çıkacak değildir. Yer katındaki penceresiz odaların birinde oturacak... Kimse ile görüşüp konuşmayacak. Gamdan başka yiyecek, gamhânenen başka yer, karanlıktan başka ortalık, senin çehrenden başka da insan yüzü görmeyecek... İşte bu kadar... Al götür!” (s.53)

*Mümin Efendi hasta yatağında bile Gülfeşan'ı odalık yapmak istemektedir:

“Dört buçuk senedir, beni üze üze bak ne hâllere getirdin? Bu ihtiyar herifi gün görmeden ahrete yolluyorsun? Bakalım ben gittikten sonra ne olacaksın? Bakalım genç beylerde sana benim gibi hâmi bulunacak mı? Sen de bana ettiğin buldun ya, sen de buldun. Bana âhir ömrümde dünyaları dar ettinse, sen de üç senedir zindan gibi yerlerde, kapanık, karanlık odalarda kaldın. Buldum, bana ettiğini sen de buldun.” (s.75)

“Ne olurdu a merhametsiz, a mürüvvetsiz, dünyadan giderken olsun, gözlerim ömrümün varını göre göre kapansaydı da böyle açık gitmeseydi.” (s.76)

*Gülfeşan odalık olmak istememesinin sebebini açıklar. Gülfeşan, sebat etmiştir:

“Ben inat etmedim efendim, ben sebât ettim. Bu sebâtın sebebi de bir ahittir. Bundan beş sene evvel dünya yüzünde kimselere varmamağa ahdettim. Ölümlerin her türlüsünü gözüme alıp sabr etmeğe işte bunun için mecburdum. Bu ahdi de kendi kendime etmedim. Ahdimiz karşılıklıdır. Bir beyle beraber.” (ss.76-77)

*Mümin Efendi, Gülfeşan'ın durumunu anlatmasıyla Gülfeşan'a yardımcı olmak ister:

“(...) Hiç olmazsa işi senin isteğine bırakırdım. Satılmak istesen satardım, âzâd olmak istesen seni âzâd ederdim.” (s.78)

* Mümin Efendi'nin Gülfeşan'a yardımcı etmek istemesindeki amaç farklıdır:

“Bu kıza iyilik etmeği gönlüm istemiyor. Lakin etmeliyim. Hem zavallıyı sevindirmek için hem de ettiklerimi hem Allah'a hem de kıza affetirmek için elimden geldiği kadar iyilik etmeliyim. Demek bu çektiğim eza seksen yaşımda

iken bu kadar taze bir odalık almak gibi ettiğim cürmün cezası imiş. Alelhusus merhum kadının vefatı yılını geçmeden.” (s.78)

6.6.EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

Gülfeşan dışında ele alınacak bir hizmetli olmadığından bu bölüm incelenememektedir.

7.HASAN MELLAH¹⁹

AHMET MİTHAT EFENDİ

7.1.ESERİN KONUSU

Hasan Mellah'ın aşkı uğruna verdiği mücadeleler, bu esnada karşılaştığı olaylar, tanıştığı insanlar ve onlarla yaşadıkları anlatılmaktadır.

7.2.OLAY ÖRGÜSÜ

İspanya'nın Kartacana kasabasında kızı Cuzella ile yaşayan Alfons tanıtılır. Alfons kendisini aldatan eşini öldürmüştür. Kızı Cuzella, iyi bir eğitim görmüş kültürlü bir genç bayandır. Yazar bu arada bize kendine ünlü işadamı Pavlos süsü veren Dominiko Badya hakkında bilgiler verir. Dominimko Badya genç kızı kaçıırır. Hasan Mellah ise soymak için geldiği Alfons'un konağında Cuzella'yı görmüş ve ona vurulmuştur. Cuzella'da Hasan Mellah'ı sevmiştir. Dominiko Badya'nın araya girmesiyle Cuzella ve Hasan Mellah kavuşamazlar.

Yazar, Hasan Mellah hakkında detaylı bir bilgi verir. Hasan Mellah'ın Pavlos şirketlerinin ortaklarından olan Seydi Osman'ın oğlu olduğu öğrenilir. Hasan babasını öldürenlerden intikamını alır fakat onlardan kaçarken bir gemiye esir düşer. Gemi, korsan gemisidir ve korsanlardan birinin babasının, ailesinin dostu olduğunu öğrenmesiyle hayatta kalması kolaylaşır. Asıl kimliğini saklayan bu korsan, kimliğini saklamaya çalışan Hasan Mellah'a da yardımcı olur. Yazar, bu korsan gemisindekilerin zengin bir konağı soymaya karar verdiklerini belirtir. Bu konak, Cuzella'nın yaşadığı konaktır. Korsanların elinden kurtulmaya çalışan Hasan Mellah da soygunda yer almak ister. Bu şekilde Cuzella ve

¹⁹ Ahmet Mithat Efendi, **Hasan Mellah**, 1. b., İlkiz Yayınevi, Temmuz, 2004.

Hasan Mellah'ın yolları kesişir. Cuzella'nın kaçırılmasıyla Hasan Mellah için yeni olaylar başlar. Zira artık korsanların elinden kurtulmuştur. Dominiko Badya ile Cuzella'yı bulmak için yola çıkan Hasan Mellah Korsika Adası'na gider. Bu adanın valisi Hasan Mellah'ın gelişine bir davet verir. Hasan Mellah davet sırasında Madame İliya ile tanışır. Madame İliya, eşini aramaktadır. Madame İliya'nın eşi namus uğruna annesini, babasını ve kardeşini öldürüp kaçmıştır. Hasan Mellah, iyi mevkiler elde etme uğruna insanların düştükleri durumları görür. Madame İliya'ya yardım etmeye karar verir. Onu gemisine davet eder. Madame İliya, Hasan Mellah'ın gemisinde çok iyi bir şekilde ağırlanır. Fakat geminin kaptanlarından İtalyan Tirilo, kadına musallat olur.

Genç kadın Tirilo ile birlikte olur. Bu sırada geminin mola verdiği yerlerden birinde genç kadın eşini görür. Bir tesadüf sonucu Tirilo, bir adamı gemide çalışması için getirir. Madame İliya ile Hasan Mellah, adamı görünce onun İliya'nın eşi olduğunu anlarlar. Genç kadın yaptığı ihanetin ağırlığı altında kalarak intihar eder. Hasan Mellah ise deniz yolculuğuna kaldığı yerden devam eder.

Kitabın bundan sonraki bölümünde olaylar Mısır kölemenleri arasında geçer. İskenderiye'de bulunan Murat Bey, Yunus Baykara'nın ihanetini haber alır. Bunun üzerine onu öldürmesi için yiğitlerinden Canürktü'yü görevlendirir. Vaktinde oraya varıp dilediği işi gerçekleştirirse istediği bir cariyeyi alabileceğini söyler. Murat Bey daha sonra bu haberin asılsız olduğunu öğrenir. Yiğitlerinden Sarı Yakup'u Canürktü'nün arkasından gönderir ve zamanında o yiğidi durdurabilirse istediği bir cariyeyi ona bağışlayacağını söyler. Sarı Yakup, Canürktü'yü tam zamanında durdurur. İkisi de beyden cariyeye isterler ancak ortada bir sorun vardır. Her ikisi de aynı cariyeyi istemektedirler. Bu sorunu ortadan kaldırmak için bir yarışmanın düzenlenmesine karar verilir. Yarışmaya herkes katılıp maharetini sergileyebilecektir. Yarışmayı kazanacak yiğit güzeller güzeli Esmâ'yı alacaktır.

Hasan Mellah İskenderiye'ye yaklaşmaktadır. Yolda çarpışmakta olan iki gemi görür. Ele geçirdiği bu gemide kendini esir olarak alan korsanları görür. Bu korsanlardan Alonzo'nun kendisine yaptığı iyilikleri unutmaz. Artık kendine sadık bir dost bulmuştur.

İskenderiye'de yarışma yeri hazırlanmıştır. Pek çok yiğit hünerlerini sergilemektedir. Hasan ve arkadaşlarının sergilediği hünerler herkes tarafından hayretler içinde izlenir. Cariye Esmâ, Hasan Mellah'ın gemisine götürülür. Hasan Mellah, Esmâ'yı

görünce dünyada kendisine Cuzella'yı unutturabilecek güzellerin var olduğunu anlar. Esma'ya vurulur fakat Esma, Hasan Mellah'ı reddeder.

Esma, hikâyesini Hasan Mellah'a anlatır. Hasan Mellah, Esma'ya ve onun aşkına saygı duyar. Yazar bu bölümde okuyucuya Esma'nın hikâyesini nakleder.

Esma, aslında bir bey kızıdır. Anne ve babasının ayrılması sonucu küçük yaşta başka bir ailenin yanına verilmiştir. Timurtaş Paşa'nın oğlu Timur Bey, Esma'yı sever. Esma, Timur Bey ile birliktelik yaşar. Timurtaş Paşa, oğlunun fakir bir kızla evlenmesini istemez, gençlerin birleşmelerine mâni olur. Bir gün bir adam Esma'ya ben senin babanım diyerek kaçıtır. Daha sonra kızını bir kır sakallı adama verir. Kır sakallı adam ise Lazlara verir, genç kız İstanbul'a gelir ve esir olarak satıldığını anlar. İstanbul'da esircinin evinde Timur Bey'i görür. Timur Bey, Esma'ya kavuşabilmek için kendini esir olarak satarak İstanbul'a kadar gelmiştir. Gençler, birbirlerini esir olarak tanıtır. Mısır'a satıldıklarında yolları ayrılır.

Esma, Murat Bey'in haremine girer. Esma, Murat Bey'den kendini uzak tutmak için türlü bahaneler bulur. Esma'ya bu konuda harem ağası Ziver Ağa yardım eder. Esma'nın ağzından beye bir mektup yazılır.

Kendisinin bir Çeçen beyin kızı olduğunu ve yine bir beyin oğlu ile nişanlıyken bir başka beyin oğlunun da kendisine âşık olduğunu ve kıskançlıkla birbirlerini vurduklarını, böyle iki yiğidin kanına girmeye sebep olduktan sonra hiçbir erkek elini vücuduna sürdürmemeye yemin ettiğini mektubunda belirtir.

Murat Bey Esma'nın bu durumuna çok üzülür. Onun konakta kendi kızı olarak yaşamasını ister.

Timur Bey ise Esma'ya kavuşabilmek için Murat Bey'in konağına gelir ve onu öldürmeye karar verir. Fakat yakalanır ve ölüm cezasına çarptırılır. Ziver Ağa'nın yardımıyla Timur Bey kurtulur. Timur Bey İskenderiye'den kaçır, Esma ise yarışma sonunda Hasan Mellah'ın gemisine esir düşer.

Hasan Mellah, Esma'nın hikâyesini dinledikten sonra aşkıdan vazgeçmemesi gerektiğini öğrenerek Cuzella'yı aramaya devam eder.

Hasan Mellah, İstanbul'a gider. İsim ve kılık değiştirerek şehrin ileri gelenlerinin konaklarına girme fırsatı bulur, çeşitli sohbetlere katılır. Uzleti Efendi konağında anlatılan bir hikâye Hasan Mellah'ı düşündürür.

Hikâyede, Bekir Bey'in kızının evin genç esirini baştan çıkarmaya çalıştığı fakat kız evlendikten sonra da bu işin devam ettiği, genç esir kendisiyle ilgilenmeyince esire suç atmaya çalıştığı anlatılır. Esirin suçsuzluğu anlaşılır fakat o sırada efendisinin ölümüyle Bekir Bey'in varlığı ile esiri Arslan da satışa çıkar. Bu hikâye Hasan Mellah'ı çok üzer. Arslanı almaya karar verir. Çok yüksek fiyat ödeyerek Arslan'ı alır.

Esmâ, Arslan'ı görünce çok şaşırır çünkü Arslan aslında Timur Bey'dir. Timur Bey, Esmâ'nın Hasan Mellah'ın cariyesi olduğunu öğrenince hançerini çeker fakat genç adamın bu hareketi önlenir. Gerçekler Timur Bey'e anlatılır.

Hasan Mellah, Dominiko Badya'nın Şam'da olduğu haberini alır. Dominiko Badya, kendisini Seyit Ali olarak tanıtmaktadır. Seyit Ali'nin kimseyi ziyaret etmediği ve hiç kimseyi de evine almadığı öğrenilir. Ev ile cami arasında gidip geldiği öğrenilir. Hasan Mellah ve Alonzo, Cuzella'yı pencereden görürler. Kendisine Hasan'dan mektup geldiğini bildirirler. Sonraki görüşmede Cuzella hükümete verilmesini istediği bu mektubu testinin içine koyar fakat bu testi Hasan Mellah'a isabet eder ve genç adam bayılır. Herkes öldüğünü düşünür. Bir gün sonra ölmediği anlaşılır, testinin içindeki mektup ile Hasan Mellah'ın ifadeleri paralellik gösterir. Gerçekler ortaya çıkar, iki genç kavuşmuştur fakat Dominiko Badya kaçmayı başarmıştır.

Bu esnada Cuzella'nın yaşadıkları anlatılır. Cuzella, Dominiko Badya ile pek çok yere gitmiştir; fakat gittiği yerlerin neresi olduğunu bile öğrenememiştir. Sürekli hapis hayatı yaşamıştır ve Dominiko Badya'yı kendine yaklaştırmamıştır. Son gittikleri yerde Dominiko Badya kendisini kız kardeşi olarak tanıtır akıl sağlığının yerinde olmadığını söylemiş insanlarla görüşmesine mâni olarak onu odasına kilitlemiştir.

Cuzella ile Hasan Mellah'ın kavuşmasıyla önce Malta'ya sonra Kartacana'ya giderler. Esmâ ve Timur Bey de gelir ve Cezayir'e yerleşirler.

Hasan Mellah, Zernoya bir gemi yaptırarak tekrar yolculuğa başlar. Malta'ya geldiklerinde Tirillo ele geçirilir. Alanzo kimsesiz bir kız olan Culya'yı sever. Gemide İliya'nın intikamını Alonzo alır, Tirillo'yu öldürür. İzmir'den Malta'ya kaçan Dominiko,

Malta’da Alanzo’nun gemisine gizlice biner. Gemideki Culya’yı Cuzella sanıp odasına girmeye çalışırken Alanzo tarafından yakalanır. Alanzo Dominiko’yu tanır.

Yeni bölümde olayların geçtiği yer Cezayir’dir. Bu bölümde İnşirah ile onu seven bir gencin yaşadıkları anlatılır. İnşirah, aslen Çerkez’dir ve Zülfıkar Bey’in haremindedir. Numan İbn Mutahhar satıcı olarak girdiği evde İnşirah’ı sever. İnşirah’ta ona karşı ilgilidir. İki genç birbirlerini severler. Evin hanımı gençlerin evliliğine olur verir. Evin beyi ise genç cariyeyi Casim Bey adında arkadaşına vereceğine söz verdiğini söyler ancak evin hanımının ısrarları sonucunda iki gencin evliliğine müsaade eder.

Casim Bey, bu olayı gururuna yediremez ve türlü hilelerle gençleri ayırmaya çalışır, Hasan Mellah tüm gerçekleri öğrenerek gençleri kurtarır, onlara kötülük edenleri de cezalandırır. İki genci konağına alır. Alanzo ve Dominiko Badya konağa gelirler. Hasan Mellah, Dominiko’yu cezalandırmaz, onu serbest bırakır. Diğer taraftan Culya ile Alanzo’nun da düğünü yapılır.

Olayların bundan sonraki bölümü Mısır’da geçer. Süleyman adlı bir genç Zehra adlı bir kızı sever ancak Zehra’nın babası kızını Mısır’ı işgal eden Fransız komutanına vermek ister. Süleyman adlı bu genç bu olaya engel olur. Dominiko Badya bu olaylardan yararlanır. Sevgilisi Şehame’yi Murat Bey’in haremine sokarak onu zehirlemek ister. Bey, gerçekleri öğrenir ve Badya’yı hapse atar, onu zehirlemek ister, Şehame’nin yardımı ile kurtulur.

Hasan Mellah’ın çocukları ve diğer kahramanların çocukları olaylara katılır. Hasan Mellah ve Cuzella’nın kızları Melike ile Fas beyinin oğlu evlenir. Alanzo ile Culya’nın çocuğu olan Maşuka ile Numan ve İnşirah’ın çocukları olan Yezdan’ın düğünleri birlikte yapılır.

Dominiko Badya, Roma’ya yerleşir, fakat hiçbir şey umduğu gibi gitmez. Karbonari Cemiyeti, Dominiko Badya’dan para ister; fakat Badya istenilen parayı veremez. Şam’a gelir. Hasan’ın adamı Numan ile onu izleyenler iş birliği yaparlar, Dominiko Badya, can verir. Numan, Badya’nın kafasını keser.

7.3.ESER HAKKINDA

İsmail Parlatır, “Tanzimat Edebiyatında Kölelik” adlı eserinde, Hasan Mellah’ın yazılış süreci hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Ahmet Midhat Efendi’nin macera Romaları arasında 1291/1874’de yayınladığı ‘Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrâr’ ilk sırayı alır. Yazar, romanına ana kahramanının adını vermiş, onun serüvenlerini hikâyeleştirmiştir. Öte yandan o, bu romanını Alexandre Duma Père’nin Comte de Monte Christo (Monte Kristo Kontu) adlı eserine nazire olarak yazdığını önsözde belirtiyor. Bu yüzden de romanı oldukça uzun tutuyor.”²⁰

Berna Moran, “Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I” adlı eserinde Ahmet Mithat’ın Monte Cristo’nun yapısını ve temasını almak yerine âşık hikâyelerinin yapısını, temasını ve kahramanlarını, bol serüvenli sürükleyici bir romana uygun bir biçimde kullandığını belirtmiştir. Hasan Mellah’ın temasının da âşık hikâyelerinde bulduğumuz yüceltilmiş sevgi olduğuna dikkat çeken yazar, halk hikâyelerinden örnekler vererek karşılaştırma yoluna gitmiştir.²¹

7.4.DÖNEM HAKKINDA

İstanbul’daki eğlenceler hakkında çeşitli bilgiler okuyuculara aktarılır:

“Bak, İstanbul’un o zamanki muhabbetleri hakkında bilgi verirken işin şu yönünü unuttuk; o zamanın eğlenceleri içinde, helva sohbetleri de vardı. Helva Sohbeti demek toplantıda bulunanlara bir çeşit un helvası olan Gaziler Helvası ziyafeti çekmek olup, iştahı açmak için bu helva ile beraber bir de lahana turşusu sunulur ve yerine göre yatsılık yemek yerine geçmek için bazen helvaya birkaç sahan yemek de katılırdı. Hele yapılacak helva keten helvası olursa, davetliler bu helvayı kendileri yapıp bu arada gayet güzel helva şarkıları söyler ve Gaziler Helvası yapıldığı zamansa tellenmiş pullanmış bir helva topağını, bir dahaki sefere helva sohbetini kim düzenleyecekse, helva şarkılarıyla o kişiye takdim ederlerdi. Bu eğlenceler, kötü şeyler değildi. Hem milli şeylerdi hem de güzeldi.” (s.418)

“Ha... İstanbul’un o devirdeki kış sohbetleri hakkında biraz bilgi vermeliyiz. O asırda, Beyoğlu’nda Naum’un²² İtalyan tiyatrosu ve Pale do Kristal²³

²⁰ İsmail Parlatır, **Tanzimat Edebiyatında Kölelik**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi, Ankara, 1992, s.85.

²¹ Ayrıntılı bilgi için; Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I**, 21. b., İletişim Yayınları, 2009, İstanbul, ss. 32-39.

²² Naum (Mikail Hacı): Suriyeli bir Hristiyan olan Naum’un Beyoğlu’ndaki tiyatrosu.

haricinde bir Fransız Tiyatrosu yoktu. Çalgılı kahvelerin falan da bulunmadığını anlarsınız... Kısaca Beyoğlu'nda eğlence yerleri yoktu, olmasına da ne gerek? Çünkü gece değil, gündüz bile İstanbul'dan Beyoğlu'na geçmek için bir deniz yolculuğuna katlanmak gerektiğinden, çok çok kimseler bu sıkıntıyı göze alamazlardı.

Beyoğlu'nun şimdiki eğlenceleri o asırda kesmenin hayaline bile gelmediği gibi Gedik Paşa'da da bir Osmanlı Tiyatrosu ya da o tiyatronun yerine geçtiği Sulye²⁴ de yoktu. Ötede beride bazı mahalle kahveleri vardıysa da kibar insanlar gidemedikleri gibi namuslu esnaf da gidemezdi. Çünkü kahveler, Yeniçerilerin aşağılık tabakası ile halkın haydut kısmı tarafından tutulmuştu... Kahveye çıkan halkın bellerinde bir kucak silah bulunup bunları sadece kendilerini korumak için kullanmayıp keyif için şuna buna saldırmakta da kullanmayı alışkanlık haline getirmişlerdi...

Bunun için büyük küçük her sınıf halk, kendi yaşlılarından kimin evi ve evindeki selamlığı uygunsa oraya toplanıp eğlenirlerdi. Eğlencelerin neler olduğuna ve nasıl yapıldığına gelince; yüzük oyunu ile her türlü tura oyunları ve sıra oyunları, oyunla zaman geçirmekten zevk alan takımın eğlenceleriydi. Ağırbaşlı takım ise eski tarih kitaplarını ve okunmaya değer başka kitapları okuyarak eğlenirlerdi. Hatta fakir olup da kendi malı olarak bir kitaba sahip olamayanlar, aralarında para toplayıp kira ile kitap alarak okurlardı.

...

Bazı topluluklarda ise daha başka bir şekilde eğlenilebilirdi. Güzel konuşmalar, fıkralar anlatarak herkesi candan dinlemek zorunda bırakırlardı. Bu tür toplantılarda zamanın günlük olaylarının anlatılması da adet olduğundan her gün her kim ne olay duymuşsa, akşamki toplantıda o olayı anlatırdı. (ss.416-418)

Yazar bu bölümün başında tarih olarak 1793 yılının Ocak ayını verir ve dönemin eğlence hayatı hakkında bilgi verdikten sonra Uzleti Efendi'nin konağındaki sohbet esnasında duyduğu bir hikâyeyi okuyuculara aktarır. Anlatılan olay romanın karakterlerinden biriyle alakalı olduğundan okuyucuda merak uyandırır.

*Romanda dönem hakkında söylenebileceklerden biri de korsan gemilerinin varlığıdır. Bu korsan gemileri yazarın Hüseyin Fellah adlı romanında da görülmektedir. Eserde, Hasan Mellah'ın bir korsan gemisine esir düşmesi de görülmektedir.

²³ Pale do Kristal (Billur Saray): O zamanın batılı tarzda yapılmış olup gazino, çalgılı kahve ve dans salonu olarak kullanılan bir eğlence yeri.

²⁴ Sulye (Sovillier): Tanzimat devrinde birçok kereler İstanbul'da uzun süreli gösteriler yapan Fransız cambazı. 1867'de İstanbul'un Gedik Paşa semtinde açıldığı için Gedik Paşa Tiyatrosu diye de anılan Osmanlı Tiyatrosu'nun arasında daha önce Sulye'nin cambazhanesi bulunuyordu.

*Romanda esirlerin satışı, özellikle Timur Bey’in köle Arslan olarak satılması ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Yazar, insanların hürriyetlerinin ellerinden alınmasına karşdır ve Arslan Bey’in satışının uzun detayı, okuyucuya dönemin ve yazarın algılayışını da sunmaktadır:

“O ne ya? Bizim efendi gözlerini siliyor... Adeta ağlıyor da! Ona ne oldu? İşte köleyi arttırıyor, alacak da... Ağlamanın anlamı ne? Hey! Hey! O göğsünün içinde bir yürek, kafasının içinde de bir beyin var ki senin, benim gibi bir ana-baba evladının adeta bir mal gibi haraç-mezat satılmasını bir türlü kabul edemiyor! Cenâb-ı Hak herkesi kendi hürriyetine sahip olarak yaratmış olduğu halde, bir insanın başka bir insanı kendi hürriyeti altına sokabilmesi yetkisini insanlığın ve medeniyetin faziletlerine tamamıyla aykırı görüyor!” (s.431)

“Seni satın aldığıma ne kadar memnun oldumsa bir insan evladını haraç-mezat satın aldığıma da o kadar üzüldüm. Sen okumuş, yazmış bir adam olduğun için böyle üzüntülerin derecesini bilirsin...” (s.442)

*Romanda kendi isteğiyle köle olma durumu da vardır. Murat Bey, sevdiğine (Esmâ) kavuşabilmek için kendini satar:

“Bilmem hangi memleketlerde: ‘Ben köleyim, kaçak köleyim. Beni alınız!’ diye kendisini kendi isteği ile köle etmiş... Esircilerin hepsi birbirinin ortağı olduğundan onların eline düştükten sonra, mutlaka benim yanıma gelebileceğini düşünmüş. Allah bu ya bu hesabı da doğru çıkmış.” (s.396)

*Romanda bir cariyenin ödül olarak verilebileceği, cariyenin seçme hakkının olmadığı, düşüncesinin alınmadığı görülmektedir:

“Herkesin ağzında: ‘Şimdiye kadar örneği görülmemiş, kimsenin aklına da gelmeyen bir beceri gösterene Murat Bey, dünya güzeli denilecek kadar güzel, örneğini şimdiye kadar kimsenin değil görmek, hayal bile edemediği bir kızı verecekmiş!’ sözleri dolaşıyor ve ‘Kızı çırılçıplak vermez ya... Memnun edecek kadar mal da verir!’ sözleri de ekleniyordu.” (s.307)

7.5.EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

7.5.1.Esmâ

*Murat Bey’in cariyelerinden olan Esmâ’yı, Canürktü ve Sarı kendilerine verilen görevleri istenilen şekilde yapmaları üzerine ödül olarak isterler:

“Canürktü’nün istediği ve Murat Bey’in “bizim Esmâ” dediği cariye, on sekiz, on dokuz yaşında bir kızdı. Ki Murat onu kendisine evlatlık gibi görüp

yatağına bile almak istemezdi. Fakat evlatlık gibiyse, bari bir kocaya vermesi gerekirken bile kıskandığı için kocaya da veremezdi.” (s.297)

*Canürktü ve Sarı’nın Esmâ’yı istemeleri üzerine Murat Bey büyük bir turnuva düzenlemeye karar verir. Turnuvanın galibi Esmâ’yı da alacaktır:

“Sözün kıyası, oğün verilen karar ertesi gün tellallarla memleketin içinde ilan edildi. Herkesin ağzında: Şimdiye kadar örneği görülmemiş, kimsenin aklına da gelmeyen bir beceri gösterene Murat Bey, dünya güzeli denilecek kadar güzel, örneğini şimdiye kadar kimsenin değil görmek, hayal bile edemediği bir kızı verecekmış! Sözleri dolaşüyor ve ‘Kızı çırılçıplak vermez ya... Memnun edecek kadarmal da verir!’ Sözleri de ekleniyordu...”(s.307)

*Hasan Mellah ve adamlarının kazanması üzerine Esmâ, Hasan Mellah’ın gemisine götürülür. Hasan Mellah, Esmâ’yı görünce çok etkilenir:

“Kamara’ya inipte Esmâ’yı gördüğü zaman, dünyada Cuzella’dan başka güzellerin de olabileceğine şaşıtı kaldı. Çünkü Denizci Hasan sözcüklerdeki güzel, gönül kapıcı gibi sözlerhep Cuzella’nın özel adlarıymış gibi dünyada ondan başka bir güzelin bulunabileceğine asla olanak veremez ve gerçekten de hiçbir yerde bir başka güzel göremezdi.” (s.366)

*Esmâ, Hasan Mellah’ın kamarasına gelince efendisinin eteğini öpmek ister. Çünkü Esmâ, Murat Bey’in konağında cariyelik yapmıştır. Hasan Mellah ise Esmâ’nın bu gemiyi evi olarak görmesini istemektedir:

“Hasan: Demek isterim ki bundan sonra eviniz burası olacak da... Evinizin içinde nasıl rahat edebilecekseniz, o şekilde rahat olunuz.”(s.368)

*Hasan Mellah, Esmâ’ya yaklaşmak ister, fakat Esmâ buna izin vermez:

“Esmâ’ya büyük bir arzuyla yaklaşmak istediğinde kız br kolu ile göğsünü korumaya ve ötekisi ile de savunmaya hazırlanınca, Hasan hemen geriye çekilerek: İşte kendinizi böyle savunmaya kalkışmanız da gösteriyor ki beni kabul etmeyeceksiniz.” (s.371)

“Sen bana lütfetmez, merhamet etmezsen öleceğim! diye kollarını açarak kızcağıza yöneldi ve hemen kolları arasına alıp sarılmaya, sıkmaya başladı. Kız bu durumu görünce, çıldırmış gibi bir kalabalık ve vahşilikle fırlayıp kaçınca, Hasan’ın elleri havada kaldı.” (s.389)

*Hasan Mellah, Esmâ’yı kardeş olarak görmeye başlar. Ancak bu kardeşlik teklifi Esmâ’nın sırrını açıklamasına bağlıdır:

“Hayır! Size söz verdiğim kardeşlik, sizi ağlatacak derecede şiddetli olan bir sırrın benden saklanmaması şartına bağlıdır. Eğer siz bu şartı yerine

getirmezsensiz, ben de kardeşlik sözümü tutmadığım gibi üzerinizdeki sahiplik hakkımı da korumakta devam edeceğim.” (s.377)

*Alonzo’nun Esmâ hakkındaki görüşleri, cariyelerlere verilen değeri göstermesi açısından önemlidir:

“Alonzo: Onun haddine mi düşmüş? Sizin malınızdır. Herkes malını istediği gibi kullanmakta hürdür.” (s.379)

*Esmâ, Murat Bey’in cariyeleri arasına girdiğinde bey, kendisiyle olmak ister. Esmâ, Ziver Ağa ile bir plan yaparak, Murat Bey’in kendisine yaklaşmasına engel olur:

“Ziver Ağa’nın buluşu şu oldu ki: Benim ağzımdan, Murat Bey’e bir dilekçe yazdık. Dilekçenin içinde, kendimin bir Çeçen beyinin kızı olduğumu ve yine bir beyin oğluna nişanlıyken başka bir beyin oğlunun da bana aşık olduğunu ve kıskançlıkla birbirlerini vurduklarını ve de – böyle iki yiğidin kanına girmeye sebep olduğumdan- ondan sonra hiçbir erkek elini vücuduma sürdürmemeye yemin ettiğimi anlattık.” (s.402)

7.5.2.Arslan

*Arslan’ın satılışı, esir edilişine dair hikâyeler Hasan Mellah’ı etkiler ve onu satın alarak kurtarmak ister:

“O göğsünün içinde bir yürek, kafasının içinde de bir beyin var ki senin, benim gibi bir anababa evladının adeta bir mal gibi haraç-mezat satılmasını bir türlü kabul edemiyor! Cenâb-ı Hak herkesi kendi hürriyetine sahip olarak yaratmış olduğu halde, bir insanın başka bir insanı kendi mülkiyeti altına sokabilmesi yetkisini insanlığın ve medeniyetin faziletlerine tamamıyla aykırı görüyor!

Daha neler görüyor, neler görüyor da düşüncelerinin zehir gibi acı etkilerine dayanamayarak, gözlerinden üzüntünün ateş gibi sıcak yaşlarını döküyor.” (s.431)

*Arslan, aslında Timur Bey’dir. Esmâ’ya kavuşabilmek adına kendini esircilere satmıştır. Esmâ’yı bir esirci evinde bulur. Kendilerini akraba olarak tanıtarak birlikte Mısır’a satılırlar.

*Hasan Mellah sayesinde Esmâ ve Arslan(Timur Bey) kavuşurlar.

7.5.3.İnşirah

*İnşirah, azad edilir ancak efendisinin sözünden yine de çıkamaz. Kendisi üzerinde oyun oynanır. Hülle ile kocasından ayrılmasına karar verilir. Efendisinin arkadaşı ile nikâhı kıyılacaktır. Hasan Mellah'ın yardımıyla gençler kavuşurlar.

7.6.EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

Eserde ele alınan ev içi hizmetliler birbirlerinden bağımsızdır. Bu sebeple bu başlık altında incelenecek kişiler bulunamamaktadır.

8.HÜSEYİN FELLAH²⁵

AHMET MİTHAT EFENDİ

8.1.ESERİN KONUSU

Şehlevent adlı bir kızın başından geçenler hikâye edilmiştir. Eserde hür bir kızın köle olması ve yaşadıkları anlatılmaktadır.

8.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Şehlevent ve annesi Hesna Hanım, romanın başında hayatlarına son vermek isterlerken hisar içinde hançerlenmiş olan Civelek Mustafa'ya yardım ederler. Anne – kız Civelek Mustafa'yı evine kadar götürürler. Şehlevent ve Hesna Hanım dilencilik yapmaktadırlar. Aslında ekonomik durumları iyiiken Hesna Hanım'ın eşinin ölümünden sonra evleri yağmalanmış, çeşitli sıkıntılar çekmişlerdir. Şehlevent ise annesini bu durumdan kurtarmak için kendisini Laz Mehmet Ali'ye satar ve Mısır'a köle olarak gider, annesine ise gelin olarak gideceğini söyler.

Şehlevent Mısır'a Ahmet Bey'in konağına satılır. Yalnız herkes onu dilsiz ve sağır olarak bilmektedir. Nitekim bu özelliği Ahmet Bey tarafından beğenilmektedir. Çünkü Ahmet Bey kendini halka ilim, keramet sahibi olarak tanıtmıştır fakat aslında bir soyguncu çetesinin başı konumundadır. Dilsiz Cariye Şehlevent, Ahmet Bey'in oyunlarını bir bir öğrenir.

Ahmet Bey'in konağında görev yapan diğer bir kişi de Civelek Mustafa'dır. Civelek Mustafa ilerleyen bölümlerde Ahmet Bey'in oyunlarını Şehlevent ile ortaya çıkarır ve yapacağı kötülükleri önlemeye çalışır. Bu esnada Şehlevent'in dilsiz ve sağır olmadığını

²⁵ Ahmet Mithat Efendi, **Hüseyin FellaH**, (Sadeleştiren: Durali Yılmaz), Yelken Matbaası, İstanbul, 1981.

ve bıçaklandığı gece kendisine yardım edenin Şehlevent olduğunu öğrenir. Civelek Mustafa, “beni kurtaran genç kız ile evleneceğim” diye söz verdiğinden, bu kızın Şehlevent olduğunu öğrendikten sonra ona duyduğu sevgi ve ilgi daha da artmıştır.

Ahmet Bey, usulsüz işlerini yürütmek için Civelek Mustafa’yı bulmuştur. Civelek Mustafa ve Şehlevent, bu çetenin oyunlarını bozmaya başlar. İlk önce Hüseyin Fellah’a yardım ederler.

Hüseyin Fellah, kendince kazanan, oldukça varlıklı, güçlü biridir. İnsanlara yardım eden, doğru yoldan ayrılmayan biridir. Ahmet Bey ve çetesi, Hüseyin Fellah’ı kendi yalanlarına çektikleri takdirde daha çok kazanacaklarını düşünürler; ancak Hüseyin Fellah bu teklifi kabul etmez. Bunun üzerine Hüseyin Fellah’ı öldürme kararı alırlar. Şehlevent ve Civelek Mustafa onu kurtarırlar.

Hüseyin Fellah, Şehlevent’e duyduğu sevgiyi bir gece gizlice geldiği Ahmet Bey’in konağında Şehlevent’e açar. Şehlevent, Hüseyin Fellah’a başından geçen tüm olayları anlatır. Hüseyin Fellah İstanbul’a giderek Hesna Hanım’a ve onların can yoldaşı Ömer’e yardım etmeye karar verir.

Olayların gelişimi Şehlevent’in anlatımıyla daha derinlemesine öğrenilmektedir. Şehlevent’in annesi Hesna Hanım, Sipahi Alay Bey’i İsmail Ağa’nın karısıdır. Ulemadan İskelecî-zâde Bekir Efendi, Hesna Hanım’a âşıktır ve onun İsmail Ağa ile evlenmesini hazmedememiştir. Şehlevent’in dünyaya gelişi de Bekir Efendi’yi engellemez. Bekir Efendi, İsmail Ağa’nın Belgrat sınırına gitmesinden yararlanır, evin uşağı Hurşit’i kandırarak düzmece bir mektup hazırlar ve İsmail Ağa’nın ölüm haberi ulaşır. Hesna Hanım, kendini yitirir, evi talan edilmeye başlar, o sırada Bekir Efendi’nin teklifini kabul etmez ve Safa Efendi ile evlenir. Bekir Efendi, yine amacına ulaşamaz.

Hesna Hanım, Safa Efendi’den hamile kalır. Bu sırada İsmail Ağa sınırdan döner, olayları öğrenir ve intihar eder.

Hesna Hanım’da Şehlevent’i alarak eski uşaklarından Koca Veli’nin yanına taşınır. Hurşit Ömer’in yanına giderek Hesna Hanım ve Şehlevent’i bırakmasını ve kendisi için çalışmasını söyler. Ömer, Hurşit’i öldürür ve kürek cezasına çarptırılır. Koca Veli’nin ölmesiyle de anne ve kız sefalet içerisinde kalır.

Hüseyin Fellah, Şehlevent için bu kadar sıkıntıyı göze almış olan Ömer'i İstanbul'a giderek kurtarmak ister. İstanbul'a giderek kürek cezasındaki Ömer'i kurtarır ve Hesna Hanım hakkında da malumat alır.

Hesna Hanım'ın kızını bulabilmek umuduyla Mısır'a gitmek için bir gemiye bindiğini, bindiği geminin talan edildiğini ve esir düştüğünü öğrenir.

Ahmet Bey ve arkadaşları Cezayir'de Kurdoğlu'nun büyük bir talan yaptığını öğrenirler ve onu soymaya karar verirler. Civelek Mustafa, Kurdoğlu'nun konağına girecek, onun hesabına çalışmaya başlayacak ve onu yakından takip edecektir. Belirlenen gün ise konağı Ahmet Bey ve çetesine açacaktır. Civelek Mustafa konağa yerleşir ve Hesna Hanım'ın da konakta esir olduğunu öğrenir. Ahmet Bey'in planları Şehlevent ile Kurdoğlu'na aktarılır ve çetenin planları bozulur. Ahmet Bey ve arkadaşlarının tüm yüzleri ortaya çıkar.

Kurdoğlu Civelek'e istediği cariyeyi almasını söyler ve Civelek Hesna Hanım'ı kurtarır. Şehlevent, Civelek ve Hesna Hanım, Hüseyin Fellah'ın çiftliğine yerleşirler.

Kısa bir müddet sonra Hüseyin Fellah da Ömer ile İstanbul'dan döner. Şehlevent; Hüseyin, Ömer ve Civelek Mustafa ile kardeş gibi olmak istediğini söyler.

Hüseyin Fellah buna olumlu bakar fakat Civelek Mustafa bunu kabul etmez ve kendini öldürür. Aradan üç yıl geçtikten sonra ise Şehlevent ile Ömer evlenirler.

8.3.ESER HAKKINDA

İsmail Parlatır, "Tanzimat Edebiyatında Kölelik" adlı eserinde Hüseyin Fellah ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

"Ahmet Midhat'ın 1291/1874'te yazdığı üçüncü romanı Hüseyin Fellâh'tır. Bu eser, aynı zamanda Hasan Mellâh'tan sonra yazdığı macera romanlarına bir başka örnektir. Başka bir deyişle kölelik, bu seri içinde bir macera unsuru olarak karşımıza çıkıyor. Bu macera, kölelere acı değil, mutluluk getiriyor." ²⁶

²⁶ İsmail Parlatır, **Tanzimat Edebiyatında Kölelik**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII.Dizi, Ankara,1992, s. 104.

8.4.DÖNEM HAKKINDA

Prof. Dr. İnci Enginün dönem hakkında şu çıkarımda bulunmuştur:

“Yazarın zaman olarak 17. ve 18. yüzyılları seçmiş olması onun yeniçerilerin ne kadar bozulmuş olduklarını, ülkenin hemen her yerinde ya Cezayir dayılarının ya yeniçerilerin haydutluk yaptıklarını ve bu örneklerin başkalarını da etkilediğini göstermesine vesile olur. Hüseyin Fellâh’da İstanbul’da zayıflayan otoritenin büyük ailelerin sönmesine yol açtığını, imparatorluktan uzak kalan Kuzey Afrika’da ise haydutluğun alıp yürümüş olduğunu tam bir masal havası içinde anlatma fırsatı bulur.”²⁷

*Eserde yine kölelik kurumu eleştirilmiştir. Kimi kişilerin, -eserde bu kişi Laz Mehmet Ali’dir- esir ticareti yaptıkları görülür. Hatta bu kişilerin bazı kimseleri kandırarak esir ettiği de belirtilmektedir.

*Eserde aynı zamanda insanların inançlarının kullanılarak kandırıldığı da görülmektedir. Söz gelimi Ahmet Bey, evine kurduğu mekanizma sayesinde halk tarafından yüce bir şahsiyet olarak tanınmaktadır.

8.5.EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

8.5.1.Şehlevent

*Hür iken annesine yük olmamak ve onu daha iyi yaşatmak için esir olmayı kabul eder. Ahmet Bey’in konağına dilsiz ve sağır olarak satılır. Kimse gerçeği bilmemektedir. Ahmet Bey, Şehlevent’den faydalanmak ister ancak genç kız tavrını çok net bir şekilde koyar:

“Binaenaleyh kızın acemi olmayıp, mâhir bulunması, Ahmet Bey’in memnuniyeti bir dereceye kadar artırdı ki ‘bu kadar ustalaşmış olan bir kız, elbette benim gibi bekâr bir efendiye hizmet eden kendisi gibi genç, güzel bir beyaz cariyenin son hizmeti ne olacağını da öğrenmiştir. Bâri şuna bunu da hissettireyim’ düşüncesiyle, akşamüzeri Bey, bir âferini vesile edindi ve kızın çenesini okşamakla beraber, eğilip bir de öpücük almak istedi.

Meğer kızın bu hizmette vukufu yokmuş. Meğer dilsizce bir şeye râzı olmadığını anlatmak yani ‘Hayır, işte bu olmaz!’ demek, bir şamar ile ihtar olunur imiş.” (ss.119-120)

²⁷ İnci Enginün, “Tanzimat’tan Cumhuriyete”, **Yeni Türk Edebiyatı**, 3. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, Ekim 2007, ss. 213-214.

*Ahmet Bey Şehlevent'in kendisine verdiği tepkiye sinirlense de zamanla yola getirebileceğini düşünür:

“Dilsiz ile muamele peydâ etmek ne âlâ şey imiş! İnsan döğse de dayak yese de kimse vakıf olamaz. Artık bizim Arab'ın vefatına acımamalı. Zira dilsiz, gerçekten ne bir şeye vâkıf olacak ne de bir kimseye söyleyebilecek. Ama biraz haşarı imiş. Onu da okşaya okşaya yola getirmek mümkündür.” (ss.121-122)

“Allah'dan bulasica hizmette keşki biraz kusur etsen de şu hizmeti de ifa edebilsen... Bazı kere o kadar canım sıkılıyor ki habisi satmak ve hatta bazı kere dahi karnına bir hançer ucu sokuvermek istiyorum. Lakin yerine kimi koymalı? Bunun hem hizmetine söz yok hem de sırları saklamak, zaruri ve tabii olarak saklamak meziyeti var. Artık tahammül etmeli. Şimdiye kadar nasıl bekâr yaşadıkça, yine öyle yaşamalı.” (s.134)

*Şehlevent evin köşe bucağını öğrenerek Ahmet Bey'in hilelerini ortaya çıkarır fakat Ahmet Bey kızı sadece uyarır ve parmağıyla tenbihler:

“Dilsiz evin köşe bucağını öğrendi demedik mi? Bu köşe ve bucakta bir takım garip garip şeyler de gördü.

Ezcümle, bir gün Ahmet Bey'in odasında gezinirken Beyin daima oturduğu minderin kenarcığında güya döşeme tahtası yamanmış gibi ayrıca bulunan bir tahtanın üzerine basdıktı; evin zangır zangır sallandığını hissedince bu tahtaya tekrar tekrar birkaç defa bastı ve her defasında odanın sarsıldığını görünce tahtayı kurcalamaya başladı. Altından ne çıksa iyi?

Bir takın yaylar filanlar ki, kızcağız bunların mahiyetini akıl erdiremediğinden, keyfiyeti Bey'e göstermeye ve sormaya mecbur olduysa da, Bey kızı takdir etti ve mahiyetini anlatmadı.” (s.134)

*Ahmet Bey'in evine gelen çetenin diğer üyeleri de Şehlevent'in dilsiz ve sağır olduğuna inanmışlardır:

“Nâfile! Onun tavrını hiç sormayınız. O kız dilsiz idi dilsiz. Hiç dilsiz söylenen sözleri işitir mi ki zihince icra eylediği muhakemeler üzerine çehresinde de değişiklik görülsün? O yalnız alık alık etrafına bakınıp her kimin ateşten, sudan, kahveden filandan neye ihtiyacı var ise o hizmeti görürdü.” (s.176)

*Ahmet Bey, türlü durumlarda Şehlevent'i dener fakat tüm bu sınamalar sonucunda onun dilsiz ve sağır olduğunu bir kez daha kabul eder.

8.5.2.Civelek Mustafa

*Ahmet Bey, evine bir uşak almak ister, fakat bu uşakta aradığı bazı özellikler vardır:

“Ahmet Bey’in evine hariçten alınacak uşak, ya ihtiyar Boşnak gibi bunak veyahut cariyeye gibi dilsiz olması şart olup, illa öyle olur olmaz adama emniyet edilemeyeceği ortada bulunduğundan: Tekmil arkadaşlarca Ahmet Bey bir uşak bulmak için düşünüldü, taşınıldı, aranıldı, taranıldı.” (s.136)

“İki ay önce Ahmet Bey refiklerinden birisinin dahi gemisi İstanbul’a gitmiş ve dönüşünde birkaç serseri getirmişti. İş bu serseriler arasında bir genç kâtil, henüz pek taze olduğundan Ahmet Bey’in huzuruna getirildi. Çocuğun bıyıkları daha yeni terlemeye başlamış olduğundan yaşı on altı, on yedi ve nihayet on sekiz tahmin olunabilip fazla göstermiyorsa da gayet iri yapılı ve şehbaz, güzelliği yerinde ve aynı zamanda letafeti değerinde bir çocuk idi.” (ss.136-137)

*Ahmet Bey, Civelek Mustafa ile Şehlevent arasında yakınlaşmanın olup olmayacağını merak eder, ancak Şehlevent’in yaklaşımı onun rahat etmesini sağlar:

“Aradan bir ay kadar zaman geçtikten sonra Ahmet Bey, Mustafa ile dilsiz arasında cereyan edecek olan muameleden de emin olmuştur.

Zira Mustafa, tamam hovardalığı kendisine pek büyük bir muvaffakiyet sayacak çağda olup, dilsiz cariyeyi dahi gözüne kestirmiş bulunduğundan:

‘Bu gurbet, bu kadar meşakkat öyle bütün bütün de pîr uğruna bitmez’ diye kıza takılmağa başlamış ve vâki isteklerinde rica ve istirham derecelerine kadar çıkmıştı.

Kız, daima sert bir yüzle mukabele eylediği gibi, Mustafa ricayı cebr ve tazyik suretine getirdikten sonra dahi kız yumruk muhabbetine başlayıp çocuğa bu hevese efendi de düşmüşse de şamarı ve yumruğu yedikten sonra el çekmiş olduğunu anlatmıştı.” (ss.143-144)

*Ahmet Bey ve arkadaşları türlü olaylarla Civelek Mustafa’nın hâl ve hareketlerini teftiş ederler. Civelek Mustafa, herkesin güvenini kısa sürede kazanmayı başarır:

“Çocuğun gelmesi üzerinden iki ay geçtiği halde hakkındaki emniyeti ihlal edecek hiçbir emâre görülemeyince ve özellikle her hal ve hareketi bağlılık ve sebatını isbat edince, dostlarından bazıları, Mustafa’yı da gece alış-verişine çıkartmak ve yavaş yavaş ata binmeği, silah kullanmayı öğretmek istediler. Ahmet Bey, buna pek de râzı olmayıp, ancak Mustafa’nın şayet bu yola hevesi varsa mahrum kalmaması için mâni de olmak istemedi.” (s.144)

8.6.EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

8.6.1.Şehlevent ve Civelek Mustafa:

*Civelek Mustafa, hayatını kurtaran kişinin Şehlevent ve annesi olduğunu öğrendikten sonra Şehlevent'e duyduğu sevgi giderek artar.

*Şehlevent Mustafa'nın kendisine duyduğu sevgiden ve onun hayatını kurtarmış olmasından hareketle Civelek Mustafa'dan türlü dileklerde bulunur:

“Civelek: Her ne emrin varsa can ve baş üstüne! Fakat Allah aşkına olsun biz bu geceyi de boşuna mı...?”

Kız: Ben daha söyleyeceğim sözü de bitirmedim. Senden isteyeceğim hizmetin ne olduğunu anladın mı ki hemen can ve baş üstüne diye kabul ediverdin!

Civelek: Ya benim aklım başımda mı? Başımda kaldı mı? Sen emredecek olduktan sonra ne emredersen et! Buyur, söyle hazırım!” (s.181)

*Civelek Mustafa her fırsatta Şehlevent'e duyduğu sevgiyi gösterir ve Şehlevent'den de karşılık ister. Fakat Şehlevent bu konuda çok katıdır:

“Civelek dahi artık bu fırsatı olsun elden kaçırmamak ve hiç olmazsa bir öpücüğe nail olmak için davrandıysa da kız tekrar silleinin solaklamasını hazırlayınca ‘yine mi şamar? Yine mi merhametsizlik?’ diye çocuk geriye çekildiğinden, Şehlevent, şayet Civelek göreceği işten vaz geçer hülyasıyla keyfiyeti pekiştirmeye mecbur oldu.

Kız: Evet her zaman şamar! Her ne vakit hududa tecavüz edersen hep şamar! Senin benim üzerimde ne hakkın var? Ben senin nikâhlın mıyım? Nişanlın mıyım?” (ss.185-186)

*Civelek Mustafa, Şehlevent'i Hüseyin Fellah'tan kıskanmaktadır:

“A be Şehlevent! Korkarım sen bu herifi seviyorsun. Hatta o da seni seviyor.” (s.220)

“Ne yalan söyleyeyim? Ben o herifi senden yahut seni ondan kıskanıyorum.” (s.221)

“Ne darılıyorsun a Şehlevent'ciğim? Vallahi seni ben sevdiğim için söylüyorum. Seni gözümünden kıskanıyorum a canım. Ama sen Hüseyin Fellâh hakkında kıskanacak bir şey olmadığını bana inandırırsan elbette daha ziyade memnun olurum.” (s.221)

*Şehlevent ve Civelek Mustafa, Ahmet Bey ve çetesinin yaptığı düzenbazlıkları önlemeye çalışırlar ve Hüseyin Fellah'ı kurtarırlar:

*Civelek Mustafa, Şehlevend'den beklediği ilgiyi göremeyince çeşitli yollara başvurur fakat bunlarda da başarı gösteremez:

“Hatta bir gece Civelek Mustafa bizzat kalkıp Şehlevend'in odasına geldiği ve bir çok yalvarıp yakardığı halde yalnız bir tarafta oturupta yüzüne bakmasına dahi taş yürekli dilsiz razı olmayarak: ‘Odana gideceksen git, gitmeyeceksen şimdi dilsizce bir yaygara koparırım da Ahmet Bey uyanır seni yerin dibine sokar’ demiş ve buna karşılık Civelek dahi güya dilsizi korkutmak için ‘Ben de senin dilsiz olmadığını meydana koyarım’ kelimelerini söylemişse de Şehlevend ‘bunu artık kimseye inandırmak mümkün değildir.’Sonra kendi hakkındaki şüpheyi arttırmış olursun diye karşılık vermişti.” (s.236)

*Şehlevend, Civelek Mustafa ve Hüseyin Fellah ile Ahmet Bey'in oyununu bozarlar. Şehlevend Hüseyin Fellah'ı aracı kılarak gerek Civelek Mustafa'yı gerek Ömer'i gerekse Hüseyin Fellah'ı kardeş olarak görmek istediğini belirtir. Civelek Mustafa bu teklifi kabul etmez ve kendi canına kıyar:

“Evet, ben Şehlevend Hanıma âşıkım! Hem de öyle sizin gibi aşkın çeşitlerini sayan yok. Bir adamın iki kimseye birden âşık olması mümkünmüş gibi zevzekçe muhakemelerde bulunan âşıklardan değilim. Depdeli, çıpçılğın âşıkım. Âlemde benim hayatımın bir sebebi kalmışsa o da Şehlevend'dir. Ben Şehlevend'in kardeşi olarak yaşayamayacağım.” (s.460)

9.FELÂTUN BEY İLE RÂKİM EFENDİ²⁸

AHMET MİTHAT EFENDİ

9.1.ESERİN KONUSU

Felatun Bey ve Rakım Efendi bünyesinde Doğulu ve Batılı yaşayış tarzı ele alınmakta, yanlış Batılılaşma üzerinde durulmaktadır. Rakım Efendi kişiliğinde ideal Osmanlı beyefendisi çizilerek cariyeye Canan ile Rakım arasındaki ilişki işlenmiştir.

9.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Felatun Bey, Mustafa Meraki Efendi'nin oğludur. Felatun Bey ve kardeşi Mihriban Hanım alafranga yaşayışa düşkündürler. Mustafa Meraki Efendi çocuklarının eğitimi ve gelişimlerini bu anlayışla sağlar. Felatun Bey kalemde memurdur fakat oradaki işine bile gitmeye üşenir. Babası öldükten sonra kendisine kalan miras ile sürekli Beyoğlu'nda eğlence mekânlarındadır.

Rakım Efendi, Felatun Bey'in karışit tipi olarak karşımıza çıkar. Felatun Bey ile aynı yaştadır fakat kendini yetiştirmiş, değerlerine önem veren bir Osmanlı beyefendisidir. Arapça, Farsça, Fransızca bilir. Babıali'ye devam eder. Fransızcadan çeviriler yapar.

Rakım Efendi, yoksul bir aileden gelmektedir. Babasını küçük yaşta kaybetmiştir. Annesini kaybettikten sonra dadısı Fedayi ile kalmaktadır. Doğu kültürü ile yetişmiştir fakat Batı kültürüne de vakıftır. Rakım Efendi, çalışıp çabalamanın ve bu yolla başarıya ulaşmanın âdeta bir sembolüdür. Özel dersler vererek hem ek kazanç sağlar hem de güzel dostluklar kazanır. Rakım Efendi, ekonomik bakımdan rahata kavuşmaya başlamıştır. Sadık Fedayi, artık evin içine bir gelin gelmesinin hem Rakım Efendi hem de kendisi için

²⁸ Ahmed Midhat Efendi, **Felâtun Bey ile Râkım Efendi**, (haz. : Tacettin Şimşek), 7. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

iyi olacağını uygun görür. Rakım bir gün yolda yürürken ihtiyar bir Çerkeze tesadüf eder. Çerkesin yanındaki kızın cariye olduğunu ve satılık olduğunu öğrenir. Kızı almak ister fakat parası kızı almaya yetmez. 100 altın isteyen esirciye 80 altını verir, 20 altını bir sonraki ay vermek üzere anlaşırlar. Rakım, Arap cariye isteyen dadısının kızı beğenip beğenmeyeceğini merak eder; fakat Fedayi dadı, kızı çok beğenir, cana yakın buldukları için de ona Canan adını verirler.

Rakım Efendi İngiliz bir aileyle tanışarak bu ailenin kızları olan Can ve Margirit'e Türkçe dersleri verir. Bu dersler sırasında Felatun Bey'e tesadüf eder. Felatun Bey, pek çok defa cehaleti sebebiyle zor durumda kalır. Rakım Efendi ise çok kısa bir zaman zarfında ailenin takdirini kazanmayı başarmıştır.

Rakım Efendi Canan'ın terbiyesiyle bizzat ilgilenir. Yozefino adındaki dostunu Canan'a piyano öğretmesi için tutmuştur. Canan aynı zamanda Yozefino'dan Fransızca dersleri de almaktadır. Rakım Efendi de Canan'a Türkçe dersleri vermektedir. Çok zeki olan Canan kendisine öğretilenleri hemen öğrenir ve çok geçmeden Rakım'ın dikkatini çeker ve çok geçmeden bu ilgi yerini duygusal bir ilişkiye bırakır. Canan artık Rakım Efendi'nin odalığı olmuştur.

Rakım Efendi, Ziklasların evinde verdiği derslere devam eder. Mösyö Ziklas'ın kızları Rakım'a hayranlık duymaktadır. Can'ın hayranlığı ise biraz daha artmıştır. Can, Rakım'ı içten içe sevmektedir. İngiliz aileyi evine çağıran Rakım Efendi onları Canan ile tanıştırır. Bir cariyenin bu şekilde el üstünde tutulması Ziklas ailesi tarafından şaşkınlıkla karşılanır. Tüm aile gözlerini Canan'dan alamaz, özellikle Can Canan'ı kıskanır. Bu sebeple de çok geçmeden ince hastalığa yakalanır.

Felatun Bey babasından miras kalan parayı Polini adındaki sevgilisiyle kumarda kaybetmekte, Beyoğlu'nun eğlence hayatına iyiden iyiye kendini kaptırmıştır. Kendisine içinde bulunduğu durumun iyi sonuçlar vermeyeceğini çığlatan Rakım'ı da dinlemez, bildiğini okumaya devam eder.

Rakım Efendi, Mösyö Ziklas'ın kızı Can'ın duygularına karşılık vermez, bir ara gizli ilişki yaşadığı Yozefino'dan da uzaklaşır. Yozefino bunu anlayışla karşılar çünkü Rakım'ın Canan'a duyduğu sevginin farkındadır. Yozefino, Rakım ile Canan'ın birlikte olmasından son derece memnundur.

Rakım Efendi, Can'ın iyileşmesi yolunda elinden gelen her şeyi yapar. Can bir müddet sonra iyileşir, Rakım'a karşı yüreğinde aşka benzer bir şey hissetmemekte olduğunu temin eder. İzmir'de bulunup, öteden beri kendisiyle evlenmek isteyen dayızadesiyle evlenmeyi kabul eder.

Felatun Bey, yaşadığı düzensiz hayat sonucunda elindekileri kaybeder. Cezayir Bahr-ı Sefid'den bir mutasarrıflık bulur.

Rakım Efendi Ziklas ailesinin kızları Margirit ve Can'ın evliliği için verilen baloya katılır. Her iki kardeş de akrabaları ile evlenirler. Bu mutlu günden sonra eve dönen Rakım, Canan'ın bebek beklediğini öğrenir. Artık evin hanımı olan Canan, Rakım'a bir erkek çocuk vererek mutluluklarını bir kat daha artırır.

9.3.ESER HAKKINDA

Ahmet Mithat Efendi'nin bu eseri 1292/1876 yılında Kırkanbar matbaasında basılmıştır. Eserde batılılaşmayı yanlış anlayan Felatun Bey ile Doğu ve Batı'yı bünyesinde harmanlamış olan Rakım Efendi ile Doğu-Batı sorunsalı ele alınmıştır.

Eserde Felatun Bey ve Rakım Efendi'ye pek çok ortak durum, olay yaşatılarak, bu olayların karşısında takındıkları tavır okuyucuya aktarılmıştır:

“Yazar, romandaki asli kahramanların isimlerinden başlayarak iki farklı zihniyeti karşı karşıya getirir. Dolayısıyla iki kahraman arasındaki farklılık önce ünvan isimlerinde görülür. Felâtun, “bey”dir; Rakım ise “efendi”. Kullanıldığı dönemin ifade ve çağrışım imkânları içinde “bey” daha ziyade alafrangalığı düşündürür; “efendi” geleneksel yapı içinde saygı duyulacak bir kimliği de beraberinde taşıyan kavramın ifadesi durumundadır.”²⁹

Felatun Bey ve Rakım Efendi arasındaki fark sadece ünvanlarında değil isimlerinde de kendini göstermektedir. Şöyle ki Felatun, adını Yunan filozofu Eflatun'dan (Platon) alırken Rakım adeta itidal sembolüdür. Felatun her konuda bilgiliymiş gibi davranır, Rakım ise pek çok konuda kendini yetiştirmiş biri olmasına rağmen gerekli gördüğü zamanlarda bu bilgisini paylaşır.

²⁹ Ahmed Midhat Efendi, **Felâtun Bey ile Râkım Efendi**, (haz. : Tacettin Şimşek), 7. b., Akçağ Yayınları, Ankara. s. V.

Eserde şahısların kişilikleri ele alınırken onların yetişme tarzlarından ve ailelerinden de bahsedilmiştir. Yazar, ailenin bireyin kişiliğindeki tesirini gözler önüne sermiştir. Felatun Bey'in babası Mustafa Meraki Bey, eşini kaybettikten sonra bir daha evlenmez. Kızına dadılık yapması için yaşı geçkin bir cariye alır, ihtiyar bir Rum kadın yukarı hizmetini görür, bir Ermeni kadın aşçılık eder. Alafranga yaşamak için Üsküdar'daki evini satar ve Beyoğlu'na yakın bir ev inşa ettirir. Yazar Felatun Bey'in daha yakından tanınması için ailesi hakkında detaylı bilgi verir. Aynı durum, Rakım Efendi içinde geçerlidir. Bu düşünce şekli Şemsettin Sami'nin Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat adlı romanında da uygulanmış; ancak başarıya ulaşamamıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin romanında, kişilerin karakterlerine uygun ad aldıkları görülür. Fedayi Kalfa, Rakım Efendi için canla başla uğraşır. Mustafa Meraki Efendi, meraklı bir insandır (Meraki, meraklı anlamındadır), Rakım, ölçülü ve yazı yazan manalarına gelmektedir.³⁰

Eserde işlenen aşk, Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat romanındaki aşktan farklıdır. Sözü edilen romanda âşıklar, halk hikâyeleri ve mesnevilerde geçen aşk sahneleri gibi ilk bakışta aşka tutulurlar. Ahmet Mithat Efendi'nin romanında ise zamanla oluşan bir aşk söz konusudur.

Eserde Rakım Efendi'nin Canan'a bakış açısı detaylıca ele alınmış, Rakım'ın bünyesinde esirlere bakışın ne yönde olması gerektiği çizilmiştir. Şöyle ki Rakım, esirini “esir” olarak görmemekte, ona her türlü kolaylığı ve imkânı sağlamaktadır.

“Felâtun Bey ile Râkım Efendi”, Ahmet Mithat Efendi'nin eserleri içinde, nesilleri etkileyen, beğenilerek taklit edilen, aile içinde geçen, devirle yakından ilgili olduğu için sosyal yönü ağır basan bir karakter romanıdır.³¹

Mehmet Kaplan, “Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2” adlı eserinde Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanındaki en önemli eksikliğin duyularla idrak olunan dış âleme fazla önem verilmemesini gösterir.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için, Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2**, 4. b., Dergâh Yayınları, Mayıs 1999, ss. 99-100.

³¹ Zeynep Kerman, “Ahmet Midhat Efendi”, **Tanzimat Edebiyatı**, I. b., Akçağ Yayınları, , Ankara, 2006, s. 611.

Ahmet Mithat Efendi'nin bu romanı, canlı anlatımıyla, zengin içeriğiyle bugün de zevkle okunabilecek romanlar arasındadır.

9.4.DÖNEM HAKKINDA

“Felâtun Bey ile Râkım Efendi” romanında Doğu ve Batı medeniyetlerinin çeşitli yönlerden mukayesesi de yapılmaktadır. Orhan Okay, “Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi” adlı eserinde konuyla ilgili şöyle demektedir:

“Aslen Avrupalı olup İstanbul’da yerleşmiş bir piyano hocası olan Madam Yozefino, Râkım Efendi’ye Türklerin misafirperverlikleriyle Avrupa’nınkileri karşılaştırır.”³²

“ -Bir kere şu misafirperverlik Avrupa’da bulunmaz. Muradım onlar birbirine gitmezler demek değildir. Lâkin sofraları, baloları hep resmî şeylerdir. Herkes hanesine geldi mi yine kendi familyası halkıyla kalır. Aralıkta bir familya içine misafir gelmiş görülmesi yahut insanın kendisini başka bir familya içinde görmesi bir büyük teceddüt demektir.”(s.122)

“Eserde Batı’yı sadece şekil olarak algılayan insanların yaşayış tarzı Felâtun Bey ile okuyucuya gösterilmektedir. Felâtun Bey kendini vitrinlerdeki mankenlere benzetir, bir giydiğini bir daha giyinmez olur.”³³

“Felâtun Bey’in kıyafetini sorarsanız tarifinden ızhâr-ı acz ederiz. Şu kadar diyelim ki haniya Beyoğlu’nda elbiseci ve terzi dükkânlarında modaları göstermek için mukavvalar üzerinde birçok resimler vardır ya? İşte bunlardan birkaç yüz tanesi Felâtun Bey’de mevcut olup elinde resim, endam aynasının karşısına geçer ve kendisini resme benzetinceye kadar mutlaka çalışırdı. Binâenaleyh kendisin iki gün bir kıyafette gören olmazdı ki Felâtun Bey’in kıyafeti şudur demek mümkün olsun.”(s.8)

*Türk kadınının özellikleri hakkında Felatun Bey vasıtasıyla haberdar olunmaktadır:

Felâtun Bey, Türk kadınlarının afif ve mahcup olmaları sebebiyle kendilerine yapılan iltifatları soğuk karşıladıklarından bir yarım tebessümü çok gördüklerinden Râkım Efendi’ye şikâyet eder. Hâlbuki beraber yaşadığı Fransız aktrisi ile iyice yüz-göz olmuşlar, aralarında hiçbir hürmet sınırı kalmamıştır.

³² Orhan Okay, **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi**, 4. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s. 163.

³³ Orhan OKAY, **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi**, 4. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s. 179.

Râkım Efendi, Felâtun Bey'in şikâyet ettiği Osmanlı kadınlarının hakikatte kibirli değil iffet telâkkisinden gelen bir gurura sahip olduklarını düşünür.³⁴

"Felâtun Bey ezcümle şöyle bir yaşayış bir alaturka âleminde mümkün olamayacağını der-meyanla alafranga âleminin nice akıllara gelmedik hasenatından dem vururdu. Meselâ derdi ki:

"-Neye yarar o Türk karısı ki tavrından, azametinden geçilmez. Güya nim-handesiyle insanı ihya edecek imiş gibi bunu dahi ketm ve imsak ederek çehresinden düşen bir parça olur. Hanıma kendini yarandırmak mümkün olamaz. Nazı çekilmez. Şakası lezzetsiz. Bilirsin ya kardeş, bilirsin ya!.. Ama bir carie al. Artık bizim gibi serbest, hür adamlar bir esirden ne lezzet alabilir? Kim bilir gönlü kimdedir? Esirin olduğu için sana ram olmaya mecburdur."(ss.99-100)

*Eserde görülen Doğu ve Batı yaşayış tarzının kadınlar üzerindeki izleri Mihriban Hanım ile okuyucuya aktarılır:

"Sair kızlar gibi Mihriban Hanım oya yapmasına bilmez. Zira alafrangalarda oya yoktur. Kese, çorap vesaire örmesini dahi bilmez. Çünkü onları modist kızları örer. Nakışı dahi onlar işler. Yapma çiçekler Beyoğlu'nda çok! Bunları yapmak için neye zahmete girsin? Çamaşır yıkamak, ütölemek hizmetkârların ve yemek pişirmek dahi aşçının işidir. Hatta kendi başını taramak bile alafrangada olmayıp mahsusen perukâr karı gelir tarar.

Alafrangada kızlar için okumak, yazmak, tahsil lâzım idiyse de biçare kızcağız öksüz büyüdüğünden muvaffak olamadı... Bununla beraber kızcağız hoppa mı hoppa! Şen mi şen şen! Zıp zıp sıçrar! Ter ter tepinir! Kendisi yetmişmiş, çatmış olduğu cihetle birkaç yerden görücüye gelmişlerdi. Bâhusus pederinin servet-i müştehiresi, her servet heveskârını celp ederdi. Ancak görücülere Mihriban Hanım oğullarının neci olduğunu sorar, "Kâtip" cevabını alınca "Yarım kunduralı" der; "Hoca" cevabını alınca "Sarımsak başlı" der, hâsılı her biri için bir kulp uydurup mâzallah eğer görücüler "A hanım kızım! Niçin böyle söylüyorsunuz? Oğlumuz şöyledir, böyledir" diyecek olursa bir püsküllü kahkaha koyverip "Oh, kalmış kalmışım da sizin oğlunuza mı kalmışım hanım, oğlunuza başka yerden kız arayın" diye kalkar yürüyüverirdi." (ss.9-10)

*Orhan Okay, "Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi" adlı eserinde dönem içinde musikiye verilen önemi şöyle ifade etmektedir:

"Dönem içerisinde piyano oldukça yaygın bir enstrüman hâlini almıştır. Alaturkayı tercih edenler dahi, Ahmed Midhat'ın romanlarında piyano ile çalışırlar. Râkım Efendi, cariyesi Canan'a evinde piyano dersleri aldirtir. Hatta bir İtalyan

³⁴ Orhan Okay, **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi**, 4. b. Dergâh Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s. 213.

olan hocası Madam Yozefino da piyanoda alaturka “O dökülen kumral saç” ve Hüsünde var iken” şarkılarını çalar.”³⁵

*Fransızca tüm devirde etkisini hissettirir. Eserde Felatun Bey ile Rakım Efendi dışında karşımıza çıkan her şahıs Fransızcadan az ya da çok nasibini almıştır. Canan bile Fransızca derslerine başlar ve kısa bir sürede iyi bir seviyeye ulaşarak bu konudaki maharetini gösterir.

*Eserde kültür ve sanat unsuru olarak Hâfız’ın gazellerinden okunması önemli bir yer tutar.

*Rakım Efendi, Mister Ziklas’ın kızlarına verdiği derslerde gazellerden parçalar okur ve onları tercüme eder:

“Hâfız’ın Sâlifüzzikr gazelini kendilerine verdikten sonra, her ders hitamında rica minnet Divan-ı Hâfız’dan birkaç gazel daha okuturlar ve en beğendikleri beyitleri tercümeleriyle beraber mecmualarına kaydederlerdi. Nihayet Râkım, bunların bir ricaları üzerine dahi Divan-ı Hâfız’ı kendilerine baştan aşağıya okutmayı vaad eyledi.”(s.141)

Eserde, esirler hayatın normal bir unsuru olarak görülmektedir. Eserin başında Rakım Efendi Canan’ı esircinin yanında görür. Canan’ın satılık olup olmadığını sorar ve fiyatta anlaşılarak Canan’ı alır. Tüm bunlar gayet normal, hayatın içerisinde olan unsurlardır. Fakat Rakım’ın esir olarak aldığı ancak esiri olarak görmediği Canan’a yaklaşımı, Ahmet Mithat Efendi’nin hayatın içinde olmasını istediği bakış açısıdır.

Rakım’a yüklediği tüm artıların yanında Rakım’ın belki de en önemli artısı Canan’a yaklaşımı ve onun hürriyetine verdiği değerdir. Nitekim eserin ilerleyen bölümlerinde Canan’a iyi bir müşteri çıktığında bile önce Canan’ın fikrini alır ve eğer satılmak isterse tüm parayı kendisine vereceğini söyler. Bu, Canan’ın esir olarak görülmediğinin en güzel örneklerinden biridir.

³⁵ Orhan Okay, **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi**, 4. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s.398.

9.5.EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

9.5.1.Fedayi:

Arap bir cariyedir. Rakım Efendinin babası öldükten sonra aile ile kalmaya devam eder. Rakım Efendi'nin annesi için halayıktan çok ötedir:

“Fedayi! Artık aramızda hanımlık, halâyıklık kalmadı. İkimizde çalışıp kendimizi ve bir de şu yavrucağı beslemekten başka çaremiz yoktur” dediğinde, sadık Arap:

“Ah hanımcığım! Sen neye çalışacaksın? Ben çalışırım. Hem seni hem küçük beyimi evlâdımı beslerim’ diye bütün idareyi kendi üzerine almaya kadar göze almıştı. Mâhaza validesi bâr-ı himmeti yalnız Fedayî üzerinde bırakmadı. Kendisi el dikişi diker, oya yapar, çevre uçkur işler ve bunları Salıpazarı’nda Fedayî’ye sattırır, sair günler ise Fedayî’yi büyücek yerlere çamaşıra, tahtaya gönderir, arada bir kendisi de gider, hâsılı ellerinin emekleriyle kimseye muhtaç olmadan geçinebilirdi.” (s.13-14)

*Rakım’ın validesi öldükten sonra Fedayi, Rakım’a âdeta annelik yapmış, onu öz evladı gibi görerek düşünmüştür:

“Râkım’da henüz aylık yıllık yok. Sadık Fedayî hâlâ dikiş diker, mendil, çevre işler, kahve torbası diker, çamaşıra, tahta silmeye gider. Aldığı paradan hanesinin idare-i zaruriyesini bittefrik, küsurunu ‘Delikanlıdır, parasız kalmasın.’ diye tamamen Râkım’a verirdi.” (s.14)

“Koca Fedayi dadı halk mutfaklarında kül kömür olarak hanımının kendisine emanet bırakmış olduğu nur-ı dideyi hor ve hakir bırakmak şöyle dursun, âdeta hâli vakti yolunda bir adam evlâdı gibi iâşeye muvaffak olurdu.” (s.15)

*Rakım, para kazanmaya başlayınca kazancını Fedayi’ye getirir ve Fedayi’nin artık çalışmasını istemez:

“Biçare oğlan paraları alınca hemen hanesine koşup sadık dadısının önüne koydu.” (s.17)

“Dadısı, ‘Beyim! Bana kalırsa bu para ile bir kaç kat elbise alırdık da halk içinde temiz temiz gezerdik.’ dedi ise de, Râkım, “ Hayır dadıcığım! Benim üstüm başım bana yeter. Birinci iş seni artık halka hizmet etmekten kurtarmaktır. Zira sen artık ihtiyar oldun” diye paranın nısfını ayda ikişer yüz elli kuruş harcetmek üzere dört aylık ihtiyatları olarak bertaraf ve nısf-ı diğerleriyle dahi pek ziyade haraplaşmaya başlamış olan hanelerini tamir eylediler.” (s.17)

*Fedayi, oğlu gibi gördüğü Rakım’ı evlendirmeye kalkışır. Rakım ile bu konuyu enine boyuna konuştuktan sonra bir cariyenin alınmasına karar verilir:

“Dadısı birkaç defa Râkım’ı evlendirmeye kalkıştı. Râkım kendisinin teehhüle ihtiyacı olmadığını dermiyan ederdi. Sadık Fedayi, hane içine bir gelin gelmesini yalnız Râkım için istemeyip ihtiyarlık zamanında kendisinin dahi bir can yoldaşına ihtiyacını arz eyledikte Râkım işin bu cihetimi münasip görerek bir cariyeye mübayaasına karar verdi.” (s.19)

*Rakım, yolda rast geldiği bir esirciden aldığı Çerkez cariyeyi eve getirdiğinde Fedayi’ye sormadan iş yapmanın sıkıntısını yaşamaktadır. Ne de olsa Fedayi, Rakım için dadıdan çok ötedir:

“Bu işleri görüp de hanesine avdet ederken esna-yı rahta “Acaba dadım bu işe ne diyecek? Gördün mü bir kere çocukluk ettim! Bir kere de anam makamında dadıcığım danışmalı değil mi idim?” diye bir vesvese-i mâsumâne ve bir nedâmet-i mutiâne etrafını almıştı. Hanesine geldikte dadısı kendisini istikbâl ederek ‘Aman beyim! Ne kadar isabet ettin, ne de can sevecek bir kız! Sen bana bunu can yoldaşı diye almadın mı? Adı Canan olsun’ diye izhar-ı hoşnuds edince biçare Râkım her şeyden ziyade dadısını memnun edebilmiş olduğuna sevinerek ismi dahi kabul eyledi.” (s.21)

*Rakım, bir akşam eve geldiğinde kendisini Canan’ın karşıladığını görünce şaşırır. Zira o, dadısının karşılamasına alışıktır. Bu durum karşısında Fedayi’nin onun için önemini tekrar anlar ve duygularını Fedayi ile paylaşır:

“- Evlâdım beyim! Allah bize bir güzel beyaz cariyeye vermiş olduğu hâlde artık akşam gelir gelmez benim siyah yüzünü görmekte ne mâna kalır? Ben tenbih ettim.

Râkım- (Koşup dadısının kucağına atılarak ve boynuna sarılıp şapır şapır öperek) Yok dadıcığım yok! Senin yüzün bana valide çehresi kadar tatlıdır. Cennetten huri çıksa da gelse bana senden güzel olamaz. Ben her akşam senin mübarek yüzünü görmeliyim. Sonra vallahi Canan’ı buradan defetmeye beni mecbur edersin.” (s.28)

*Rakım, dadısı Fedayi’yi evlerine gelen müzik hocası Yozefino’ya takdim eder. Fedayi’nin validesi makamında olduğunu da belirtir:

“Yozefino odaları tertemiz bir hâlde buldu. Her şey yerinde, her şey intizamında. O kadar memnun oldu ki, böyle bir haneye, böyle bir cariyeye malik olmak saadet idiğini bin defa tekrar eyledi. Râkım, dadısı bulunan Fedayi’yi dahi takdim ve validesi makamında olduğunu tefhim edince, Yozefino onun dahi iltifatlarına müstağrak oldu.” (s.41)

*Fedayi, Râkım ve Canan’ı o kadar sevmektedir ki Râkım’ı evlâdı gibi sevip, Canan’ı dahi kızı gibi severek ikisini baş göz etmeyi kendisi için en büyük fahr addeden bizim dadı kalfada bu kadar hiddet ve surat vardı.” (s.194)

“Fedayî - Ahmak sen de! Senin dünyadan haberin yok. Seni efendiye beğendiremediğimiz sebebi işte buymuş. Bu gece benim odamdan kalkıp doğruca o Frenk kokanasının odasına... Tâ sabahleyin saat ondan sonra yavaş yavaş geldiğini ben buradan mutfaktan duydum. Artık ben buna nazıl razı olabilirim?” (s.195)

...

“Canan- Ben böyle şeyi ne efendiden ümit edebilirim ne de Yozefino’dan.”

“Fedayî- Haydi hey çocuk sen de! Senin dünyadan haberin yok dedim.”

“Canan- Var dadı kalfacığım, var.”

...

“Fedayî- Senin yanında mıydı?”

“Canan- (Artık hicaba dahi mahal kalmadığını görünce koşup dadı kalfanın boynuna sarılarak ve öperek) Ben senin kızın değil miyim dadı kalfacığım? Sen benim anam değil misin ya?”

Fedayî- (Canan’dan ziyade bir memnuniyetle o dahi onu öperek) Vay, öyle mi? Oh, evet, sen benim kızımydın, şimdi daha büyük kızım oldun. Oh elhamdülillah! Zavallı kokana, zavallı Râkım, beyhude günahınıza girdim. Elbette helallik dilerim ya!..” (s.196)

9.5.2.Canan

*Rakım’ın yolda rast geldiği bir Çerkez’in yanında gördüğü Çerkez bir cariyedir. Görür görmez kalbi kıza akmıştır:

“Mahut dere üzerinde ihtiyar ak sakallı bir Çerkesin yanında bir kız olduğu halde bir kapıyı çaldığını gördü. Kıza dikkatle baktı. Baktığı anda yüreği kıza aktı ise de ‘Adam neme lâzım? Dadım beyaz istemiyor, Arap istiyor. Bu bizim işimize elvermez’ diye alıp yürüyüvermişti. Zira ak sakallı ihtiyarın yanında bulunan kız beyaz hem de güzelce bir Çerkes idi.” (s.19)

*Canan; “uzun boylu, kara gözlü, kara kaşlı, ufak ağızlı, güzel burunlu, hâsılı mütenâsibül- âza bir şey idiyse de gayet zayıf ve hastalıklı on dört yaşında olduğundan öyle olur olmaz müşterinin begeneceği gibi bir şey değildi.” (s.19)

*Canan'ın ismini Rakım Efendi'nin dadısı koyar:

“Aman beyim! Ne kadar isabet ettin, ne de can sevecek bir kız! Sen bana bunu can yoldaşı diye almadın mı? Adı Canan olsun” diye izhar-ı hoşnudî edince biçare Râkım her şeyden ziyade dadısını memnun edebilmiş olduğuna sevinerek ismi dahi kabul eyledi.” (s.21)

*Rakım Efendi ile dadısı, Canan ile ilgilenmeye başlarlar. Canan'daki rahatsızlık için hekime başvururlar:

“Râkım Efendi ile dadısı Cenâb-ı Hakk'ın tamami-i lütuf ve ihsanı olmak üzere telâkki eyledikleri Canan'ı tâlim ve terbiyeye başladılar.” (s.25)

*Rakım Efendi, Canan'ın yanında dadısı olmadan evden dışarı çıkmasına razı gelmez. Aksi halde, Canan'a verilen terbiyeyi kabul ettiremeyeceklerinden endişe duymaktadır:

“Sen yanında olmadıktan sonra Canan'ın Sokak kapısından dışarı çıktığına razı değilim. Sen yanında olduktan sonra nereye istersen al götür. Dünyanın hâli acaiptir. Sonra kıza verdiğimiz terbiyeyi kabul ettiremezsek yazık etmiş oluruz.” (s.34)

*Canan, piyano çalmaya heves etmiştir. Rakım, Canan için piyano alır. Yozefino adında piyano öğretmeninden de ders alacaktır:

Canan için güzel bir oda tahsis edilmiştir:

“Bu odanın yanındaki oda Canan'a tahsis edilmiştir. Vâkıa Canan'ın kendisine kapı bir komşu olmamasını Râkım emel etmiş idiyse de, bu odanın yükü olmadığından dadı burada rahat edemeyeceğini dermiyan ederek odasını mutlaka Canan'a tayin eylemişti. Odaya girildiği zaman yine sol tarafında bir karyola, sağ tarafında ufak bir konsol üzerinde bir güzel ayna, yanında iki çiçeklik, kapı semtinde bir tuvalet takımı! Pencere semtinde dahi bir küçük masa üzerinde dikiş filân edevatı görülürdü.” (s.40)

*Canan; Yozefino'dan Fransızca, Rakım Efendi'den ise Türkçe dersleri alır. Canan, zeki bir kızdır ve kendisine öğretileni hemen öğrenir:

“Kızın zekâsı o kadar idi ki, Yozefino bir kere tarif eylediği dersi bir daha tarife lüzum kalmayarak kızın kemâliyle ahzeylediğini gördükçe âdetâ mütehayyir kalır ve binaenaleyh zavallı kızcağıza muhabbetini arttırdıkça arttırırdı.” (s.56)

*Rakım Efendi, Canan'ın eğitimi için, terbiyesi için büyük emek harcar. Hatta İstanbul'da moda olan ne varsa Canan'a alınır, ona mahsus olmak üzere çil paralardan altın gümüş seksen yüz kuruş verilir:

“Bundan evvel dahi demiş olduğumuz vecihle İstanbul’da moda olarak ne çıkarsa en evvel yapılanların birisi Canan olurdu. Bundan başka Canan’ın dolabında en âlâ yapma çiçekler mevcut olup çekmecesinde bir iki elmas iğnesi, küpesi, yüzüğü dahi eksik değildi. Hafta geçmezdi ki Râkım, Canan’ın kendisine mahsus olmak üzere en güzel çil paralardan altın gümüş seksen yüz kuruş vermesin.” (s.68)

*Canan için müşteri çıkar, bin beş yüz altın teklif ederler fakat Canan satılmak istemediğini Rakım Efendi’ye söyleyemez. Rakım Efendi ise özellikle Canan’ın ne düşündüğünü bilmek ister:

“Râkım- (içinden doğru kabarıp gelen bir hiss-i feciyi yutmaya çalışarak) Yok, sen ne diyeceksin, ben onu bilmek isterim.

“Canan- (Gözleri dolup burnu kızarak ve dudakları tir tir titreyerek) Ben ne diyebilirim efendim? Size para lâzım, bin beş yüz altınınız olursa benim gibi tamam on beş tane Canan satın alabilirsiniz.” (s.87)

*Rakım Efendi, Canan’a satılmayacağını kendisi için verecekleri bin beş yüz altını ve ne kadar elbisesi, elması varsa hepsini kendisine vereceğini söyler. Canan ise tek istediği şeyin, efendisi olduğunu belirtir:

“Ben ne bin beş yüz altın isterim, ne esvap isterim, ne elmas isterim. Ben sizi isterim efendim, sizi isterim. Sizin esiriniz, kulunuz olayım. Bana o saadet yetişir, diye Râkım’ın ayaklarını öpmeye başladı.” (s.88)

“Râkım- Satmam seni Canan’ım satmam. Sen bana dünya varından daha kıymetlisin. Onların milyonlarca altınları yine onların olsun. Sen bana kâfis. Lâkin arzettiğim kardeşliği kabul etmediğine canım sıkıldı.” (s.90)

*Zamanla Rakım Efendi’nin Canan’a duyduğu hisler derinlik kazanır:

“Râkım: Benim seni sevdiğimi bilir misin kuzum Canan?

Canan- Nasıl bilmem efendim, bilirim ya! Hem siz kendiniz söylemediniz mi? Seni hemşirem gibi severim, demediniz mi?

Râkım- (Ayağa kalkarak) Of, Canan, of! Ben seni hemşirem gibi sevmiyorum. Canan gibi seviyorum.” (s.111)

*Canan, Rakım Efendi’nin ders verdiği İngiliz kızlarını gördükten sonra içinde vesvese oluşur. Rakım Efendi ise bu yersiz kıskançlığı def eder:

“Efendisinin her haftada iki gece ders vermek için hanelerine giderek gece yarısına kadar kaldığı şakirtler nasıl şeyler olduklarını Canan gördükten sonra birçok vesveseler içini yiyip bitirmeye başlamıştı. Geceleri Râkım, hanesine geldikçe kızın gözlerini kıpkırmızı bulur ve hattâ bazı kere dahi kirpikleri hâlâ yaş

ve sesi hâlâ ihtizazlı ve nefesi dar ve göğsü dolu olduğu hâlde rastgelirdi. Biçare Canan’dan bu ızdırap hâli def etmeye Râkım hasebül- muhabbe mecbur değil midir ya? Ey, bir âşık, âşıkasının bu gibi teessüratını ne ile def eder? Elbet iltifatını, hususiyetini, muhabbetini, sadakatini temin ile. İşte bu temim-i muhabbet suretinin nişane-i bahireleri idi ki, Canan’ın yüzünde, gerdanında merdanında görülürdü.” (s.157)

*Canan, Rakım Efendi’nin odalığı olur. Durumu öğrenen Fedayi çok mutlu olur. Şer’an nikâhın kıyılacağını da belirtir:

“Râkım dahi Canan’ı istifraş değil, âdeta izdivaç etmiş olduğunu inkâr değil, biliftihar ikrar ederek yakında şer’an nikâhını kıyacağını dahi söyledi. Aman dadı kalfadaki sevinç! Râkım da kucağında Canan da. Onu da öper, onu da!” (s.197)

*Canan’ın hamile olması Rakım’ı çok mutlu eder. Altı ay sonra da bir erkek evlatları olur.

9.5.3.Mehmet:

Felatun Bey’in uşağıdır. Kastamonu’dan gelmiştir. Efendilerinin ismini yanlış zikreder. Meraki Efendi, Mehmet’i terbiye etmeye çalışır:

“Bu Mehmetçik, Kastamonu’dan hemicek gelmiş, daha dünyayı öğrenmemiş, ayda yüz kuruşun meftunu, ensesine muhabbet ve âferin makamında bir tokat vurulmasının mecburu bir adam olup hizmet ettiği efendinin bir oğlu ile bir kızı olduğunu öğrenmeye muvaffak olmuş ve hatta oğlunun ismi ‘Pantolon Bey’ ve kızının ismi dahi ‘Merdivan Hanım’ olduğunu bile bellemişti.” (s.7)

9.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

9.6.1.Fedayi İle Canan:

*Fedayi, Canan’ı sıcakkanlı bulur ve ona Canan ismini uygun görür:

“Aman beyim! Ne kadar isabet ettin, ne de can sevecek bir kız!... Adı Canan olsun.” (s.21)

*Dadı kalfa, Canan’ın hastalığında onunla ilgilenir:

“Arapçık, kızı kendi rahatı için getirmiş olmadı, güya kendi rahat ve huzurunun bütün bütün insilâbıyla kızın rahatı için oraya getirmiş oldu. Bu Arapların iyileri ne kadar iyi olur.” (s.26)

*Rakım Efendi, Fedayi yanında olduktan sonra Canan'ın dilediği her yere gidebileceğini belirtir. Fedayi âdeta bir anne gibi Canan'dan sorumludur:

“Bundan sonra nereye gitmek isterseniz dadımla beraber gitmeye mezsunuz. Fakat dadım olmayınca kapıdan dışarıya çıkmaya rızam yoktur.” (s.35)

*Fedayi Kalfa'yı rahat ettirmek için alınan Canan, dersleriyle meşgul olur ve bütün iş yine Fedayi'ye kalır fakat dadı, bu durumdan şikâyetçi değildir:

“Bu Canan'ın ne emel üzerine mübayaa edilmiş olduğu hatırlınızda duruyor ya. Güya ihtiyar Fedayî'ye rahat ettirmek için alınmıştı. Öyle değil mi? Hâlbuki biçare Fedayi hâlâ mutfaktan çıkamamıştı.

Canan'ın kendisine yardımı yalnız yukarı hizmetini deruhte etmiş bulunmasından ibaret olup haftada bir gün dahi çamaşıra soyunur ve sair vakitlerini ise giyinmiş kuşanmış olduğu hâlde dersiyle, dikişiyle geçirirdi. Hele piyano geldikten sonra artık bir dakikasını boş geçirmemeye başladı. Dersten usansa piyanoya, piyanodan usansa dikişe oturup sadık Fedayî ise kızcağız ne kadar kendisini eğlendirirse o kadar memnun olurdu.” (s.43)

*Fedayi, en güzel kumaşları efendisine rica ederek aldırır ve bunları yeni moda olarak diktirir ve Canan'a giydirir:

“Her ne zaman bir moda kumaş çıksa, dadı kalfa Râkım'a rica ederek ‘Gençtir, giyinsin kuşansın, karşında temiz gezsin.’ diye mutlaka aldırır ve aldırıldığı anda nerede güzel biçki biçer bir hanım varsa götürüp rica minnet en yeni moda olarak biçtirir ve kızın kendisine diktirip giydirirdi.” (s.43)

*Fedayi Canan'ı kızı gibi Canan'da Fedayi'yi anası gibi sevmektedir:

“Canan- Dadı kalfacığım beni kızı gibi sever. Ben de onu validem gibi severim (diye koşup Fedayî'nin o sadık, o merhametli, o kadın Fedayî'nin boynuna sarılıp öpmeye başlar.” (s.108)

*Dadı Kalfa, Canan ve Rakım'ı baş göz etmeyi ister. Canan'ın Rakım'ın odalığı olduğunu öğrenince, Rakım da dinî nikâh kıyılacağını söyleyince büyük bir mutluluk duyar:

“Râkım dahi Canan'ı istifraş değil, âdeta izdivaç etmiş olduğunu inkâr değil, biliftihar ikrar ederek yakında şer'an nikâhını kıyacağını dahi söyledi. Aman dadı kalfadaki sevinç! Râkım da kucağında, Canan da. Onu da öper, onu da!.” (s.197)

*Dadı kalfa iki gencin annesidir âdeta. Onların mutluluğu Fedayi'nin mutluluk kaynağıdır. Tüm güzel anlarında her zaman yanlarındadır:

“Hele ertesi gün kendi hanesine geldikte, dadı kalfa Canan'ın can evinde bir ciğerparenin canlanıp oynamakta bulunduğunu haber verdi ki, bu haber Râkım'ı her şeyden ziyade memnun eyledi.” (s.205)

10.İNTİBAH ³⁶

NAMIK KEMAL

10.1.ESERİN KONUSU

Ali Bey adında zengin bir ailenin tek çocuğunun Mehpeyker adında kötü bir kadınla ilişkiye girmesi, çok geçmeden bir kıskançlık sebebiyle ondan ayrılarak annesinin evine dönmesi, annesinin evinde Dilaşup adındaki odalıkla yaşamaya başlaması, bunu öğrenen Mehpeyker'in intikam mücadelesi anlatılmaktadır.

10.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Ali Bey, zengin bir ailenin tek çocuğudur. Babasını kaybetmiştir. Ali Bey, arkadaşlarıyla kır gezintilerine çıkmaktan hoşlanmaktadır. Kalem arkadaşlarıyla yine kır gezintisine çıktıkları bir gün Mehpeyker adlı meşhur bir fahişeden ilgisine karşılık görür. Fakat Ali Bey, Mehpeyker'i temiz bir kadın zannetmektedir. Ali Bey, çok geçmeden ona âşık olur. Mehpeyker ile yaşamaya başlarlar. Ali Bey'in annesi artık eve gelmeyen oğlunu eve bağlamak hem de kendisine arkadaşlık etmesi için Dilaşup adında bir odalık tutar. Dilaşup oldukça güzel, efendi bir bayandır. Ali Bey ise Dilaşup ile hiç ilgilenmez çünkü o Mehpeyker'e âşıktır. Gözü ondan başka kimseyi görmez. Ali Bey, bir gün Mehpeyker'i evde bulamaz ve kıskançlık krizine girer, Mehpeyker ile kavga eder ve annesinin evine dönerek Dilaşup ile yaşamaya başlar.

Mehpeyker, Ali Bey'in Dilaşup ile yaşadığını duyunca intikam planları yapmaya başlar. Ali Bey ile Dilaşup'u ayırmak için dostu Abdullah'tan yardım ister. Dilaşup'un hamama gittiği bir gün Mehpeyker de hamama gider. Dilaşup'un vücudundaki benlerin

³⁶ Namık Kemal, **İntibah**, (haz. : Yakup Çelik), 8. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

yerlerini öğrenir. Abdullah'ın yardımıyla tuttuğu iki adama bu benlerin yerlerini söyler, Dilaşup'u tarif eder ve Ali Bey'in bulunduğu bir mecliste tüm bunları söylemelerini ister. Bu iki adam söylenenleri yerine getirirler, Ali Bey çılgına döner, Dilaşup'a olan güveni sarsılır ve onu evden kovar.

Mehpeyker, Ali Bey'in evden kovduğu Dilaşup'u satın alır. Dilaşup'a hakaretler eder. Onu kötü yola sürüklemeye çalışır. Dilaşup sonuna kadar Mehpeyker'e direnmeyi başarır.

Abdullah, Ali Bey'den kurtulmak istemektedir çünkü onu rakibi olarak görmektedir. Bir gece kır evinde bir eğlence tertiplediğini söyleyerek Ali Bey'i kır evine çağırır. Mehpeyker, Dilaşup'u da bu eve getirir. Dilaşup konuşmalardan Ali Bey'in öldürüleceğini anlar, bir şekilde Ali Bey'in yanına ulaşır ve tüm olan biteni ona anlatır. Ali Bey, pencereden atlayarak zabıtaya haber vermeye gider. Dilaşup ise sırtına Ali Bey'in paltosunu geçirerek onun dönmesini beklemektedir. Çok geçmeden Ali Bey'i öldürecek adam gelir ve Dilaşup'u Ali Bey zannederek hançerler. Ali Bey, zabıtayla geldiğinde artık çok geçtir. Dilaşup'a sarılarak pişmanlığını dile getirir.

10.3.ESER HAKKINDA

İntibah, ilk olarak 1876 yılında Vakit Matbaası'nda cüzler halinde basılmıştır. Eser, Türk edebiyatında roman türünün ilk kitabı olarak kabul edilmektedir.

*Abdullah Uçman, "Tanzimat Edebiyatı" adlı kitapta Namık Kemal için hazırladığı bölümde, yazarın sanat anlayışı hakkında şunları söylemektedir:

"Namık Kemal için diğer edebi türler gibi roman da mükemmel bir sanat eseri ortaya koymaktan çok sadece bir takım fikirlerini aktarabileceği bir "vasıta"dan ibarettir. Bundan dolayı onun için "romancı" yerine "roman yazarı" demek daha isabetli olacaktır. Hatta intibah için kaleme aldığı önsözde, kendisi de bu durumun farkında olarak "fıkdân-ı isti'dat" sebebiyle romancılıkta başarılı olamadığını itiraf eder."³⁷

³⁷ Abdullah Uçman, "Namık Kemal", **Tanzimat Edebiyatı**, I. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 254.

“Namık Kemal 1876 yılında yayımlanan “İntibah” romanını Magosa’da sürgünde bulunduğu 1873-1875 yıllarında kaleme almıştır. Yazıldığı zaman “Son Pişmanlık” olan romanın adı, Maarif Nezareti tarafından her nedense sakıncalı bulunarak “İntibah” şeklinde değiştirilmiştir. Namık Kemal’in bu romanı yazmaktaki esas amacı, doğrudan doğruya roman türüne bir örnek vermektir.

Kronoloji itibariyle daha önce yayımlanmış olan gerek Şemseddin Sami’nin “Taaşuk-ı Talat ve Fıtnat” romanı, gerekse Ahmet Midhat Efendi’nin Hasan Mellâh, Hüseyin Fellah, Dünyaya İkinci Geliş, Yeryüzünde Bir Melek ve Felâton Bey ve Râkım Efendi gibi romanları bulunmakla beraber, çeşitli edebiyat tarihçileri ve münekkitler İntibah’ı hâlâ türünün ilk örneği olarak kabul etmektedirler. Bunda Namık Kemal’in devri içindeki edebi veya fikrî kişiliğinden çok, doğrudan doğruya romanın önceki eserlere göre daha bir edebi karakter taşıyor olması da rol oynamaktadır.”³⁸

Ahmet Hamdi Tanpınar, “XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi” adlı eserinde, İntibah romanının edebiyat tarihi açısından önemi üzerinde şunları söylemiştir:

“İntibah’ta modern hikâyenin hudutları içinde kalmak şartıyla eski hikâyenin üslubunu yenileştirmeye çalışmakla beraber -belki de bu yüzden- lisan çok sadedir. Bu romanın mukaddimesindeki “Onların (garplıların) bir takım âsâr-ı nefisine taklit eder ve şark ve garbın fikr-i kemal ve bîkr-i hayalini izdivaç ettirmeye çalışırız” cümlesi bu gayeyi daha sarîh surette anlatmaktadır. “Cezmi’de ise bu çalışma yoktur. Nâmık Kemal bütün kudretlerine sahip olduğunu sandığı bir üslupla bu romanı yazmıştır.”³⁹

İntibah’ta insan psikolojisinin değişen yönüne dikkat çeken Abdullah Uçman bu konuda görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Namık Kemal İntibah’ta aynı zamanda insan psikolojisinin çeşitli olaylar karşısında nasıl etkilendiğini ve yön değiştirdiğini de göstermek istemiştir. Romanın başındaki toy ve saf Ali Bey ile romanın sonundaki görmüş geçirmiş, tecrübeli ve pişmanlık azabıyla dolu Ali Bey’in psikolojisi birbirinden çok farklıdır. Roman boyunca yaşadıkları Ali Bey’i büyük ölçüde değiştirmiştir; ancak çok geç gelen bu değişim Ali Bey’e ve çevresine bir fayda sağlamamış; kendisiyle birlikte onları da mahvetmiştir.”⁴⁰

İntibah romanının, Alexandre Dumas Fils’in Dome aux Camelias romanından izler taşıdığını “XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi” adlı eserinde Ahmet Hamdi Tanpınar belirtir. Tanpınar: ... “Hakikatte kadının anlamayan bir erkeğin romanını yazmak istiyordu. Bu pişmanlık

³⁸ Abdullah Uçman, “Namık Kemal”, **Tanzimat Edebiyatı**, I. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 256.

³⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 9. b., Çağlayan Basımevi, İstanbul 2001, s.401

⁴⁰ Abdullah Uçman, “Namık Kemal”, **Tanzimat Edebiyatı**, I. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 264.

romanı Namık Kemal'e hiç şüphe yok ki Dumas Fils'in "La Dame aux Camelias" sından gelmişti. Fakat Namık Kemal'in Sünnî ahlâkı, içtimaî hayatı evin ve aile bağlarının etrafında toplamak arzusu, düşmüş bir kadını halklı çıkaramazdı. O halde ne yapacaktı; kendisine "La Dame aux Camelias"dan gelen Mehpeyker'in şahsiyetini ikiye böldü. O, biri müfteris, öbürü mazlum iki insan olacaktı. Bizi bu mulâhazaya götüren şey muharririn romanın baş tarafındaki birkaç çizgi yüzünden bir türlü bozulamamasıdır. Ali Bey'in Mehpeyker'i iyice dövdükten sonra evden uzaklaşırken birkaç yüz liralık banknotu yüzüne atması da "La Dame aux Camelias"da kumar sahnesinin sonundaki jesti benzer" diyerek eserler arasındaki benzerliğe ve ilişkiye dikkat çekmeye çalışmıştır.

Namık Kemal, eserin giriş bölümünde ayrıca Çamlıca'yı ve Mehpeyker'in evini tasvir ettiği bölümde Divan Edebiyatı'nın tasvir tarzına yakın bir anlatıma yaklaşır.⁴¹

Eserde Dilaşup'un taşıdığı iyilik ve saflık Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından farklı bir bakış açısıyla işlenmiştir. Tanpınar, "XIX. Asır Türk Edebiyat Tarihi" adlı eserinde "Mehpeyker'in şahsiyeti yanında Ali Bey'i görür görmez âşık olan, her fırsatta düşüp bayılan, kuzu gibi uslu ve bir parça pornografik olmakla beraber son derece güzel olan Dilâşub, muharririn bütün isteklerine rağmen silik kalır. Hakikatte bu esir kızın hiçbir şahsiyeti yoktur. O Mehpeyker'in karşısına çıkmak için icat edilmiştir. Fuhşun karşısında temiz insan. İşte bu kadar" diyerek Dilaşup'un eserdeki işlevini dile getirmiştir.

10.4.DÖNEM HAKKINDA

Eserde, dönemde gençlerin sık gittikleri mekânlar özellikle mesire yerleri, bu yerlerde gençlerin birbirleriyle tanışmak için yaptıkları usuller tasvir edilmiştir:

Gençler, tatil günleri kadınların da gezmeye geldikleri Çamlıca'yı tercih etmekte, arabalarıyla geçerken işaretlemekte ve bu suretle tanışmaktadırlar. Nitekim Ali Bey de Mehpeyker ile böyle bir gezinti esnasında işaretleşerek tanışmıştır. Kadın ve erkeklerin

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için: Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 9. b., Çağlayan Basımevi, İstanbul 2001, s. 405.

günümüzdeki gibi rahat bir şekilde tanışmadıklarını, görüşemediklerini düşünürsek bu detay dönemin yaşayış ve algılayış düzeyini vermesi açısından son derece önemlidir.⁴²

Eserde evin oğlunu eve bağlama amacıyla evin hanımı tarafından bir cariyenin alındığını görülmektedir. Genç ve güzel olan, güzelliği dışında iyi bir ahlaka sahip olan bu cariyeye evin hanımının sevgisini kazanır, evin hanımının en büyük yardımcısı olduğu gibi zamanla evin oğlunun gönlüne girmeyi de başarır.

Burada dikkat edilecek husus, cariyenin zamanla olumlu yönde ilerleyen hayatının bir anda sekteye uğramasıdır. “Hayatının iplerinin” kendi elinde olmadığına en açık kanıtı, bir yanlış anlaşılma sonucu, sırf evin oğlu huzur bulsun diye esirciye satılmasıdır. Tüm bunlara rağmen cariyeye (Dilaşub) efendisini sevmekten bir an bile vazgeçmez.

Okunulan diğer kitaplar da dikkate alındığında dönemin zihniyeti içerisinde bu durumun oldukça normal karşılandığını söylemek mümkündür.

10.5.EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

Eserde incelenecek tek tip Dilaşub’tur. Dilaşub’un diğer hizmetlilerle ilişkisini inceleyecek bir durum olmadığından ailenin bakış açısı incelenecektir.

10.5.1.Dilaşub

“Dilâşub’un saçları sırma gibi parlak sarı, alnı saffet-i vicdanın âyine-i in’itâfi denilecek surette duru beyaz, kaşları zülfüne nisbet biraz kumrala mail ve biraz kalın olmakla beraber, biraz da mukavves gözleri mutedil maî ve fevk-el-gaye tahrîk-i sevda edecek yolda mahmûr, çehresi âşıkâne bir soluk beyaz üzerine gül-i zîba pembeliğine mail bir renk ile müzeyyen, burnunun rengindeki saffet ile tenasübündeki letâfet açılmasına bir gün kalmış bir zambak goncesine benzer, dudaklarının gerek rikkati ve gerek pembeliğinin parlaklığı birbirine sarılmış iki gül yaprağını andırarak aralarından inci dişleri jâle damlası gibi görünür, çenesi daha yaprakları perişan olmamış bir beyaz katmer gül zannolunurdu.” (ss.83-84)

Hele gerdanı, şeffaflığından dolayı damarlarının harice akseden reng-i lâtifîyle bir derece revnâk bulunurdu ki kamerin kurs-ı mer’îsi şekl-i mustatîle girse ancak buna muadil olabilirdi. Boyu bir kadına yakışacak derecede uzun ve her erkeği meftûn eyleyecek mertebede narin olarak beli on iki yaşında bir çocuğun kolu ile tamamen der-âgûş olunacak kadar inceydi.” (s.84)

⁴² Ayrıntılı bilgi için: Abdullah Uçman, “Namık Kemal”, **Tanzimat Edebiyatı**, I. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 258.

“Mamafih baştan ayağı vücûdu bir hafif şehim ile mestûr olarak sinesiyle omuzlarının hadd-i ittisâlinde bile kemik eseri görünmez ve nazik parmaklarının her boğumuna bile büyücek birer inci tanesi sığabilirdi.” (s.84)

*Ali Bey, Dilaşup’u ilk gördüğü an beğenmiştir, fakat Mehpeyker’i düşündükçe bu hislerinden vazgeçmiştir:

“Bahçeyi geçinceye kadar bir kaç defa dikkatle Dilâşub’un endâmını yukarıdan aşağıya süzmüş ve başındaki iptilâ olmasa hemen bir görüşte meftûn olacak kadar beğenmişti. Lâkin daha merdiveni çıkmadan evvel Mehpeyker’in hüsn-i ânını ve hususiyle meclis-i visâlinde geçirdiği bin türlü eğlencelerin lezzâtını tasavvur ile Dilâşub’a olan meyl-i cüz’isi bir sarsar-ı şedît önünde iş’âline çalışan şem’a gibi def’âten mahvoldu. Hatta biçâre kızın yüzüne baktığını maşûkası hakkında bir büyük vefasızlık hükmünde tutarak nefesine levmetmeye başladı.” (s.85)

*Fatma Hamın, oğlu Ali Bey’i eve bağlamak için cariye olarak Dilaşup’u satın almıştır. Oğlunun Dilaşup’a yaklaşması için bir sohbet sırasında Dilaşup’u metheder:

“İki gözüm Ali’ciğim! Yeni aldığım cariyeyi beğenmedin mi?

-Güzel.

-Yalnız güzel değil oğlum... Terbiyesi sîmasına fâik: oldukça okumak, yazmak biliyor, güzel sesi var, güzel piyano çalıyor. İğne işlerinin hepsinde Avrupa kızları kadar marifetli. Hele tabiatı melek gibi.” (s.87)

*Ali Bey, Fatma Hanım’ın söyledikleriyle pek ilgilenmez. Cariyenin güzel olduğunu fakat onunla ilgilenmediğini “Ben cariyeyi ne yapacağım” sözleriyle belirtir:

“-Ben cariyeyi ne yapacağım?

-Şunun söylediği lakırtıya bak! Allah’a emanet yaşın yirmi ikiye basıyor. Ev bark sahibi olacak zamanın geldi. Şimdi sana bir kibar kızı bulsam, almadan göremeyeceksin, aldıktan sonra şayet hoşlanmazsan ömrün oldukça âzâd içinde kalırsın, bu bir... Evde iki hanım peydâh olur, biz birbirimizle geçinemezsek yine sen rahatsız olursun, bu iki... Amma bu cariyedir beğenirsen koynuna alacaksın, istediğin gibi terbiye edeceksin.” (s.88)

*Genel olarak cariyelere bakış açısı ortadadır. Cariyeler, dilediği gibi terbiye edilir ve beğenilmediği takdirde satılıverilir:

“Etme Ali’ciğim! Madem ki şu kızcağızı beğendin, kıymetli validenin hatırı için olsun odana al da biraz rahat edeyim.” (s.88)

*Dilaşup, eski hanımının kendisine söylediklerine ehemmiyet vererek, geleceği hakkında, geldiği bu yeni ev hakkında oldukça olumlu düşünmektedir:

“Dilâşub’a gelince Ali Bey için alındığını ilk günden bilir ve kendini evlâdı makamında büyütmiş olan eski hanımının ağzından:

“Beyefendi’nin ne kadar güzel, ne kadar terbiyeli, ne kadar insaniyetli olduğunu bilmemiş olsaydım Dilâşub’u vermeye kıyamazdım.” sözlerini işittiği için âtisine oldukça emniyet ederdi.” (s.101)

*Fatma Hanım, Dilaşup’u sevmektedir ve Ali Bey istesin ya da istemesin onun kendisiyle kalmasını istemektedir:

“-Kızım! Felek beni bir hakikatsiz çocuktan ayırdı. Onun yerine dünyada bana yâr olacak bir sen kaldın.

Sağ oldukça benimle beraber bulunmak ister misin?” deyince Dilâşub kemâl-i telaş ile:

-Allah canımı alaydı da ayağımı bu konaktan içeri atmayaydım. Beyefendi’ye güvenmenize ben sebep oldum da yine hakkımda bu kadar iltifat ediyorsunuz. Talihsizliğim, meymenetsizliğim efendilerime dokundu. Aradan ben kalkarsam yine eski imtizaç elbette tazeleşir.

Bunun için ölmekliğim iktiza ederse, Allah bilir ona da razıyım. Tek cariyenizi gözünüzün önünden defediniz.” yollu mukabele eyledi.” (ss.102-103)

* Dilaşup’un efendilerine sonsuz bir saygı duyduğu ve bağlılık gösterdiği aşîkârdır:

“... Aradan ben kalkarsam yine eski imtizaç elbette tazeleşir. Bunun için ölmekliğim iktiza ederse, Allah bilir ona da razıyım.” (s.102)

* Dilaşup, efendilerinin huzuru için ölmeye bile razıdır.

*Mehpeyker Dilaşup’a hamamda tesadüf eder ve tâ peştamal bağının yanında biri siyah, biri kumrala mail iki büyük hâlin (s.118) var olduğunu görür. Bu gördüklerini parayla tuttuğu iki adama Ali Bey’inde olduğu bir mecliste anlattırır. Ali Bey’in Dilaşup’u dinlemeden ona yaptıkları dikkate değerdir:

“Benlerini kime gösterdin, fahişe?... Davetnâmeyi kime yazdın, mel’ûn! diyerek biçâre kızın başı yanındaki duvara bir suretle çarptı ki vurmasıyla Dilâşub’un ağzından burnundan siyah siyah kanlar dökülerek meyyit gibi boylu boyuna yere yıkılması bir oldu.” (s.124)

*Fatma Hamın, Dilaşup’u sevmesine rağmen oğlunun sağlığını düşünerek Ali Bey’in isteğine boyun eğer ve Dilaşup’un evden uzaklaştırılmasına karar verir:

“Madem ki iş bu dereceye gelmiş, cariyenin kabahati olup olmadığını arayacak zaman değildir. Bey oğlumuzun hayatı onun def’ine tevakkuf eder. Konakta cariyeyi bulundurmakla bir cellât bulundurmanın hiçbir farkı yoktur.

Şimdi nereye def olunacak ise göndermeli... Olmazsa bendenizi Beyefendi'ye bakmaktan affediniz" sözüyle kat-ı cevap eyledi." (s.127)

"Hanımefendi için Dilâşub lezâiz-i hayattan ma'duddu. Fakat ne yapsın ki muhatarada bulunan ciğer-pâre, hükmü veren ise onun hıfz-ı sıhhatine müekkil olan tabibdi. Çaresiz ehven-i şerri ihtiyâr eyledi, Dilâşub'un def'ine rıza gösterdi." (s.128)

*Ali Bey'in Dilaşup'u satın almaya gelen esircinin sözlerine verdiği karşılık onun acımasız yanını, bir cariyenin karşılaşabileceği olumsuzlukları, uğradığı haksızlıkları, hiçbir değerinin olmayışını göstermesi açısından önemlidir:

"Vallahi efendim! Bir hâhişli müşteri var, eğer cariyeyi beğenirse istenilen parayı kurtarabiliriz. Fakat kendisi bozuk takımındandır. Dairenizden çıkma bir cariyenin öyle yerlere düşmesini istemem, demekle Bey hemen yatağından doğrularak:

Bozuk takımından mı dedin? Benim de istediğim o idi. Ne kadar münasip tesadüf etti. Hınzır gitsin! Kerhanelerde çapkın dayağı yiyerek, sarhoş kusmuğu temizleyerek zillet içinde gebersin! Şimdi köpeği götürmeli, parasına bakmamalı, kaç kuruş verirlerse satmalı, akşama kadar parasını buraya getirmeli! yollu dünyada hiçbir vakit, hiçbir münasebetle ihtiyarı caiz olmayacak tembihât-ı mütehevvirâne ile zuumunca teşfiye-i sadr eyledi." (ss. 128-129)

*Fatma Hanım, Dilaşup'a esirciye satıldığını söylemez. Ali Bey'in sıhhati için birkaç günlüğüne konaktan uzaklaşmasının iyi olacağını, misafirliğe gönderileceğini söyler:

" Hanımefendi hemen arkasından fırlayarak sofada Dilâşub'a renk verilmemesi için esirciye iktizâ eden sözleri telkin ettikten sonra biçârenin yanına gitti ve teessürâtını muhabbet-i maderânesinden hâsıl olan metânetle setrederek Bey'in gösterdiği hiddet uğradığı hastalık iktizâsından olduğunu ve hekimin rivayetince kendi konakta bulunup da çocuğun gözüne göründükçe keyifsizliğin def'i kabil olamayacağından birkaç günler bir yere gitmesine lüzum tebeyyün ettiğini ifade eden sonra yanındaki hanım eski bildiklerinden olduğuna ve binaenaleyh kendisini ona misafir vereceğine dair müşfikâne bir yalan söyledi." (s.139)

*Dilaşup, esirci tarafından Mehpeyker'e satılır. Gerçeği öğrenince neye uğradığını şaşırır:

"Kapıdan girildiği sırada esirci Dilâşub'a hitaben bir tarz-ı mutihakimâne ile:

"Eteköp kız! deyince biçâre o zamana kadar kendine hakikat-ı halî teferrüs ettirecek hiçbir alâmet görmediğinden neye uğradığını anlayamadı.

Şaşkın şaşkın kayınvalidesinin ahhâbından bildiği acûzenin yüzüne bakarak, o nasıl lakırdı? Biz buraya misâfirliğe gelmedik mi? demek istedi. Mehpeyker esirciye meydan vermeksizin nihayet derecede müntakimâne ve tahammül olunmaz mertebelerde müstehziyâne bir tavır ile:

-Hayır efendim! Adeta satılmaya geldiniz. Hani Ali Bey'in konağına nasıl satıldınız ise buraya da öyle satılmaya geldiniz.” (s.132)

*Mehpeyker, Dilaşup'a her türlü hakareti eder, onu kötü yola düşürmeye çalışır fakat bu isteği netice vermez:

“Dilâşub'da suret ve sîretçe mevcut olan birçok esbâb-ı rüchânın cümlesinden ziyade Mehpeyker'in hasedini tahrik eden iffetti. Binaenaleyh facire her şeyden ziyade biçâreyi ondan mahrum ederek kendi mertebesine tenzîl etmeye ikdâm eyledi. Cellâtlara hayret-bahş olacak işkenceler ihtira etti. Aylarca uğraştı. Masumenin elini bir erkek eline dokundurmaya muvaffak olamadı. (s.134)

*Dilaşup, Ali Bey'i Abdullah Efendi'nin kır evinde görünce ve Ali Bey'e yapılacakları da öğrenince Ali Bey'e ulaşır ve onu durumdan haberdar eder. Kendisine bu kadar sıkıntı yaratan insana karşı sevgisi biraz olsun azalmamıştır:

“-Gel Allah aşkına, karşı taraftaki pencereden sokağa in! Canın muhatarada... Canın muhatarada... Sözleriyle hazin hazin ağlamaya, Ali Bey ise düştüğü âlem-i sefahat içinde meşhûdu olan bir baziçe-i desais ile gönlünde hissiyât-ı sadıkanın tesirâtını anlamaya kabiliyet kalmadığından elini hışımla Dilâşub'dan çekerek:

-Dünyada beni her eğlencemden mahrum ettin. Bu geceki rahatımı da çok görüyorsun. Buradan defol! Hazır arzu ettiğin yerlere düşmüşsün ya! Kimin için geldinse git onu aldat! Sözleriyle biçâreyi tahkir etmeye başladılar.” (s.155)

*Dilaşup son nefesini verirken Ali Bey tüm gerçekleri öğrenir, büyük bir pişmanlık duyar:

“Dilâşub! Seni bu halde görmekten ise zebaniler elinde ilelebet azap çekmek bin kat hayırlıdır. Sana ben kıydım. Allah bin türlü belâ mı vereydi de dünyaya gelmeyeydim. Kör olaydım da vaktiyle seni görmeyeydim! Yok, yok! Sana bir şey olmadı, inşallah kurtulacaksın. Çektiğin belâların hepsini unutacağız, değil mi? Ah! Bir lakırdı söylemiyor. Niçin söylesin? Ben onu öldürmek istedim. O benim yoluma can verdi de giderken yüzüne bile bakmadım. Dilâşub ben sana merhamet etmedim, sen de bana merhamet etmeyecek misin? gibi kesik, kesik garip garip bir çok niyazlar eyledi.” (ss. 163-164)

Tüm yaşananlara rağmen Dilaşup, efendisine son derece bağlıdır:

“-Ah! Ben kimim ki size merhamet edeceğim? Sizden ayrılıp da ölmezliğim meğer yolunuza can vermek içinmiş. Ben sizin için ölüyorum, siz de sadakatimi bildiniz de başı ucumda ağlıyorsunuz, değil mi? Allah aşkına bana acımayınız. Bin yıl yatağınızda yatmış olsaydım şöylece kucağınıza yaslanıp ahrete gitmekten büyük dünyada bir lezzet bulamazdım. Bana hakkınızı helâl ediniz. Allah ömrünüze bereket versin. Allah sizi bir daha böyle belalara düşürmesin.” (s. 164)

10.6.EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ

Dilaşup dışında ev içi hizmetlisi yoktur. Bu sebeple bu başlık incelenememektedir.

11.GÜLNİHÂL⁴³

NAMIK KEMAL

11.1.ESERİN KONUSU

Kaplan Paşa adında zalim bir yöneticiye karşı verilen mücadeleler anlatılmaktadır.

11.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Zalim bir sancak beyi olan Kaplan Paşa, memleketindeki halka acımasızca davranmaktadır. Halk, bu durumdan şikâyetçi olmasına rağmen Kaplan Paşa isteklerini yerine getirmeyenlere karşı acımasızdır; hiç düşünmeden onları idam ettirmektedir. Kaplan Paşa, akrabalarından olan İsmet'i sevmektedir. İsmet'in ise gönlü Muhtar'dadır. Muhtar, halk tarafından çok sevilen biridir. Kaplan Paşa'nın amacı Muhtar'ı ortadan kaldırmak ve İsmet'e kavuşmaktır. Gülnihal ise İsmet Hanım'ın dadısıdır. Başından beri Kaplan Paşa'nın karşısındadır. Gülnihal, vatanını seven, hanımına bağlı, on altı yıl önce kaybettiği sevdiğini gönlünden çıkarmayan bir cariyedir.

Kaplan Paşa, İsmet Hanımı ve Muhtar'ı ayırmaya çalışır. İsmet Hanım ile nişanlanır, Muhtar'ı öldürdüğünü sanır. Halkın ısrarlarıyla Muhtar, Kaplan Paşa'ya karşı yürütülen mücadeleye önderlik yapmayı kabul eder. Kaplan Paşa öldürülür, İsmet Hanım ve Muhtar birbirine kavuşur fakat yaşanan arbedede Gülnihal yaralanır ve ölür.

⁴³ Namık Kemal, **Gülnihâl**, 1.b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

11.3.ESER HAKKINDA

Eser, yazarın sürgüne gönderilmeden önce başladığı ve Magosa’da tamamladığı ikinci tiyatro eseridir. Beş perdelik bir oyun olan “Gülnehâl”de zalim bir yöneticiye karşı verilen mücadeleler anlatılmaktadır. Asıl adı Râz-ı Dil olduğu hâlde yazarın gıyabında İstanbul’da basılırken bazı bölümleri çıkarıldığı gibi ismi de değiştirilmiştir.

Abdullah Uçman, “Tanzimat Edebiyatı” adlı eserin “Namık Kemal” başlığı taşıyan bölümünde bu konuyla ilgili şöyle der:

“Namık Kemal eserde sevgi, fedakârlık, aile ve esaret hakkında birtakım fikirler ileri sürmüş, ayrıca oyunun kahramanları için seçtiği isimlere de sembolik anlamlar yüklemiştir (Kaplan Paşa, zulmü temsil eder; İsmet temiz ve masumdur; Muhtar halkın kendi iradesiyle seçtiği kişidir; Zülfikar hakkı yerine getiren kılıçtır; oyunun ilk adı olan Râz-ı Dil (Gülnehâl)de zalime karşı duyulan öfke, kin ve intikam duygusunu temsil eder).”⁴⁴

Eser, Namık Kemal’in siyasi suçlu olması sebebiyle önce üvey dayısı olan Mahir Bey’in adıyla yayımlanmıştır (1875). “Gülnehâl”, yayımlanmasının ardından ancak 1908’de sahnelenmiştir.⁴⁵

11.4.DÖNEM HAKKINDA

* Gülnehâl, Osmanlı devletinin son dönemlerinde taşradaki ayanların ellerindeki gücü çıkarları uğruna kullanmalarını ve halka zulmetmelerini anlatmaktadır.

* Eserin baştan sona dönemin baskıcı yapısını eleştirdiği, Sultan Abdülaziz ile Sultan Murat’ı karşılaştırdığı yönünde düşünceler de bulunmaktadır.

11.5.ESERDE EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

Bu başlık adı altında incelenecek tek isim Gülnehâl’dir.

⁴⁴ Abdullah Uçman, “Namık Kemal”, **Tanzimat Edebiyatı**, 1.b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2006 s.247

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Hamdi Tanpınar, **19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 9. b., Çağlayan Basımevi, İstanbul, 2001, (ss. 385-388)

11.5.1.Gülnihal

*Memleketinden kaçırıldığında on altı yaşındadır. Sevdığı adam öldürülmüş ve kendi de esircilere satılmıştır. Kendisi aslında bir bey kızıdır:

“Ben de memleketimde senin gibi bir bey kızıydım. Benim de senin gibi saltanatım, konağım, halayığım, hizmetkârlarım vardı. Bende senin gibi on altı yaşındaydım. Ben de senin gibi bir bey severdim. Bilir misin nasıl severdim? Senin de başında sevda var. Söylersem belki anlarsın.” (s.29)

*Gülnihal, esircilerin eline düştükten sonra çok değişmiştir. Esirciler tarafından çok hırpalanmıştır:

“Ben ne kadar çırpındım ne kadar çabaladımsa esirciler de o kadar dövdüler. Bir vakitler dayak altında ölmeyi de canıma minnet bildim. Onlar dövdükçe çırpınmaktan, çabalamaktan geri durmadım.” (s.30)

“Hamur durdukça nasıl ekşir göğerirse, vakit geçtikçe gönlümde olan keder de öyle tabiatını değiştirmiş, bütün bütün kine, intikama tahavvül etmişti. Elimden geleni yaptım. Konağa satıldığımın on beşinci günü beni buraya getiren esircinin gözümün önünde boynunu vurdurdum.” (s.31)

“İnsan bir kere kana alıştı mı gönlünün her pasını kanla yıkamak istiyor... İşte ben... Ben esirciyi öldürdükten sonra cadı gibi insan kanı görmekten, insan laşesi (leş) koklamaktan başka bir şeyden lezzet almaz oldum.” (s.31)

*Gülnihal, İsmet Hanım’ın annesiyle tanıştıktan sonra içindeki acı dinmeye başlar zira hanımına karşı büyük bir sevgi ve bağlılık başlamıştır:

“Bana beyimden sonra dünyada kimseyi sevmek mümkün olmaz sanırken, nineni sevmeye başladım. İnsan bir belâya düştüğü zaman imdadına biri yetişse ne kadar sever, ben de nineni o kadar severdim.” (s.32)

“Ninenin hizmetine girdiğim zaman gönlüm hem kendi yanar, hem dünyayı yakar bir ateş gibiydi. O ateşleri hep ninen söndürdü. Gönlümden o azapları hep ninen kaldırdı.” (s.32)

*Gülnihal’in İsmet Hanım’a duyduğu sevgi çok derindir. Gülnihal, İsmet Hanım’ın mutluluğu için kendini feda etmeye hazırdır:

“Tek benim ciğerlerim parça parça olsun, gözlerimden dökülsünde senin gözünden bie damla yaş akmasın.” (s.32)

“Allah’la ahdim var. Sen bir şey için mahzun etmemeye, sana bir vakit bela yüzü göstermemeye çalışacağım. Ninen ölürken başucunda yemin ettim.” (s.33)

*Gülnihal'in kendisini kurtarmak için yaptığı fedakârlıkları göremeyen İsmet Hanım, Gülnihal'e acımasızca davranır, ağır sözler sarfeder.

“İnşallah bu lakırdının ne kadar merhametsizce bir söz olduğunu anlarsın. O vakit bilmem yüreğime açtığın yaraların kanını silecek kadar gözlerinde yaş bulabilir misin?” (s.100)

*İsmet Hanım, Gülnihal'in kendisi için yaptığı fedakârlıkları öğrenir. Dadısından şüphelendiği için büyük bir ızdırap duyar:

“Evvel baktıkça ninemin gönlünde ne kadar merhamet varsa toplanmışda gözlerine gelmiş sanırım. Nineciğim senden şüphelendim. Şüphelendiğime bir ceza etmek istersen vallah o şüphenin yüreğime verdiği sıkıntı kadar dünyada bir eziyet bulamazsın.” (s.125)

*Gülnihal, İsmet Hanım'ın ve Murat Bey'in kavuştuklarını görür. Yaralanmıştır ve beyinin hayaliyle ölür:

“Evvel insan idi şimdi melek olmuş. Gel beyim... Beni mi çağırıyorsun?... Geliyorum... Darılma... Yaralıyım onun için koşamıyorum.” (s.135)

11.6.EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ

Gülnihal dışında üzerinde durulacak ev içi hizmetlisi olmadığından bu bölüm incelenememektedir.

12.KARA BELA⁴⁶

NAMIK KEMAL

12.1.ESERİN KONUSU

Hint sarayında lala olarak görev yapan Ahşit'in aşkı uğruna şahın kızına yaptıkları, saray halkının yaşadıkları anlatılmaktadır.

12.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Hindistan Şahı'nın kızı Behrever Banu, vezirin oğlu Mirza Hüsrev'i sevmektedir. Mirza Hüsrev de Behrever Banu'ya karşı ilgisiz değildir. Behrever Banu'nun, Mirza Hüsrev'den hoşlandığını Ahşit adındaki zenci lala öğrenir. Ahşit, kendini hadım ağası olarak tanıtmıştır oysa hadım değildir ve Behrever Banu'yu sevmektedir. Asıl amacı ne olursa olsun Behrever Banu'yu ele geçirmektir. Ahşit, iki genci birleştirme planının olduğunu Behrever Banu'ya söyler. Behrever Banu plan gereği Mirza Hüsrev'in başarısından dolayı düzenlenen bir eğlenceye hasta olduğu için katılamayacak, Ahşit'in yardımlarıyla Mirza Hüsrev ile görüşecektir. Ahşit, Mirza Hüsrev'i karanlık bir odaya kapatır. Behrever Banu ile baş başa kalır ve ona duygularını açar. Genç kızın şaşkınlıktan bayılmasını fırsat bilerek ona sahip olur.

Son perdede Behrever Banu, Ahşit'in kendisine duyduğu sevgiyi kullanarak, Hüsrev'i öldürmek için Ahşit'den zehir ister. Ahşit zehiri Behrever Banu'ya verir. Genç kız zehiri içer ve tüm sevdiklerini ve Ahşit'i odasına çağırır. Ahşit'in yaptıklarını anlatır. Hüsrev Mirza Ahşit'i odasına çağırır. Ahşit'in yaptıklarını anlatır. Hüsrev Mirza Ahşit'i hançerledikten sonra kendini de hançerler. Behrever Banu, sevgilisinin kollarında can verir.

⁴⁶ Namık Kemal, **Kara Bela** (haz. : Mehmet Fazıl Gökçek), 1. b., Özgür Yayınları, Mart, 2011.

12.3.ESER HAKKINDA

Eser, 1292/1875'te Magosa'da yazılmış ancak 1326/1910'da yayımlanmıştır. Eser, beş perdeden oluşmaktadır.

Oyun üzerinde yapılan çeşitli değerlendirmelerde, eserdeki en canlı karakterin Ahşit olduğu belirtilmiş ve her türlü ahlâkî değeri hiçe sayan Ahşit tipinin Shakespeare'in Titus Andronicus'unun zenci kahramanı Aaron'u hatırlattığı üzerinde durulmuştur.

...yer yer çok sıradan ve basit ifadelerle, gereksiz ve anlamsız konuşmaların yer aldığı piyes, Namık Kemal'in en zayıf eseridir. Eserin yayımlandığı sırada devrin yazarlarından Şahabeddin Süleyman, bu piyes vesilesiyle yazdığı bir tenkitte Namık Kemal için "avam muharriri" ifadesini kullanmıştır.⁴⁷

Eserde, incelenen diğer eserlerden farklı olarak ev içi hizmetlisinin evin kızına musallat olduğu görülmektedir.

12.4.DÖNEM HAKKINDA

*Genç kızların birinden hoşlanması ve bunu göstermesi pek hoş karşılanmaz. Büyüklerin bu konuda en doğrusunu bildiği anlayışı hâkimdir.

Mihridil'in ağzından bu durum şöyle ifade edilir:

"Sizin gibi büyüklere heves [sevda] yakışmaz. Padişah pederin sana münasip kim ise onu bulur. Kim bilir senin nikâhında kaç türlü fayda düşünmüştür." (s.111)

*Esirliğin yaygın olduğu ve esirlerin pek çok eziyet çektiği görülür:

"On sene esirliğin bin türlü meşakkatini [sıkıntısını], yüz bin türlü azabını çekip de beladan kurtulduktan sonra azat kâğıdımı yırtmışım, şu saraya yalandan hadımağalığı [haremağalığı] ile satılmışım!" (s.115)

⁴⁷ Abdullah Uçman, "Namık Kemal", **Tanzimat Edebiyatı**, 1. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

12.5.ESERDE EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI:

12.5.1.Ahşit:

*Ahşit, eski efendisinin yanında kazandığı paralarla azat kâğıdını alır fakat Behrever Banu'ya yakınlaşmak için kendini saraya hadım ağası olarak sattırmıştır:

“Evvelleri harem çocuklarına aldanmaktan kurtulamayan bir arap, şimdi muhabbet kuvvetiyle bir saray halkını aldatmaya muktedir oluyor. Malik [sahip] olacağım, elbette malik olacağım! O benim servetimin, hürriyetimin bedelidir. Şu nazenin [nazlı] Mirzaya [bey çocuğuna] bak!... Biçare ne bilsin ki ben güneşimi bir kere koynuma aldıktan sonra bir daha kimseye gösterir gecelerden değilim.” (s.116)

*Ahşit, Behrever Banu'nun kendisini sevmediğini, gönlünün Mirza Hüsrev'de olduğunu bilir yine de ona sahip olma düşüncesinden vazgeçmez:

“Gönlü benim olmazsa varsın olmasın! Gönül nedir? Benim rengimde, belki benden çirkin bir et parçası değil mi? Bana o nurdan yapılmış vücut lazım. Bana o gül rengine dökülmüş yanaklar lazım. Sevmeyecek ise ne olur? Ben onu seviyorum, el vermez mi?” (s.116)

“İrzina acımıyorum da canına mı acıyacağım? O bir kere benim olsun, vuslat [birlikte olma] yatağına nasıl kucağımda götürürüm. (Biraz teemmülden [düşündükten] sonra) Kara kara hülyalar... Hain tasavvurlar... Ne yapayım? O da beni seveydi!” (s.116)

*Behrever Banu, hizmetinde bulunanlara karşı acımasızdır. İstemediği bir durumla karşılaştığında Ahşit'e ve Mihridil'e ağır sözler sarf eder:

“Daye misin nesin? O kâfir fellah nerede? Hani o edepsizlik arkadaşın, hani o hainlik yoldaşın?... Ben onu inşallah ahirete bırakmam ya dünyada sürüm sürüm süründürürüm? Dünyada ateşli zincir yoksa kızgın taç var, zebani yoksa zebani kıyafetiyle cellât var. Cehennem yoksa zindan var, mezar var!” (s.119)

“Adam geliyor diyorum, cehennem olun şuradan ikiniz de. Allah belanızı versin.” (s.126)

“Kız buraya gel. Şu arap hınzırıyla dayem olacak köpek neredeyse şimdi bul da getir.” (s.129)

*Ahşit, Behrever Banu'nun gözüne girebilmek için Hüsrev Mirza'nın gönlünün de Behrever Banu'da olduğunu söyler. İki genci birleştirmek yönünde adım attığını da belirtir:

“Dünya da her meşkulün bir çaresi yok mudur? Bizim gibi sadık bendelerin [kulların] lüzumu, efendimize müşkül görülen şeylere çare bulmak için değil midir?” (s.132)

*Behrever Banu, Ahşit’in kendisine Hüsrev Mirza konusunda yardım edeceğini öğrenince Ahşit’e yaklaşımı değişir:

“Lalacığım, hep senin sayendedir. Beni ölümden kurtardın. Nasıl ölümden, belki cehennem azabından. Yüzüne bakıyorumda Hüsrev’in nurani cemali [nurlu yüzü] kadar güzel görünüyor. Çıldırılmış gibi üzerine koşup da saatlerce öpeceğim geliyor.” (s.135)

“Lalacığım! Burada mı o? O burada mı? Benim siyah nurdan halk olunmuş [yaratılmış] lalacığım! “ (s.140)

*Ahşit, Behrever Banu’yu oyuna getirerek onunla yalnız kalır. Ona aşkıdan bahseder. Behrever Banu’ya sahip olmak ister:

“Siz gerçekten beni ne erkek ne kadın zannettiniz öyle mi? Bana olan iltifatlarınız da Hüsrev’le ülfetinize [yakınlaşmanıza] vasıta olmak içindi değil mi? İşte Hüsrev’i bir kere gördünüz, ben de hakkımı isterim, ben de adamım, ben de seni seviyorum.” (s.146)

“İster bayıl, ister öl! Behrever sultan her zaman ele geçmez. Ahşid bu dakikayı ömründe bir daha bulamaz.” (s.147)

“Behrever, dinle, can kulağıyla dinle. Sen benimsin. Sen Ahşid’in malısın.” (s.148)

*Behrever Banu, oyunun sonunda zehir içer ve Ahşit’in tüm yaptıklarını odasına çağırdığı yakınlarına anlatır. Hüsrev Mirza, Ahşit’i hançerler:

“Sus köpek! Daha gebermedin öyle mi? Hınzırın kalbi nerede olduğu bilinmez ki... Ha buldum, işte burada... Burada değil mi? Daha gebermedin mi? Al bir de başına? Al bir de beynine! Ha tamam şimdi bütün geberdi.” (s.163)

12.5.2.Mihridil

* Mihridil, Behrever Banu’nun dadısıdır. Ona hizmet etmekten mutludur:

“Ben hırsız atı arkasında, esirci kırbacı altında ezile ezile büyümüş bir biçare halayık [köle] ken Cenab-ı Hak sizin vücudunuzla [varlığınızla] mesrur ettiği [sevindirdiği] zaman bir padişahın gözbebeğini kucağında büyütme devletine [mutluluğuna] nail olduğum için şimdi sayenizde esirler kullanıyorum. Han-zadeler [padişah çocukları] kadar itibar görüyorum, bir cariyeye parçası iken sultan yanında oturuyorum, padişah iltifatına nail oluyorum.” (s.110)

*Behrever Banu, dilediği olmadığı Mihridil'e ağır sözler söylemekten çekinmez:

“Hain melunlar! İkiniz de kahrolun. O arap da sen de!” (s.120)

“Gördün mü daye! İşintin mi hayvan.” (s.125)

“Adam geliyor diyorum, cehennem olun şuradan ikiniz de. Allah belanızı versin.” (s.126)

“Sus daye! Sersem, cadı karı!” (s.133)

*Behrever Banu'nun sözleri Mihridil (Daye)'i yaralar:

“A sultancığım! Billahi arabın hançeri ciğerime saplanan lakırdılarınız kadar tesir etmezdi.” (s.126)

*Behrever Banu, Ahşit'in yaptıklarından sonra Mihridil'in kendisini gerçekten sevdiğini ve korumaya çalıştığını anlar:

“Zavallı kadın! Meğer gerçekten beni seven babam, halam, Mihr-i Dil imiş.” (s.156)

12.6.EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

12.6.1.Ahşit ve Mihridil

*Ahşit, emellerine ulaşabilmek için yalanlar söyler, Mihridil'e iftirada bulunur:

“Ahşid: Zannım sen aklını kaybetmişsin ki velinimetimizin huzurunda vuku bulmayan [gerçekleşmeyen] şeyleri söylüyorsun. Allahtan korkmaz!”

“Mihr-i Dil: Cibiliyetsiz [karaktersiz] arap! Hançerle beim üzerime yürümedin mi? Onu, ötekini, hani şu uyuyan adamı taciz etmedin mi? Allah belanı versin!” (s.124)

“Utanmaz fellah! Ben ne vakit öbür sultanın dairesine gittim? Ben ne vakit kime lakırdı söyledim?” (s.131)

*Mihridil, Ahşit'in Behrever Banu'ya verdiği nasihatlerden memnun değildir. Ahşit ile konuşurken ağır sözler kullanmaktan da çekinmez:

“Hain fellah, hınzır fellah! Bak velinimet-zadesine [velinimetin kızına] nasıl nasihatlar ediyor? Allah’tan korkmaz, Peygamberden utanmaz, padişahı düşünmez kara şeytan.” (s.133)

* Mihridil kadar Ahşit de ağır sözler kullanmaktan çekinmez:

“Şu meluna [lanete] bak! Lakırdıları ağzından parça parça dökülüyor. Ciğeri parçalanasica!” (s.113)

13.SERGÜZEŞT⁴⁸

SAMİPAŞAZADE SEZÂİ

13.1.ESERİN KONUSU

Dilber adında Kafkasya'dan getirilen bir esir kızın satıldığı evlerde yaşadığı olaylar anlatılmaktadır.

Yazar, eserin ön sözünde bu esere esaret aleyhinde başladığını ve “hürriyet” diyerek son verdiğini belirtmektedir.

13.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Eser, Batum'dan gelen bir vapurun Tophane'nin önüne yanaşmasıyla başlar. Hacı Ömer isimli bir esirci ve kırbacı olan bir Çerkez getirilen esirler hakkında konuşmaktadır. Dilber iki Çerkez kızla İstanbul'a satılmak üzere getirilmiştir:

“Dilber, 8-9 yaşlarında bir küçük esir idi ki saçlarıyla kaşlarının arası biraz yakınca, ağzı gayet küçük, yuvarlak olan omuzlarına nisbetle beli incecik, hele o siyah gözlerde pertev-i zekâ bir letâfet-i nâmütenahi gösterirdi.

Küçük dudakları pek renksiz, bakılmamaktan saçları seyrek, sefalet ve meşakk-ı seferin tesiriyle rengi uçuk, gözlerinin etrafı ince bir siyah dâire ile çevrilmiş, nazarında kafesin içine konulmuş bir kuşun ara sıra semaya bakışını andırır surette bir hüzün ve teessur meşhud idi.” (s. 6)

Dilber Hacı Ömer Efendi'nin evinde bir müddet diğer kızlarla kaldıktan sonra satılmak üzere Harput sâbık mal müdürü Mustafa Efendi'nin evine götürülür.

Evin hanımı Dilber'i her defasında aşağılar, ona eziyet çektirir. Evin her türlü hizmetini gördürür. Evin diğer hizmetçisi Tavaret tarafından aşağılanır ve küçük bir kusur etse hem hanımı tarafından hem de Tavaret tarafından tokat yer. Dilber, evin hanımının

⁴⁸ Samipaşazâde Sezâî, **Sergüzeşt**, (haz. : Tacettin Şimşek) 8. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

kızı olan Atiye ile mektebe gider fakat Atiye Hanım kendisiyle oynamak isterse hem Taravet hem de evin hanımı tarafından aşağılanır. Zamanla Atiye de Dilber’e “pis halayık” gibi sözler söylemeye başlar.

Dilber mektepte Latife adında bir arkadaş edinir. Latife Dilber’e çeşitli hediyeler verir. Latife ara sıra Dilber’e şeker meyve gibi hediyeler verdikçe Dilber, bu hediyeleri nereye koyacağını şaşırır, sonra kimse görmesin diye evden cüzünü getirdiği bohçasına gizler.

Arkadaşından aldığı bu hediyelerin gerek Atiye Hanım gerek evin hanımı tarafından görülmesinden sonra Dilber, dilencilikle suçlanır. Gördüğü eziyetlere dayanamayan Dilber, bir gece evden kaçır. Soğuk ve ıssız gecede nereye gideceğini bilemeyen Dilber, sokakta bayılır. Gözlerini açtığında kendisini bilmediği bir evde bilmediği bir yatağın içinde bulur.

Karşısında ihtiyar bir kadın şefkat dolu gözlerle onu seyretmektedir. Çok geçmeden bu kadının mektep arkadaşı olan Latife Hanım’ın ninesi olduğu anlaşılır. Dilber, arkadaşına çok dayak yediğini, kendisine çok hizmet ettirildiğini, türlü eziyetler çektiğini anlatır. Yaşlı kadın, Mustafa Efendi’nin evine giderek beş kese akçe karşılığında Dilber’i kendisine vermelerini ister. Dilber’i neden istediği sorulduğunda ise “Kandil gecesi bir kuş azat edeceğim”, der. Bu söz üzerine Mustafa Efendi’den kat’i bir suretle red cevabı alır. Bu cevap üzerine Dilber eve dönmek zorunda kalır. Eve döndüğünde hanımı tarafından cezalandırılır ve dolaba kilitlenir. Bir müddet sonra Mustafa Efendi’nin Erzurum’a tayininin çıkması üzerine ve ödemeleri gereken borçlarının olması sebebiyle Dilber’in satılmasına karar verilir. Dilber altmış beş liraya esirciye satılır.

Dilber, esircinin konağına geldiğinde oldukça rahatsız bir durumdadır. Bu konakta, halayıkların bir odada toplanarak birbirlerine esrarlarını söylemeleri, ağlamaları yasaklanır. Zira esirci bunları duyacak olsa onları kırbaçlamaya başlar.

Dilber, esircinin konağından 150 liraya çok geçmeden satılır. Esirci biraz çirkince olmasaydı Dilber’in 200 lira edeceğini de eklemeyi ihmal etmez.

Eserin bundan sonraki bölümünde Dilber, Moda burnunda Asaf Paşa konağında görülür. Konağın sakinleri varlıklı ve kültürlü oldukları için Dilber biraz olsun rahata kavuşmuştur:

“Asaf Paşa haremiyle bazen kâğıt oynar, yukarıda dediğimiz gibi kerimesi piyano çalar, Celâl Bey bir ihtiyar Fransız mürebbiyesiyle beraber resimli gazeteleri karıştırır, bir taraftan da piyanoyu dinlerdi.” (s.42)

Evin oğlu Celal Bey, 23 yaşlarında Paris’te tahsil görmüş bir gençtir. Resim sanatıyla ilgilenmektedir.

Celal, Dilber’i oyuncacı olarak görür. Bazı günler onu Mısırlı kıyafetine sokar, başını çiçeklerle donatır, bir odaya kor, onun resimlerini çizer. Kimi zaman onunla eğlenmekten de geri kalmaz.

Bir gün yine zavallı Dilber’i evin altındaki taşlığa götürür. Arkasını bir mermer direğe dayayarak, üzerine birçok yerleri yamalı ve parçalanmış bir entari giydirmek ister. Dilber, karşı koymaya çalışır. Fakat dikkate alınmadığını görünce içli içli ağlamaya başlar. Celal Bey bu durumdan çok etkilenir. O gece Dilber’in odasına gider ve onu seyreder. Dilber’in baş ucunda bir resim olduğunu fark eder. Resmin kendisine ait olduğunu görünce Dilber’e âşık olduğunu anlar.

Celal Bey, aşk ve evlilik konusundaki görüşlerini Asaf Paşa’nın kardeşinin kızlarının ziyaretinde açıklar:

“Güzellikten büyük asalet, safvet-i kalpten büyük servet mi olur?” (s.57)

Artık Dilber ile Celal Bey yakınlaşmaya başlamışlardır. Bir gece, sabaha karşı Celal Bey bahçeye çıkar. O sırada kendisi gibi uyuyamayan Dilber’i pencerede görür. İkisi bahçede gezintiye çıkarlar. Sabah evin hanımı olan Zehra Hanım Dilber’i ve Celal Bey’i evde bulamayınca olanları anlar. Zaten oğlunun evlilik konusundaki görüşleri onu rahatsız etmektedir.

Zehra Hanım, Asaf Paşa ile konuşarak Dilber’in evden uzaklaştırılmasına karar verir. Bir sabah erkenden Dilber’i esirciye geri verir.

Celal Bey, Dilber konaktan gönderildikten sonra olanlardan haberdar olur. Bu acı olay Celal Bey’i çok etkiler, Celal Bey kendini kaybeder, aklını yitirir.

Bundan sonraki bölümde Dilber Mısır’da görülmektedir. Dilber, bir konağa satılmıştır. Efendisinin odalığı olmamak için mücadele etmektedir. Efendisinin diğer bir kölesi olan Cevher Ağa, içten içe Dilber’i sevmektedir. Dilber’in yaşadığı sıkıntıları görür ve onu kurtarmaya karar verir. Fakat bu kurtarma esnasında Cevher Ağa ölür. Ölmeden

önce Dilber'i sevdiğini, cebindeki bileti alarak İstanbul'a gidebileceğini söyler. Dilber, bileti alır fakat artık yalnız başınadır. Nereye gideceğini bilemez. Ve kendini Nil'in mavi sularına bırakır.

Eser,

“Acaba Nil'in bu müthiş, bu mühlik girdap ve seylâbeleri bu zavallı Dilber'i, bu bedbaht esiri nereye götürüyor?.. Hürriyetine.” cümlesiyle sona erer.

13.3.ESER HAKKINDA

Sergüzeşt'te realizm ve romantizm öğeleri bir arada işlenmiştir:

“Romanın yayımlandığı 1888 yıllarında, edebiyatımızda realizm ve natüralizmin teorileri tanınmaya başlamış olmasına rağmen Sezayi o devre kadar hikâye ve romanımıza hâkim olan romantik zevkten tamamen kurtulmuş sayılamaz. Bunun için Sergüzeşt'in birçok yerinde romantik unsurlara rastlanır.”⁴⁹

Sergüzeşt'te esaret temi işlenmiştir. Sezai'ye bu temi seçtiren sebepler üzerine Güler Güven, “Sami Paşazade Sezayi ve Eserleri” adlı eserinde şu çıkarımlarda bulunmuştur:

A)Annesinin satın alınmış bir esir oluşu. Taşkasaptaki konakta kırk kadar cariyenin bulunuşu ve bu insanların hayatlarındaki acının Sezayi'nin duygu dünyasında yerleşen bir ızdırıp yumağı meydana getirmiş olması,

B)Esirliğin sosyal bünyemizde insan hürriyetine karşı işlenen bir cinayet olarak devam etmesi ve esaretin Tanzimat edebiyatının ana temlerinden biri olması,

C)Ve nihayet istibdat devrinde düşünceler üzerine konulan ağır baskıya karşı yazarın esaret perdesi altında hürriyeti savunmayı düşünmüş olmasıdır.⁵⁰

“II. Abdülhamid devrinde, istibdadın kara bir duman gibi bütün aydın kafaları boğduğu tarihlerde, muhakkak ki Sezayi de bir bunalma duymuştur. Hafiyeliğin, jurnallerin ve sürgünlerin yarattığı korku havası içinde doğan bu eziliş, bunalış ve isyan duygusu, aydınlardan geniş kitleye ve İstanbul'dan Anadolu'ya yayılıyordu. Bu genel iç huzursuzluğun yarattığı özlemlerin başında, hürriyet duygusu vardı. Sezayi, romanında her şeyden önce işte bu hürriyetin peşindedir. Sergüzeşt aslında hürriyet temini işler.”⁵¹

⁴⁹ Güler Güven, **Sami Paşazade Sezayi ve Eserleri**, 1. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009 s.111.

⁵⁰ A.g.e. s. 91.

⁵¹ A.g.e. ss. 91-92.

Zeynep Kerman eserde tenkit edilecek tek yön olarak, esaretin doğuya has bir kurum gibi gösterilmesini ve Amerika'daki köleliğin, Avrupa sömürgeciliğinin görmezden gelinmesini ele alır.⁵²

13.4.DÖNEM HAKKINDA

Eserde devrin evlilik kurumuna bakış açısı görüldüğü gibi ezilen kadının haklarının savunulması da yapılır:

“Celâl, amcası Münevver Bey'den Dilber'le evlenmesine izin vermeleri için annesini ve Paşa babasını kandırmasını ister. Fakat oğlu için zengin bir evlilik düşünen ve bir esir kızla evlenmesini kesin olarak istemeyen Zehra Hanım, Dilber'i sattırmıştır bile.”⁵³

“Zehra Hanım, servet ve asaleti; Celâl ise sevgi, namus ve güzelliği savunur. O kadar titizlikle yetiştirdiği oğlunun geleceğini bir cariyenin hizmetten kirlenmiş ellerine teslim etmeyi imkânsız gören Asaf Paşa da karısı gibi düşünür.”⁵⁴

O devirde, evlilik temini işleyen birçok eserde görülen bu kutuplaşmada, genellikle kuvvet ve imkânlar büyüklerde olduğu için gençlerin itirazları hiçbir şeyi değiştirmez. Gençler, direnişlerini çok zaman hayatlarıyla, büyükler ise büyük pişmanlıklarıyla öderler.”

Zeynep Kerman, “Tanzimat Edebiyatı” adlı eserin “Sami Paşa-zade Sezaî” adlı bölümünde eserin kadınlar konusunda taşıdığı önemi şu şekilde ifade eder:

“Sergüzeşt, bir bakına ezilen kadın haklarının da savunmasıdır. Sezayi, Dilber'in kişiliğinde hem annesinin ve bütün esirlerin, hem de o zamanki toplumumuzda kapalı bir hayat yaşamak zorunda olan kadınların savunmasını yapar. Dilber'in intiharında, hayata yeteri derecede hazırlanmamış kadının güçsüzlüğü de vardır.”⁵⁵

*Sergüzeşt'te devrin yaşam anlayışındaki ikiliklere dikkat çekilir. Bir tarafta esirci evleri, bu evlerdeki alaturka müzikler, esir kızlara verilen ud dersleri anlatılırken diğer

⁵² Zeynep Kerman, “Sami Paşa-zade Sezaî”, **Tanzimat Edebiyatı**, 9. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2006. s.571

⁵³ Güler Güven, **Sami Paşazade Sezayi ve Eserleri**, 1. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009 s. 93.

⁵⁴ Güler Güven, **Sami Paşazade Sezayi ve Eserleri**, 1. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009 s. 94.

⁵⁵ Güler Güven, **Sami Paşazade Sezayi ve Eserleri**, 1. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009 s. 95.

tarafıta büyük konaklardaki piyano sesleri, mürebbiyelerle yapılan sohbetler, batı edebiyatı üzerine yapılan konuşmalar dikkat çekicidir.

*Romanda yazar, Asaf Paşa'nın konağındaki mürebbiyeden yola çıkarak kendi kültürlerini üstün gören, hizmetinde bulundukları evin dilini öğrenmeye yanaşmayan mürebbiye tipine de işaret etmiştir. Mürebbiyenin Doğu hakkındaki herhangi bir bilgiden yoksun oluşuna dikkat çekerek, onu gülünç duruma düşürür.

13.5.EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

13.5.1.Dilber

1. Mustafa Efendinin konağında sürekli aşağılanan, dayak yiyen Dilber, Asaf Paşa'nın konağında huzura kavuşur. Dilber, Mustafa Efendi'nin konağında evin her türlü işiyle ilgilenir. Tüm zor işleri yapar, yapamayacağı zaman da evin hanımı ya da Tavarat tarafından cezalandırılır. Tüm bunlara rağmen evin hanımı Dilber'i kızı Atiye ile mektebe gönderir.

Ev halkı Dilber'e karşı acımasızdır. Sekiz-dokuz yaşındaki Dilber'e acınmaz, kırk liraya satın aldıkları Dilber'den sonuna kadar yararlanmaya çalışırlar.

Dilber'i döven, incelik ve terbiyeden yoksun olan bu kadın (evin hanımı kastedilmiş), hem fiziğı hem de psikolojisi ile biraz da yaşadığı hayatın, gördüğü muamelenin yarattığı bir insandır. Kocasını onu anlayacak ve düzeltecek bir seviyede değildir. Kuzguni siyah sakalının daha çirkinlettiğı ve İran ile etrafında bulunan akvamda görülen toprak rengine esmer, uzun ve gayet çok ve sık sakalıyla bıyığının arasında küçük siyah bir merfez gibi meşhûd olan ağzının üzerine kadar inen uzun ve müdevver burnu, kılları dik kaşları çekik gözleriyle bir yırtıcı kuşa benzeyen çehresi ile bu duygusuz adam, bu murdar vahşî Dilber'e acıyarak onu satın almak isteyen yaşlı kadına “Esirim değil mi? Ölürüm de satmam diyecek kadar kötü ve zalimdir.

2. a) Asaf Paşa'nın konağında da Dilber'in eğitimine devam edilir. Dilber, piyano çalar, Fransızca öğrenir. Ev halkı, Dilber'e karşı olumlu tavır sergiler. Fakat Dilber, evin hizmetlisidir. Mesafeler korunur.

*Dilber, başlangıçta Celal Bey'in oyuncacı konumundadır:

“Bu küçük mahlûk-ı muztarip, genç, mukbil, âli, bahtiyar olan Bey’in bir “oyuncağı” idi. Bazı günler oyuncağını Mısır-ı kadim kıyafetine sokar, başını çiçeklerle donatır, bir odaya kora odanın denize nâzır cihetindeki penceresini açarak Marmara’nın müntehasında mavi, pembe birtakım sisler içinde gurûb etmekte olan güneşin, odanın içinde akseden birçok elvan-ı ruh-perveriyle pür-zîb ü fer görünen Dilber’in resmini yapardı.” (s.45)

b) Dilber’in Celal Bey ile yakınlaşması evin hanımı Zehra Hanım ve evin beyi Asaf Bey tarafından kabul edilemez. Bu sebeple Dilber evden uzaklaştırılır. Celal Bey ise Dilber’i gerçekten sevmektedir:

“Dilber artık oyuncak değildi. Kleopatr, Jülyet’e tahavvül etmekteydi.” (s.50)

***Celal Bey’in aşk ve evlilik konusunda görüşleri dikkate değerdir:**

“Yıldızlar zalâm içinde parladığı gibi fakr ve sefalet içinde de safvet ve ulviyetiyle parlayan ruhlar yok mudur? Bir kalp, sevmek için mutlak servete, asalet mi muhtaçtır? Bence en sahih ikbal, ruhun görüldüğü iki güzel göz, en büyük servet kalbin hissini gösteren gül rengine dudaklardan akseden tebessümdür. Güzellikten büyük asalet, safvet-i kalpten büyük servet mi olur?” (s.56)

***Asaf Paşa ve Zehra Hanım’ın Dilber’i evden uzaklaştırmalarına gerekçe olarak Dilber’in Celal Bey’e yakınlaşması gösterilir:**

“... Celâl’in dalgınlığından, hâlinin değişmesinden, ne kadar endişe ediyordum. Bu hâllerin hepsi bir halâyığın muhabbetinden geliyormuş.

-Nasıl halâyık?

-Dilber!

-Mümkün değil. Biz onun terbiyesine, tahsiline bu kadar çalıştığımız ve kendisine ikbalini temin eden bir izdivaç hazırladığımız hâlde, bütün mesaimizi, kendisinin istikbalini, her şeyi bir cariyenin hizmetten kirlenmiş eline mi teslim ediyorum?... Mümkün değil.” (s.64)

***Zehra Hanım, Dilber’i götürmesi için esirci kadını çağırır:**

“Bu getirdiğin Dilber evimin namusunu, oğlumun istikbalini mahvediyor. Sen onu yarın getirdiğin yere bırak! dedi.” (s.68)

***Mısır’daki konakta ise Dilber efendisinin odalığı yapılmak istenmektedir. Dilber, bu duruma karşı çıktığı için de bir odaya hapsedilmiştir:**

“Efendinizin hazineleri, mücevherleri varsa, benim de gönlüm var. Odalık mı?.. Ben onun yüzünü gördükçe nefretimden tüyerim ürperiyor. Git, kendisine

böyle söyle! deyince yanındaki kadın tahammülünü kaybederek doğru huzuruna çıktığı efendisine bunun cüreti, isyanı, küstahlığı mücazatsız geçilirse kızların terbiyesi için olan memuriyetini kabul etmeyeceğini kat'ıyyen beyan eylediği cihetle Dilber'in hapsine karar verildi." (s.112)

13.6.EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

13.6.1.Dilber ve Taravet

Dilber ve Taravet Mustafa Efendi'nin konağında hizmet görmektedirler.

*Taravet, hanımına yakındır ve hanımı gibi Dilber'i sürekli aşağılamakta, ezmektedir:

"Her sabah hizmetini bin zahmetle görür, bir küçük kusur etse hanımdan, Taravet'ten tokat yerd. Evdeki vezâifini îfa ettikten sonra Atiye hanımla mektebe gider, akşamları çantaları elinde olarak avdet ederdi." (s. 13)

"Mustafa Efendi'nin evinde, bu eve daha önce kapılanmaktan gelen bir hak iddiası ve hanımına yaranma düşüncesiyle Dilber'e eziyet eden Arap halayık Tavaret Kalfa'nın güzel ve beyaz insana karşı şuuraltı bir kini var gibidir. Durmadan ezilmekten gelen bir sertlikle, kendinden zayıfı bulduğu an ezer."⁵⁶

*Dilber, evin küçük hanımıyla mektebe gitmektedir. Başlangıçta iyi olan ilişkileri evin hanımının ve Tavaret'in hakaretleri sebebiyle bozulur:

"Evvelleri Atiye Hanım kendisiyle oynamak isterse de validesinin, Tavaret'in ettiği muâmeleleri gördüğünden, şimdi her ne zaman yanına gelse "Pis halâyık! Hadi aşağı!" diye kovardı." (s.13)

*Dilber'in mektep arkadaşı Latife Hanım'dan aldığı hediyelerin öğrenilmesi üzerine evin hanımı Dilber'i odasına çağırır, Dilberi aşağılar:

"Buraya gel pis Çerkes, buraya gel murdar dilenci! der.

Hanımının Dilber'e bu şekilde seslendiğini gören Tavaret, aynı şekilde Dilber'e,

"Pis Çerkes, dilenci kız. Gel mutfağa su getir!" şeklinde bağırır.

⁵⁶ Güler Güven, **Samî Paşazade Sezai ve Eserleri**, 1. b., Dergâh Yayınları, İstanbul. 2009, s. 101.

*Dilber Tavaret'in istediği işleri yetiştiremeyince, Tavaret, ocaktan yanar odun çıkararak Dilber'in üzerine yürür:

“Tavaret bir taraftan yemek pişirir, diğer taraftan ‘Hadi su getir tembel! Sonra akşam yemek pişmez.’ derdi. Çocuk olduğu yerden kımıldamayarak, ‘Artık su getiremem.’ dedi. Tavaret, ağacın aşağısından bakıp da yukarıdaki kuşları düşüren yılan gibi beyazları kan içinde ve yalnız o gözlere mahsus bir nazar-ı vahşiyâne ile ocaktan bir yanar odun çıkararak Dilber’e doğru yürüyünce çocuk, üzerine bir yanardağ geldiğini veyahut elindeki topuzuyla yanında bir zebâni dolaştığını görünce rikkati en ziyade teheyyüç eden havf ve hiraştan hâsıl olma bir teslimiyet-i mutâvaatkârâne ile hemen dışarı çıktı. Sûz u güdaz ile tahammülünün fevkinde olan hizmetini îfa etti.” (s.16)

*Eserde Dilber'in karşılaştığı kimi durumlar ve nesnelerin özellikleri Tavaret ile ilişkilendirilir:

“Korkunç şey! O soğuk, o muzlim gece yarılarında çocuk ne yapıyor? Artık kaçacak...(s.16)

“Karanlıkta elleriyle merdivenleri yoklayarak aşağı indi, sokak kapısına yaklaşp da kapının demirli olduğunu görünce pîşgâh-ı azmine tesadüf eden bu istihkâm-ı âheninin, bu mânia-i tahammül- fersânın karşısında bir meyusiyet-i tamme ile donakaldı.İzdirap ve nevmidinin tahrik ettiği âsabı sayesinde tezauf eden kuvvetiyle bir iskemlenin üzerine çıkarak demiri yukarı doğru itti.Mümkün değil.Gazap ve yeisle titremeye başlayan elleriyle bir kere daha tecrübeye kalkıştı.Kabil değil.Demir, hanımıyla Tavaret'in kalbi gibi hissis duruyor. (s.17)

*Mustafa Efendi'nin evinden satılan Dilber, esircinin konağına gelir. Konakta yalnız kaldığı odada korkunç hayaller görür:

“... kâh beyazlar giyinmiş siyah külahlı bir mahluk-i müthiş ve kâh elinde yanar odunuyla kendi üzerine doğru gelen Tavaret'in bir hayali görünmeye başladı. Başını yastığa koyarak yorganı yüzüne çekti.” (s.35)

*Asaf Paşa'nın konağındaki kanaryanın kafesine giderek:

“Sarılar giymiş küçük halâyık! Sarayında rahat otur. Yaramazlık edersen seni Tavaret'in yanına gönderirim,” derdi.

“Sami Paşa-zade Sezai'nin eserleri bir bütün olarak okunduğunda, kuş ve kuş motifinin hürriyet sembolü olarak işlendiği görülmektedir.”⁵⁷

⁵⁷ Zeynep Kerman, “Sami Paşa-zade Sezaî”, **Tanzimat Edebiyatı**, 1. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 567.

Ayrıca bu konuda bkz. Zeynep Kerman, “Samipaşazade Sezai'nin Roman ve Hikâyelerinde Kuş Motifi”, **Türk Edebiyatı İncelemeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998 , ss. 52-60.

*Dilber, Asaf Paşa'nın konağında biraz olsun rahatlamış ve huzur bulmuştur. Eğitilir, piyano çalar, Fransızca öğrenir. Fakat yine de hata yapma korkusunu içinde taşır.

“... Evde, efendilerden biri “Dilber!” diye çağırdığı vakit yukarıya titreyerek çıkardı. Her ne hizmet etse mutlak dayağa veya tekdire müstahak olacak bir kusur ettiğine kail olurdu.” (s.45)

13.6.2.Cevher Ağa

Güler Güven, “Sami Paşazade Sezayi ve Eserleri” adlı kitabında Cevher Ağa hakkında şu çıkarımda bulunmuştur:

“... Sudanlı bir siyah olan Cevher Ağa iyi kalpli ve fedakâr bir insandır. Yazar romanda Cevher'in Dilber'e olan aşkı ile bir köleyi asilleştirmiştir. Karşılıksız savmeyi, vermeyi, acı çekmeyi ve acımayı bilen Cevher, Asaf Paşa konağındaki asilzadelerden çok daha yüce bir ruha sahiptir. Fakat güzel kızlar arasında “kanadı kesik bir kuş gibi” yaşamak zorunda olan bu hadım harem ağası da insan ticaretinin bir başka kurbanıdır.”⁵⁸

⁵⁸ Güler Güven, **Sami Paşazade Sezayi ve Eserleri**, 1. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009 , s. 101.

14.DÜĞÜN⁵⁹

SAMİPAŞAZADE SEZÂİ

14.1.ESERİN KONUSU

Dilsitan adlı genç ve güzel olan evin halayığının evin beyi tarafından rahatsız edilmesi, kullanılması anlatılmaktadır.

14.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Olay iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde evin yakışıklı ve hovarda oğlu Behçet Bey'in evlilik merasimi anlatılmaktadır. İki kadın bu evlilik üzerine konuşmaktadır. Behçet Bey'in bu evliliği para için yaptığı, gelinin pek de güzel olmadığı bu iki kadının konuşmasıyla okuyucuya aktarılır.

Eserin ikinci bölümünde Dilsitan adlı halayıktan bahsedilir:

“Ölüm yatağında yatan on sekiz yaşındaki bu genç kız bundan üç – dört sene evvel sırma saçları, penbe teni, mai gözleriyle bahar gibi taze, kuşlar gibi şen idi.“Vukuât-ı âleme karşı kapıları kapanmış ve etrafından geçen asrın nüfuzuna mâni olmak üzere azim duvarlar çekilmiş bir haremde büyüdüğü için hayat-ı hakikînin hiçbir haline vâkıf değildi.” (s.22)

Dilsitan çok güzel ve dikkat çekici bir kızdır. Bu güzelliği evin beyi Behçet Bey tarafından hemen fark edilir:

“... Sinnine göre çok güzel, bulunduğu mevkie göre nazik, bil-husus hayat-ı insanînin ne demek olduğunu ve bugün kendisine verilen müsaade-i hürriyet – perverâne, edilen lutf-ı âlicenabâne, esassız bir eğlence, sebatsız bir heves olduğu için yarın şiddet ve tahkir-i zâlimâneye tahavvül edeceğini bilmiyordu. Çiçekleri çok sever, keleklerin arkasına çok düşer, hele o muhataralı tebessüm dudaklarını

⁵⁹ Zeynep Kerman, **Sami Paşazade Sezaî'nin Hikâye – Hâtıra – Mektup ve Edebi Makaleleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981.

öpmeği hiç terk etmezdi. Gayet erken kalktığı bir sabah bahçede koşup dururken haşin, kuvvetli iki kol omuzlarından tutarak birisi kendisini öpmüştü. Birdenbire içine düştüğü bu kapandan kurtulmak için çalıştığı sırada havf ü dehşetle başını çevirdi. Behçet Bey! O kollardan daha haşin, daha kuvvetli bir sada âmirane bir surette ‘Rahat dur! Seviyorum seni’ demişti. (s.23)

Fakat Behçet Bey, Dilsitan’ı kullanır. Dilsitan artık Behçet Bey’in odalıdır:

“Dilsitan artık genç bir kız, bî- haber bir çocuk, kimsesiz bir halayık değil, Behçet Bey’in odalı idi.” (s.23)

Dilsitan, Behçet Bey’i sevmeye başlar fakat Behçet Bey ona âşık değildir, onu sadece kullanmaktadır. Dilsitan bu acı gerçeğe Behçet Bey’in nikâh hazırlıklarını öğrenince yüzleşir. Hastalanan Dilsitan yataktan kalkamaz fakat Behçet Bey, onunla ilgilenmez. Dilsitan ise bir an önce iyileşip efendisinin o özel gününde ona hizmet etmek ister. Dilsitan bu düşünceler içindeyken Behçet Bey, düğün giderlerini karşılarsın diyerek Dilsitan’ı satılığa çıkarmıştır. Fakat bir ciğeri eksik olan Dilsitan satılmaz ve onun öksürüğünden rahatsız olan ev halkı onu evin rutubetli bir odasına koymuşlardır. Cevr-i Felek kalfa odaya girip de son nefesini elem ve ıztırap içinde almaya boş yere çalışan Dilsitan’a yaşlarla dolu gözlerini nasbettiği zaman yukarıdan, düğün evinin neşe ve zevk dolu sesleri odaya dolmaktadır.

14.3.ESER HAKKINDA

Samipaşazade Sezai’nin 1891’de “Küçük Şeyler” adlı hikâye kitabı yayımlanır:

“Küçük Şeyler’de yer alan hikâyeleriyle edebiyatımızda, nesillere tesir edecek ve örnek olacak hikâyelerini verir. Kitapta, Mukaddime’den sonra altı hikâye, konaklarındaki cariyelerden Vuzlat’ın ölümü üzerine kaleme aldığı “Bir Kitabe-i Mezar” başlıklı yazısı ve Alphonse Daudet’ten “Arlezyalı” başlıklı bir hikâye tercümesi yer almaktadır. Halit Ziya, Ruşen Eşref’le röportajında “Edebiyat-ı Cedide nesrine en çok tesir eden Sergüzeşt değil, Küçük Şeyler’dir, sonra Rauf ve Cahid’in nesri gelir” der.⁶⁰

⁶⁰ Zeynep Kerman, “Sami Paşa-zade Sezai” **Tanzimat Edebiyatı**, 1. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s.572

Samipaşazade'nin Küçük Şeyler adlı eserinde yer alan kimi hikayeleriyle ilk realist hikaye örneklerini verdiğini belirtenler arasında Florinalı Nâzım, İsmail Habib, Samim Kocagöz yer almaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar ise "XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi"nde, Sezai'yi realizmin hazırlayıcısı olarak görür.⁶¹

Düğün Abdülhak Hamid'in ifadesiyle "Belli bir kisve giyinmiş olanın hikâyesidir."⁶²

Düğün adlı hikâyesi Sergüzeşt ve Konak ile bir paralellik gösterir.⁶³

Düğün adlı hikâyede Sergüzeşt'in temine dönerek bir esir kızın duygularının nasıl ezildiğinin ve sömürüldüğünü, paranın evlilikteki rolünü anlatır.⁶⁴

14.4.DÖNEM HAKKINDA

Düğün hikâyesinde dönemin düğün törenlerine ait unsurlar, yapılan hazırlıklar, gelenekler, kıyafetler, servet dağıtımı, eğlenceler tasvir edilir:

"Sultanahmet Meydanı'nın arka taraflarında olan bu büyük bu eski ev, o sabah pencerelerini bahar güneşinin şuaına, kapılarını muhabbete karşı açmıştı. Bir çok senelerden beri ilk def'a tamir görerek kısm-ı haricîsi kırmızı bir aşı boyasına boyandığı ve dâhilindeki odalar, duvarlar bütün sıvandığı halde, düzgün sürmüş bir kocakarı gibi yine kaplamalarındaki çatlaklar, buruşuklar, duvarlarındaki inhinalar, çukurlar tamamiyle setredilememiş ve bununla beraber üzerinden mürur eden senelerin zir-i pâ-yı tahribinde inhinaya başlamış. Sofalarına genç kızların uzun etekleri dokunacağı, kış rüzgârlarının iniltisinden başka bir ses işitmeyen ıssız duvarlarına gençlerin kahkaları aksedeceği ve bahçeye nâzır olan bir köşesi de bu gece şebabete hacle-i visal olacağı cehetle, ortasında bulunduğu meydanda kanatlarını açarak ihtiyarlara mahsus bir neş'e ve gurur ile gelin-güveyi bekliyor gibi duruyordu." (s.17)

"Tekmil mahalleye bir hatt-ı mütahharik çeken arabalar evin avlusuna girdikten beş dakika sonra idi ki, gelin ve güvey nihayetsiz derecede mütenevvi, mütelevvin elbise ve kıyafetleri ile merdivenlerden gelin odasına kadar tesadüf eden yerleri, sofaları birkaç sıra olarak işgal eyleyen davetlilerle seyircilerin, iki gencin şan-ı galibiyet ü muhabbetlerini alkışlayan 'Maşallah... Kırk bir kere Maşallah' nidaları arasında geçiyorlardı." (s.18)

⁶¹ Güler Güven, **Samipaşazade Sezai ve Eserleri**, 1. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009, s.118-123

⁶² Abdülhak Hamid'in Sezai'ye 14 Eylül 1307/26 Eylül 1891 tarihli mektubu. (Aslı s.Bilhan'da)

⁶³ Zeynep Kerman, "Sami Paşa-zade Sezai" **Tanzimat Edebiyatı**, 1. b.,Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s.571-572

⁶⁴ Güler Güven, **Samipaşazade Sezai ve Eserleri**, 1. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009, s.124

“Kolundaki uzun boylu, endamına büyük bir nakîse verecek surette dar ve uçları yukarı doğru kalkık omuzlu gelin hanımın giydiği elbise, Türklerin sanayi-i nefiseden addolunacak kadar güzel o iki etekli sevb-i latiflerinin alafrangaya mezc ve izdivacıyla mor atlastan gayet uzun etekli ve korsajından başlayarak ta eteklerine kadar olan bütün kumaş, maşrıktan garba akseden ziyâ-yı nev-zuhur-ı neharîyi andırır surette uzun yollu sırmalarla işlenmişti.” (s.19)

Nikâh kıyıldıktan ve misafirlere şerbetler dağıtıldıktan sonra cemiyette nağme-saz olan çalgıyı dinlemek üzere oradaki kafesin arkasına gizlice bir köşeye oturmuştu.” (s.27)

*Ev içi halayıklar kimi zaman terbiye için kimi zamanda yaptıkları hatalar için cezalandırılır. Bu durum halayıklar tarafından da doğal karşılanır:

“Odanın bir köşesinde sağ elinin üstünü tutarak içini çeke çeke ağlayan bir kıza hitaben, -Kız ne ağlıyorsun? Dayak yemekle kıyamet mi kopar? Efendin değil mi? O seni terbiye için döver.” (s.25)

* Evin hizmetiyle ilgilenen kalfalar, cariyeler kimi durumlarda evin beyi tarafından odalık olarak da görülmektedir. Nitekim Dügün adlı hikâyede Behçet Bey, Dilsitan adlı evin hizmeti ile ilgilenen genç kızı odalığı yapar ve evlendikten sonra bir sıkıntı yaşatmasını önlemek ve düğün masraflarını karşılamak için satmak ister.

14.5.ESERDE EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

Bu eserde ev içi hizmetlisi olarak Dilsitan ele alınacaktır

14.5.1.Dilsitan

On sekiz yaşlarında, mavi gözlü, sırma saçlı, bir kızdır:

“Pek büyük kabahatleri vardı. Sinnine göre çok güzel, bulunduğu mevkie göre çok nazik, bil-husus hayat-ı insanînin ne demek olduğunu ve bugün kendisine verilen müsaade-i hürriyet perverâne edilen lutf-ı âlicenabâne, esassız bir eğlence, sebatsız bir heves olduğu için yarın şiddet ve tahkir-i zâlimâneye tahavvul edeceğini bilmiyordu.” (s.22)

*Dilsitan gerçek hayatı tanımamaktadır. Bu eksiği onu sıkıntılara sokar.

*Dilsitan efendisi Behçet Bey tarafından kullanılır:

“Dilsitan artık genç bir kız, bî-haber bir çocuk, kimsesiz bir halayık değil, Behçet Bey’in odalığı idi” (s.23)

*Behçet Bey, Dilsitan'ı sadece cinsi yönden kullanır ona karşı herhangi bir yakınlık hissetmez. Pek çok kez onu aşağılar:

“Dilsitan daha iki haftalık hayatı olan bu muhabbete, bu münasebet-i neveydaya karşı ezildiğini ve kalbinde gurur-ı şebabete ve emniyet-i hüsnüne, haysiyet-i nisvâniyesine bâis olan birtakım râbitaların kırıldığını hissediyordu.

Meselâ Behçet Bey Dilsitan'a bağırıp da işittiremediği zaman ‘Seni çağırıyorum, kulağın sağır mı? Eşek.’ der ve bazen geç geldiği geceler oda kapısının önünde bîtab-ı ızdırab olarak hâbide bulduğu Dilsitan'ı ayağının ucuyla iterek uyandırır. Bir kere iyi süpürülmediğini göstermek için Dilsitan'ın kulağından tutarak esvablarının yanına götürdü. Dilsitan bu muamele-i zâlimânenin latife veyahut ciddi mi olduğunu anlamak için Behçet Bey'in gözlerinin içine nasb-ı nigâh etti.” (ss.23-24)

“Zira bu alçak Dilsitan'a kadın değil, dişi muamelesi ediyordu.” (s.24)

*Behçet Bey'in tüm hakaretlerine rağmen Dilsitan efendisini sevmektedir. Çünkü hayalleri vardır:

“Sevmeye başlamıştı. En acı hakaike karşı yine genç zihinleri terk etmeyen hayalât-ı şehabet hükm-ferma olmağa ibtidar ederek: Behçet Bey'i bu kadar hadid ve şedid eden belki muhabbet idi?” (s.24)

*Dilsitan beyinin evleneceğini duyunca hastalanır fakat Behçet Bey, Dilsitan'ı görmeye dahi gelmez:

“Bütün geceler ve bâ-husus bundan birkaç gün evvelki geceler, en dilnûvaz hayalât-ı şebabetin ziyaret ettiği yatağının içinde üç günden beri esir-i âlâm ü ızdırab olduğu halde Behçet Bey bir kere, bir kere başucuna gelip kendisini sormamıştı.” (s.26)

*Dilsitan, tüm yaşadıklarına rağmen bir an önce iyileşmek ve efendisine hizmet etmek ister:

“Üç dört günden beri o nazik bünyesini tâ esasından sarsan en şiddetli bir buhran-ı asabi içinden çıkarak kendisini bir rüyadan uyanmış gibi görüyordu. Bütün ümitler, arzular, sevdalar, şiddetler, Behçet Bey, hepsi vücudu olmayan birer hayal idi... Bundan sonra bulunduğu mevkie göre hareket ederek vazifesinden, hizmetinden başka bir şey düşünmeyeceğine azm ü niyet etti.” (ss.26-27)

“Mutlak, mutlak cemiyette bulunmak, hizmet etmek istiyordu.” (s.27)

*Behçet Bey, düğün masraflarını karşılamak için Dilsitan'ı satmak ister:

“O senenin şedid ve medid mevsim-i şitası hükm-ferma olmağa başladığı zaman, Behçet Bey, ileride kıl u kâle sebep olmamak ve düğün masarifini ifa

etmek için Dilsitan'ı satmak istiyordu. Fakat pek geç. Zira satılmak için vücuden mükemmel olması lâzım gelen Dilsitan'ın bir ciğeri eksikti.” (ss.28-29)

*Dilsitan'ın rahatsızlığı, öksürüğü ev halkını rahatsız eder ve onu evin en kuytu, rutubetli odasına yerleştirirler:

“... Bu ye's - efzâ, bu musır, bu muannid öksürük bazı geceler derece-i ifrata vararak evde herkesi ve bil-husus Behçet Bey'i taciz ettiğinden, Dilsitan'ı evin bir köşesindeki eskiliği cihetiyle hâli, rutubeti sebebiyle metrûk bir odaya koymuşlardı ki, hastalığının sür'at-i terakkisine bu rutubetin pek büyük tesiri olmuştu.”(s.29)

14.6.EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ

Dilsitan dışında ev içi hizmetlisi olmadığından bu bölüm incelenememektedir.

15.MİHRİBAN⁶⁵

SAMİPAŞAZADE SEZÂİ

15.1.ESERİN KONUSU

Mihriban adlı güzel bir halayığın evin oğlu tarafından istismar edilişi ve bu olayın Mihriban'ın üzerindeki etkileri anlatılmaktadır:

“Mihriban, kısa ve öz bir anlatımla, köle de olsa bir insanın yaşama hakkının var olduğunu ve bu hayat içinde analık duygusunun kabarmasını ve yıkılan hayat içinde yaşama savaşını vurguluyor. Onu bu hayata iten gene Dügün'de olduğu gibi evin genç beyinin cariyeye musallat olmasıdır.”⁶⁶

15.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Mihriban, Çengelköy'de Ata Bey'in halayığıdır. Ata Bey rahatsızdır ve Mihriban onunla yakından ilgilenir. Evin oğlu Hakkı Bey ise Çengelköy'deki herkes tarafından tanınan, “Ben yok mu?”.. “Hani ya” sözleriyle bilinen, meyhaneden çıkmayan biridir. Yine böyle içkili geldiği bir gecede Mihriban'ı rahatsız eder.

Mihriban gün geçtikçe süzülmemekte, çoğu zaman bir köşeye çekilip ağlamakta ve yaptığı işlerden çok çabuk yorulmaktadır. Mihriban'ın bu durumu evin hanımının ve diğer hizmetçinin de dikkatini çekmektedir. Mihriban bir gün üç aylık hamile olduğunu gözyaşları içerisinde itiraf etmiştir. Evin hanımı, oğlu Hakkı Bey ile konuşarak Mihriban'ın 100 lira karşılığında dayalığa çıkarılmasını uygun görür. Mihriban'ı Ata Efendi'nin çırağı Kocamustafapaşa'daki Dilpesent Hanım'a gönderirler.

⁶⁵ Zeynep Kerman, **Sami Paşazade Sezâi'nin Hikâye - Hatırâ - Mektup ve Edebi Makaleleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:2799, İstanbul, 1981. Metnin aslı: Servet-i Fünun, nr. 292, 293, 15, 22 Haziran, 1896.

⁶⁶ İsmail Parlatır, **Tanzimat Edebiyatında Kölelik**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII.Dizi, Ankara,1992, s. 153.

Mihriban, Dilpesent Hanım'ın evinde kızını dünyaya getirir. Bir gün Hakkı Bey, Ata Efendi ve validesiyle Dilpesent Hanım'ı ziyaret ederler. Ana – oğlun asıl amacı Mihriban ve yavrusunu birbirinden koparmaktır. Mihriban üstün bir çaba sarfederek kızını Hakkı Bey'in almasına mâni olur. Bu esnada yaşanan arbedede elbisesi yırtılır, merdivenlerden düşer, vücudunda yaralar oluşur. Fakat Mihriban bunları zafer yolunda verilmiş fedakârlık olarak görmektedir.

Mihriban mahalle imamına giderek kızına ad koydurur. Kızının adı, Enzile'dir. Enzile, Dilpesent Hanım'ın evinde o küçük, rutubetli odada kısa sürede hastalanır, karnı şişer. Mihriban kızını doktora götürür. Doktor, küçük Enzile'nin çok hasta olduğunu ve tedavi için geç kalındığını belirtir. Mihriban bu acı gerçeğe yüzleşmek istemez. Çok geçmeden Enzile ölür.

Mihriban birkaç gün odasında sayıklayıp durur. Hasır iskemlenin üzerinde günlerce Enzile'sinin gelmesini bekler.

Bir cuma günü ikindi üzeri birdenbire yerinden fırlayarak, sokağa çıkar. Elbisesi pare pare olmuş, saçları dağılmış bir halde yürümeye başlar. Bir müddet sonra bayılır. Polisler hastaneye naklederler. Kendine geldiğinde Çengelköy'deki Ata Efendi'nin halayığı olduğu anlaşılır. Ata Efendi'ye haber verilir, Ata Efendi durumdan büyük bir üzüntü duyar. “Alçaklar!... Kızı öldürdünüz!” der. Hakkı Bey ise bir gün sonra hastaneye gitmeyi uygun bulur. Gittiğinde Mihriban'ın ölüm haberini alır. Söylediği şey ise “Yazık oldu bizim yüz liraya.”dır.

15.3.ESER HAKKINDA

İsmail Parlatır, “Tanzimat Edebiyatında Kölelik” adlı eserinde Mihriban adlı hikâye için şu bilgileri aktarmıştır:

“Sami Paşa-zade Sezaî'nin Düğün'den sonra yazdığı Mihriban önce Servet-i Fünûn dergisinde tefrika edildi (c.12, S.292-293), ardından Rümûzü'l-edeb (1316/1898)'de yayınlandı.

Mihriban'da da kölelik sorunu, Düğün'de gördüğümüz biçimde ele alınmaktadır.

Burada da kimsesiz, zavallı bir halayığın ezilmesi ve horlanması, gene şehvî arzular için kullanılması söz konusudur. Dügün adlı hikâyeden farklı olarak Mihriban'da câriye, hamile kalmış ve bu yüzden konaktan uzaklaştırılmış, yalnızlığa ve ölüme terk edilmiştir.”⁶⁷

*Mihriban ile Dügün hikayesindeki Dilsitan arasındaki benzerliğe dikkat çeken diğer bir isim de Güler Güven'dir. Güler Güven, “Sami Paşazade Sezai ve Eserleri” adlı eserinde sözü edilen hikâye için şu yorumları yapmaktadır:

“Mihriban'a iyi – kötü cephesinin bir yanında cariye Mihriban ile ailenin onu koruyan felçli reisi Atâ Efendi; öte yanında Atâ Efendi'nin karısı ile oğlu Hakkı vardır. Yazar en fazla Hakkı üzerinde durarak onu fizik portresinden başka, hareketleri, tikleri, alışkanlıkları, küfürleri, Mihriban'a hakaretleri ve sinsi saldırışları ile tanıtır. Ailesinden, toplumdan ve kişiliğinden gelen eksiklikler içinde yüzen bu öfkeli ayyaş, sanki kavga etmek ve kötülük yapmak için yaratılmıştır. Yazar onun komplekslerle dolu mizacını, durmadan söylediği “Ben yok mu?” “Hani ya!..” cümlesinde toplar. Hakkı, annesiyle birlikte kötülük ve çıkar peşinde koşan ve hiç değişmeyen bir kişidir. Ondaki tek değişiklik, alkolün getirdiği zihni durgunluk ve fiziki çöküntüde görülür. Zalim mizacı ile “Dügün” adlı hikâyedeki Behçet Bey'e benzeyen Hakkı'nın zulmettiği Mihriban ile Dilsitan arasında da benzerlik vardır. Mihriban sadık, daima baş eğen, hariçten olan her nüfûza bir zaaf-ı marîzane ile râm olan yumuşak bir yaratılıştadır. Fakat Hakkı'ya daima baş eğen bu uysal mizaç çocuğunu kendisinden ayırmak istediği zaman birdenbire mücadelecî olur.”⁶⁸

15.4.DÖNEM HAKKINDA

Samipaşazade Sezai'nin Mihriban adlı hikâyesinde evin güzel halayığının evin oğlu tarafından rahatsız edildiği görülür. Bu durumun dönemde karşılaşılan bir sorun olduğu, dönemin diğer yazarları tarafından da işlendiği görülmektedir.

Halayığın yanlış bir hareketi –ki burada evin oğlu tarafından hamile kalmasıdır- görüldüğü takdirde konaktan uzaklaştırılır. Bu durum ev içi hizmetlilere, insani muamelenin yapılmadığının bir göstergesidir. Sezai, Dügün adlı hikâyesinde de benzer bir soruna ışık tutarak halayıkların birer insan olduklarına, onların da sevebileceklerine işaret etmiş, bu hikâyesinde de halayığın annelik duygusu üzerinde durmuştur.

⁶⁷ İsmail Parlatır, **Tanzimat Edebiyatında Kölelik**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII.Dizi, Ankara, 1992, s. 152.

⁶⁸ Güler Güven, **Sami Paşazade Sezai ve Eserleri**, 1. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, Şubat 2009, ss. 128-129.

Sezai, Sergüzeşt adlı romanında da Dilber'in yaşadığı sıkıntıları verirken yine döneminin yaygın bakış açısını okuyucular aktarmaktadır. Konaklarda ev halkı tarafından kimi zaman hırpalanan bu insanlar her şeyden önce insandır ve onlar iyi bir muameleyi hak etmektedirler.

Mihriban adlı hikâye okunduğunda Hakkı Bey ve evin hanımına duyulan öfke, mazlunun yanında olma isteği aslında dönem içinde sıkça karşılaşılan bir soruna duyulan öfkedir.

15.5.EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

15.5.1.Mihriban

*Çengelköyü'ndeki Ata Efendi'nin konağında halayıktır. 25 yaşında oldukça güzel bir bayandır. Ata Efendi, rahatsızdır ve onunla ilgilenme görevi Mihriban'a verilmiştir:

“Mihriban güzelliğe, letafet ve taravete en ziyade mâil olacak bir sinde bulunduğu hâlde hastalığın bâis-i kelâl ü istikrah olan her türlü ahvâline karşı büyük bir sabır ve tahammül göstererek itaat ve sadakatle hizmet ederdi.”(s.101)

*Mihriban, Ata Efendi'nin sevgisini kısa sürede kazanmış bu sevgi evin hanımının hoşuna gitmemiştir.

“A kadın, o yüz delisi bizim kötürüm yok mu? Onu azdıran hep odur. Ben onun yuvasını yapayım da sen de gör... Şu makası versene bana... Zavallı Hakkı'cığıma her gün tekdir yediren o değil mi ya?... Geçen gün bir tokat yedi diye ev hep yerinden oynadı.” (s.102)

*Evin oğlu Hakkı Bey otuz yaşlarındadır. Sürekli meyhaneye gitmekte, içki neticesinde de sürekli sövmekte, kavga etmek istemektedir. İçkili geldiği bir gece Mihriban'ı rahatsız eder:

“Mihriban'ı âmâl-i hayvaniyesinin kurbanı etmeğe, meyhanenin bütün fesad ve mücalesini eve getirdiği geceler dökmeğe kalkışan Hakkı Bey, o günlerde bu hanenin muhtaç olduğu huzur ve sükûneti büsbütün ihlâl ediyordu.” (s.101)

*Ata Efendi Mihriban'a yapılan eziyete karşı çıkar ve Mihriban'a yapılanları alçaklık olarak nitelendirir:

“Pederi bir gece kâbuslar içindeki uykusundan Mihriban'ın acı acı feryadıyla uyanmıştı. Kanın hücumundan morarmış çehresini yastıktan kaldırarak,

nüzülün daha büsbütün tatil etmediği kolunu uzatıp gecenin karanlığı içinde yumruk göstererek ‘Alçak!’ diye bağırdı. (s.101)

*Mihriban’ın Hakkı Bey’den hamile olduğunun öğrenilmesi üzerine Mihriban konaktan uzaklaştırılarak, Ata Efendi’nin çırağı Kocamustafapaşa’daki Dilpesent Hanım’a gönderilir. Dilpesent Hanım Mihriban’a acır:

“Bu Dilpesend Hanım gerçekten iyi gönüllü bir kadındı. Evvelleri Hakkı Bey’in, o alçak vahşinin savlet ve hücumuna mâni olur, şimdi de Ata Efendi’nin haremiyle Hakkı Bey’e itaat ve Tevfik-i hakaret etmek lâzime-i menfaati olduğu halde yine Mihriban’a, Enzile’ye acır ve bu merhametin sevkiyle müşkilât içinde nefes alan çocuğunu hocalara nefes ettirirdi.” (s.108)

15.6.EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

Mihriban dışında üzerinde durulacak ev içi hizmetlisi olmadığından bu bölüm incelenememektedir.

16.MUHADARAT ⁶⁹

FATMA ALİYE HANIM

16.1.ESERİN KONUSU

Fazıla'nın başından geçen olaylar, sevdiğine kavuşamayışı, başka biriyle evlenmesi, kendi rızası ile esir oluşu ve eski hayatına dönüşü anlatılmaktadır.

16.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Sai Efendi, İstanbul'un varlıklı ailelerindendir. İlk eşini kaybettikten sonra Fazıla ve Şefik adlı iki çocuğuyla bir başına kalmıştır. Çocuklar biraz büyüyünce Calibe adlı güzel bir bayanla evlenir. Calibe güzel fakat kötü mizaca sahip bir kadındır. Sai Efendi'yi beğenmekle birlikte daha çok onun servetinden etkilenmiştir. Calibe konağa yerleştikten sonra Fazıla ve Şefik'e kötü davranmaya başlar, çocuklar üvey annelerinden sıkıntı çekseler de bunu Sai Efendi'ye söyleyemezler. Calibe, Sai Efendi'den olan çocuklarını, Fazıla ve Şefik'ten üstün tutar ve çocukları eline her geçen fırsatta azarlamaktan çekinmez. Çocukların tek güvenceleri komşuları Münevver Hanım ve oğulları Mukaddem Bey'dir. Münevver Hanım, Calibe'den hiç hoşlanmamaktadır ve Calibe'nin Sai Bey'in gözünü boyadığının farkındadır. Münevver Hanım çok iyi tanıdığı Fazıla'nın oğlu Mukaddem ile izdivacını istemektedir. Sai Bey, bu haberden memnundur ve kızını vermeye razı olur, nişan yapılır. Calibe, gençlerin bu birlikteliğine engel olmak ister, çünkü Fazıla'dan hoşlanmamaktadır. Fazıla, aynı evde kalmakta olan Süha'nın Calibe ile ilişki yaşadığını bilmektedir fakat bu iğrenç olayı babasına anlatamamaktadır. Calibe ve Süha, Mukaddem Bey'e türlü iftiralar atarak iki gencin izdivacına engel olurlar. Bu sırada Süha Bey,

⁶⁹ Fatma Aliye Hanım, **Muhadarat**, (haz. : Fazıl Gökçek), 1. b., Özgür Yayınları, İstanbul, Mart 2012.

Fazıla'ya talip olduğunu Sai Bey'e söyler. Sai Bey bu durumdan çok memnun kalsa da Fazıla bu izdivacı kesinlikle istememektedir.

Sai Efendi bu evlilikte kararlıdır. Fazıla'nın karşı çıkmasına hiddetlenerek Fazıla'yı iyice döver. Ablasının dövüldüğüne dayanamayarak araya giren Şefik de dayaktan nasibini alır. Şefik günlerce hasta yatar. Dışarıdan doktor istenmez ve evin doktoru olan Süha, Şefik ile ilgilenir. Fazıla, Süha ve Calibe'nin yaptıkları oyunlara dayanamaz ve kardeşini de kabul eden bir damat adayı çıkarsa evden ayrılacağını söyler. Böylelikle Fazıla, Remzi Bey ile evlenir. Şefik ise askeriye girmek üzere evden ayrılır.

İkinci kitapta Fazıla'nın evlilik yaşamına yakından tanık olunmaktadır. Fazıla, Remzi Bey'i zamanla sever ve onun pek çok kusurunu görmez. Fakat Remzi Bey, sürekli eğlence hayatına yönelmekte, eşine zaman ayırmamakta, onu ilgiden yoksun bırakmaktadır. Evliliklerinde çocuk sorunu da ortaya çıkmıştır. Remzi'nin annesi odalık alma yoluna giderek bu sorunu çözebileceğini söyler. İlk odalık altı ay sürer, ikinci odalıktan da çocuk olmayınca bu odalık da çırağ edilerek evlendirilir. Çok geçmeden iki kadının da hamile olduğunun haberi gelir ve sorunun Remzi Bey'den kaynaklandığı anlaşılır. Remzi Bey, buna rağmen eski eğlence hayatına devam etmekte Fazıla ile ilgilenmemektedir. Fazıla, baba evine dönmek ister. Calibe araya girerek Fazıla'nın Mukaddem Bey'e kavuşmak için bu yollara başvurduğu yalanını Sai Bey'e söyler. Sai Bey, Calibe'nin yalanlarına inanarak kızını evine kabul etmez. Genç kadın bu hayata daha fazla dayanamayacağını düşünerek durumunu özetleyen bir mektup bırakarak intihar etmeye karar verir. Kendini denize atacakken bu olayın inancına ters olduğunu görür, ölerек anneme kavuşurum derken bu şekilde ölümün cennetin kapılarını sonsuza kadar kendisine kapanacağını farkına varır, intihar etmekten vazgeçer. Sabah, kardeşi Şefik, ablasının mektubunu okur ve bu acı olay hem onu hem de onu her şeye rağmen seven Mukaddem'i yıkar.

Romanın üçüncü bölümünde Fazıla'nın intihar düşüncesinden vazgeçtikten sonra yaşadıklarına tanık olunmaktadır. Fazıla, parmağındaki yüzüğü bozdurarak bir müddet hayatını bir ailenin yanında geçirmeye karar verir. Hastalandığı sırada bu aile Fazıla ile ilgilenir. Genç kadın kendine geldiğinde parmağındaki yüzüğü satma yoluyla elde ettiği para kesesini yerinde bulamaz. Aileye sorduğunda, para kesesini genç kadının iyileşmesi

yolunda harcadıklarını söyleyerek genç kadını kendilerine borçlu çıkarırlar. Genç kadın bu borçları ödeyebilmek için kendini esir olarak satılığa çıkarır. Çok geçmeden de satılır.

Fazıla, Beyrut'ta varlıklı bir ailenin yanında çalışmaktadır. Ailenin çocuklarına dadılık yapmakta aynı zamanda ev hizmetlerini de görmektedir. Evde yaşayanlar Fazıla'nın geçmişini bilmemekte hatta adını dahi Peyman olarak öğrenmişlerdir. Garip bir rastlantı sonucu Fazıla ve Mukaddem Beyrut'ta karşılaşırlar. Fazıla başından geçenleri Mukaddem'e anlatır, Mukaddem Fazıla ile evlenmek istediğini belirtir. Genç kadın Remzi Bey'den boşanmadığını, herkesin kendisini öldü zannettiğini, bu şekilde evlenemeyeceğini Mukaddem'e söyler. Fazıla dadılık yaptığı Enise'nin Mukaddem'i sevdiğini öğrenmiştir. Mukaddem ile Enise'nin evlenmelerine vesile olur. Genç çiftin birbirlerine muhabbetlerini arttırmak için elinden geleni yapar. Genç çiftin Bedriye adını verdikleri bir kızları olur.

Evin genç beyi Şebip Bey, Fazıla'dan etkilenmiş, ona âşık olmuştur. Duygularını ona açar ve evlilik teklifinde bulunur. Fazıla, Şebip Bey'e bir süre beklemesini söyler. Bu esnada bir gazete haberinde Remzi Bey'in ölüm haberi vardır. Bu haber ile Fazıla, nikâhtan kurtulmuş olur. Artık dilediği kişiyle evlenebilecektir. Mukaddem Bey, bu olanlar karşısında şaşkındır. Fazıla ile evlenmek için eşini boşamayı bile düşünür. Fazıla, onun Enise ve kızını sevdiğini söyler. Kendisiyle bir dost, arkadaş olarak muhabbet edebileceklerini söyler. Mukaddem Bey, birkaç gün düşündükten sonra Fazıla'ya hak verir. Bu sırada Mukaddem Bey, İstanbul'dan bir mektup alır. Mektupta Sai Bey'e felç geldiği ve tüm gerçekleri öğrendiği bu sebeple de Mukaddem Bey'i görmek istediği yazılıdır. Mukaddem Bey ve Fazıla evdekilere tüm olayları anlatmadan bir gece gizlice İstanbul'a kaçarlar. Şebip Bey ise onları yakalamak üzere İstanbul'a gider.

Dördüncü kitapta, İstanbul'da yaşanan olaylar anlatılır. Şebip, İstanbul'da Fazıla'yı bulur, tüm olaylar gerek Şebip'e gerekse Mukaddem Bey'in annesine anlatılır. Sai Bey ve Şefik Bey Fazıla'ya kavuşurlar. Fazıla başından geçenleri anlatır. Şebip Bey ile evlenir. Calibe, kötü yola düşmüştür ve konaktan ayrılmıştır. Şebip'in ailesi İstanbul'a gelir ve tüm olayları öğrenirler. Ailenin kızı Reftar ile de Şefik evlenir. Fazıla artık mutluluğa kavuşmuştur.

16.3.ESER HAKKINDA

Fatma Aliye Hanım'ın ilk roman denemesi olan Muhadarat, Tanzimat Edebiyatının üslubunun etkisindedir. Yine Ahmet Mithat Efendi'nin etkileri de eserde göze çarpmaktadır:

“Fatma Aliye Hanım'ın üslubunda özellikle Ahmet Mithat'ın etkisi açıkça görülüyor. Zaman zaman okuyucuya seslenişi, konu dışına çıkarak açıklamalara girmesi, edebiyat üzerinde konuşması ve sonra vak'aya dönüş yapması bu üslubun özelliğidir.

İşte birkaç örnek: “Hoş karilerimiz de bir düğün evinin tarifini dinlemekten sıkılmazlar.” “Gelelim, Sai Efendi'ye...” vb.”⁷⁰

Eserde, “Roman bir ahlak dersidir” şeklinde başlayan paragraf ve devamında Fatma Aliye Hanım, romandan beklenenleri uzun uzun anlatmaktan çekinmemiştir.

Eser Sergüzeşt'in çıkışından hemen sonra 1892'de yayımlanmıştır. İlk kadın romancımız Fatma Aliye Hanım'ın bu eserinde kullandığı dil oldukça sade ve söz sanatlarından uzak bir dildir.

Eserde Hasan Mellah, Hüseyin Fellah'ta gördüğümüz kendini esir olarak satma motifi tekrar karşımıza çıkmaktadır.

Eser mutlu son ile bitmekte, esir olarak görülen kişi hürriyetine kavuşabilmektedir.

16.4.DÖNEM HAKKINDA

Eserde genç kızların eğitime önem verildiği görülmektedir. Fazıla iyi derecede Fransızca konuşur aynı zamanda piyano da çalmaktadır:

“Fazıla'nın aldığı eğitim biraz da Batı'ya dönüktür. Sergüzeşt'te Dilber, Paul et Virginie'yi okuyordu. Bu romanda Fazıla, Eugène Sue'de Septpéchés

⁷⁰ İsmail Parlatır, **Tanzimat Edebiyatında Kölelik**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Ankara, 1992, s. 156.

capitiaux (Yedi Büyük Günah)'yu okur. Onun üzerine arkadaşı Münevver ile konuşur.”⁷¹

*Eserde çocuk sahibi olamayan kadınların odalık aldıkları görülür. Fazıla hamile kalamayınca sırasıyla iki odalık alır fakat sorunun Remzi Bey'den kaynaklandığı görülünce bu durum terk edilir.

*Remzi Bey, sorun kendisinden kaynaklansa da odalık almak ister. Bu durum dönemin erkek bakış açısını göstermesi açısından önemlidir:

“Acaip! Âlemde karısının üzerine evlenen, odalık alan yok mu? Hepsî çocuk için mi alıyor?” (s.212)

*Fazıla Hanım'ın Remzi Bey'e verdiği cevap dönemde yaygın olan görüşü de gözler önüne sermektedir:

“Mesela bir erkeğin karısından ziyade bir şeyi olur. Gerek güzelliğinden, gerek ilminden, fazlından, akıl ve zekâvetinden veyahut asalet ve necabetinden (soyluluğundan) fazlası olur ki o erkek bir karı daha alabilir. Eğer o iki karı da o erkekteki sıfat-ı memduha ve fezaili (seçkin ve güzel sıfatları) dolduramayacak olur da erkekte yine fazla kalırsa, o erkek bir daha alabilir. O üç kadın bir yere geldiği hâlde yine o erkeğin değerinde bulunmaz ve ona denk gelmezlerse, o adamın bir dördüncü de almaya hakkı vardır. O dört kadının mecmuu (tamamı) dahi o erkeğin kıymetine varmazsa, artık o erkek de ondan sonra odalık namıyla pusulanın aşağısına doğru istediği kadar hesap yürütmeye hakkı vardır. Lakin gelelim bize! Şu seninle bana bir fiyat biçilmeye kalkışlsa, acaba benimle kıyas olunabilir misin?” (ss. 212-213)

*Eserde ev içi hizmetlilerin köle olarak alındıkları görülüyor. Kimisi dadılık yapmakta kimi ise odalık olarak görev yapabilmektedir. Evin hanımı ve beyi ile iyi geçinildiği takdirde bir sorun yaşanmamakta, aksi durumlarda konaklardan tart edilmektedirler.

*Eserde özellikle dikkat çekilen bölümlerden biri de cariyelerin evin beyleri ya da küçük beyleriyle yaşadıkları ilişkilerdir. Kimi cariyeler bu durumu özellikle kullanmakta, beye ilişerek isteklerini yaptırabileceklerini düşünmektedirler. Eğer bu durum evin hanımı tarafından fark edilirse de hemen evden kovulmaktadırlar. (Reftar, Sevda)

*Eserde bir cariyenin odalık olmadan önce kendisine sorulduğunu aksi cevap alınırsa odalık olamayacağı da belirtilmektedir. [Fazıla, (Peyman)]

⁷¹ A.g.e. s. 163.

16.5.EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

16.5.1.Reftar

“Reftar, yirmi yirmi bir yaşında kadar güzelce bir cariyeydi. Daim de süslü bulunduğundan bir kat daha güzel görünürdü. Fakat mavisinden akı çok gözlerinde kirpik pek az bulunması ve dudaklarının pek inceliği ve çenesinin sivriligi kendisinde şirinlikten eser göstermezdi.” (ss. 90-91)

*Fazıla’nın çocukluğundan beri yanında olan bir cariyedir. Fazıla’nın validesi hayattayken Reftar’ın satılmasını istemiş fakat Fazıla bu fikri kabul etmemiştir. Şimdi ise pişmandır:

“Şu kadar var ki şerri, zararı bari olmasa. Valideceğim hayatta iken bana, ‘Ben şu kızın hain bakışını beğenmiyorum, satalım, kızım ben sana başkasını alırım’ dedi. Çocukluk zahir! Mümkün değil razı olmadım. Beraber oynadığım için kıyamadım. Kendim için düşman beslemişim. Evveli satmamak için hükmüm geçti. Fakat şimdi satmak için geçmiyor.” (s.22)

*Reftar, Calibe Hanım’a yaranmak için Fazıla ve Şefik’e iyi davranmamaktadır:

“Reftar’a bak nasıl yaranıyor. Dadıcığım ondan örnek almıyor musun? Bize bir bardak su bile vermiyor.” (s.78)

*Reftar, birçok yalanlar dolanlar ile hane halkını daima rahatsız etmekte ve Calibe de onu kendi çıkarı doğrultusunda kullanmaktadır. Calibe, Reftar’ın kimi isteklerine göz yummakta bu şekilde de istediklerini elde etmektedir:

“Reftar Calibe’ye herkes tarafından lakırtı taşımak ve kapıları dinleyip havadis getirmek gibi pek çok hizmetlerde bulunduğu gibi hanımın tasniatını (kötü düşüncelerini) tasdik etmek ile de pek çok gözüne girmiş, Calibe böyle bir muavine daima ihtiyacı olduğunu görmüştü.

Bu hizmetlerine bedel Reftar’ın biraderi Nabi’ye olan meyline mani olmadıktan başka tamamıyla kendine celp ve bent (çekmek ve bağlamak) için biraz da suhulet (kolaylık) göstermek istemişti.” (s.82)

*Reftar, Nabi’nin kendisini iğfal ettiğini söyleyerek Calibe Hanım’dan Nabi’nin kendisiyle evlenmesi yolunda istekte bulunur. Calibe, türlü yalanlarla Reftar’ı kandırır. Reftar, olumlu bir haber beklerken Nabi’nin Fevkiye ile olacak akdini duyar ve tepkisini hiç çekinmeden Calibe’ye gösterir:

“Reftar, Nabi’nin Fevkiye ile akdine karar verildikten sonra hışımla Calibe’nin yanına gidip hakkını dava etti. Calibe de kendisi elinden geldiği mertebe çalıştığını fakat Nabi istemediği ve kabul etmediği cihetle kendisinin bunda yapacağı bir iş kalmadığını cevaben bildirip, Nabi’yi Reftar razı eylediği hâlde işin başka suretlerini taahhüt eylediğini söyledi.” (s.132)

*Reftar, Calibe’nin sırlarına ortak olduktan sonra evin içinde hanımlık etmeye başlar, Calibe bu durum karşısında ne yapacağını bilemez:

“Reftar’ın tavır ve edası ise Calibe’ye daha ziyade azap oluyordu. Süha’nın odasından gelen, Süha ile Reftar’ın kahkahalarını işitmek üzere Calibe eliyle kulaklarını kapıyordu. Reftar, hanımına akran (eşit) muamelesine çıkışıyor ve hanımın elbisesinden beğendiğini, ‘Hanım bu elbiseyi ben alacağım, pek beğendim.’ deyip çekip alıyordu. Calibe, ağzını açamıyordu. Misafir yanında Reftar’ın Calibe’ye olan muamelesi, bir cariyenin hanımına olacak muamelesiyle hiç yakışık olmadığı hâlde, Calibe onu takdir edemiyordu. (ss. 192-193)

*Calibe, Mukaddem ile Fazıla’nın izdivacına engel olmak için türlü hilelere başvurur. Mukaddem’in Reftar’ı iğfal ettiği yalanını ortaya atar ve bu yalan Reftar tarafından da onaylanır.

*Calibe ve Reftar kimseye sezdirmeden eğlenmelerine devam ederler. Çeşitli evlerde çeşitli beylerle vakit geçirirler. İkisi de sırlarına sadıktır. Bu eğlencelerden birinde beylerden biri Calibe Hanım’a musallat olur. Olaylar büyür, kargaşa esnasında Reftar’ın yediği yumruk tesiriyle gözlerine perde iner. Tüm olanlar polise haber verilir. Sai Bey, Calibe Hanım’ı boşar. Reftar’a da çeyiz parası olmak üzere yüz lira verip onu kovar.

16.5.2.Mehveş

*Sai Efendi’nin ilk hareminden kalma cariyelerindendir. Calibe Hanım ile geçinememektedir. Fazıla ve Şefik’i sürekli korumaya çalışmakta onlarla ilgilenmeye çalışmaktadır:

“Mehveş, Sai Efendi’nin ilk haremının zamanındaki cariyelerden kalma bir cariyeydi. Eskiliği ve kâmilliği (olgunluğu) hasebiyle Fazıla ile beraber gönderilebilirdi.” (s.57)

“Hanımefendinin karındaşının, süt karındaşının hizmetlerini görelim de efendimizin evlatları odalarını, esvaplarını kendileri toplansın öyle mi? Ben öyle şey yapamam. Olsa olsa beni de öteki kapı yoldaşlarım gibi kovar. Varsın kovsun!” (s.78)

*Fazıla, Mehveş'in kendilerine hizmet edişinden dolayı Calibe Hanım'dan azar işitmesini istemez. Mehveş'i uyarır.

"Peki, ama benim de sana bir ricam var. Bizim için lakırtı işitme. Çamaşırlarımız yıkanıp ütülenip geliyor. Onları ben yerleştirebilirim. Görüyorsun ki matmazel gideli bize kimsenin hizmet ettiğini istemiyor. Maksat sizi ve bizi matmazel idare ediyordu diye bir gösteriştir. Halayıkların hepsi korktular, çekildiler. Sen inat edip de kendini garaz ettirme." (s.78)

*Mehveş, Reftar hakkında duyduklarını Fazıla'ya anlatır. Fazıla bu anlatılanların ev ahalisi tarafından kesinlikle duyulmamasını Mehveş'e tembihler:

"Reftar aşüftesi evvela efendi için hanımefendiye sokuldu, yarandı. Efendi'den ümidini kesince sonra Nabi Bey'den ümitlenmeye başladı. Ne zamandır efkârı ona sardı. Çocuk bir su istese birimize meydan vermeden koşar. Bu malum iken şimdi onun hizmetine koydular. Ben Süha Bey'e baktığım için ikisinin de odaları bir sofada olduğu münasebetle bazı şeyler seziyorum." (s.86)

*Mehveş'in Fazıla Hanım'ın yanında olması Calibe Hanım'ı kızdırır ve bir şekilde Sai Efendi'yi etkileyerek, Mehveş konaktan uzaklaştırılır:

"Ertesi günü Mehveş biçaresi sandığı ile beraber konaktan tardedildi. Calibe'nin Sai Efendi'ye haber vermiş olduğu sözler üzerine Mehveş'in kabahatini Efendi affa layık görmediği gibi, ondan sonra konakta bulunmasını da münasip görmedi." (s.156)

16.5.3.Peyman

*Peyman Fazıla'nın esir olduktan sonra kullandığı addır. Fazıla kendi isteği ile esir olmuştur. Beyrut'ta zengin bir ailenin yanında çalışmaktadır. Evin küçük hanımları Enise ve Rüveyda'ya dadılık yapmaktadır.

*Peyman, Enise Hanım'ın genç bir beye duyduğu aşkı öğrenir. Enise, kalbinin gizlerini Peyman'a açmaktan çekinmez. Fakat Peyman'ı uyarmadan da yapamaz:

"Fakat sakın benim hâlimi kimseye söyleyeyim deme! Eğer sırrımı faş edecek (açığa vuracak) olursan, bir kimse 'Enise Hanım birini seviyormuş' dediğini işitecek olursam, hakikat söylüyorum ki o anda kendimi öldürürüm. Günahı senin boynuna." (s.247)

*Peyman, kardeşi Şefik'i andıran küçük hanımı Rüveyda'ya bakar ve kardeşini özler:

"Hanımcığım! Tıpkı sana benzer bir kardeşim vardı da demin senin yüzüne bakarken onu hatırladım!" (s.300)

*Peyman, Enise Hanım ile Mukaddem Bey'in arasını yapmaya çalışır. Mukaddem Bey'i kendine duyduğu sevgiden vazgeçirmeye uğraşır:

“Mukaddem Bey'in tehhül etmek üzere bir kız aradığını bir ahabtan işittim de ben de seni salık verdim. O talip olmuş, pederin de münasip gördü, veriyor. Sence bir endişe edecek şey yok, diyerek onu tatmin eyledi. Buna mukabil Enise, dadısının boynuna sarılıp beş on dakika müddet layenkat (sürekli) onun yüzünü buselere gark eyledi (öpücüklerle boğdu).” (s.308)

*Evin küçük beyi Şebip Bey'den tüm cariyeler korkar. Aslında beyden bir tokat yemedikleri halde onun azarlamaları, bakışındaki sertlik cariyeleri korkutmaya yeter:

“Küçük Bey odasında kendi hizmetini kendi gördüğünden, yani kendi giyinip kendi soyunduğundan, cariyeler ona sofrada peder ve validesinin yanında hizmet ederlerdi. Fakat sofrada tabağını değiştirirlerken pekçe (sertçe) basmamak ve tabağı sessiz koymak için ne kadar dikkat etseler, sakındıkları için mutlak bir tedbirsizlik edip, makam-ı tekdirde (azarlama tarzında) onun sert nazarına (bakışına) uğrarlardı.” (s.309)

*Evin hanımı Peyman'dan oldukça memnundur. Oğlu Şebip'in kısa süreli ziyareti esnasında sıkıntı yaşamamasını istemez, Şebip ile ilgilenmesini ister:

“Kızım senin elin her işe yakışıyor. Şebip ancak on gün oturacak. O kendisine hizmet ettirmezse de sofrada ve bizimle bulunduğu zamanlarda onun hizmetine sen bakıver. Hiç olmazsa on gün müddet olsun üzülmezsizin ve kimseyi de üzmezsizin otursun.” (s.309)

*Şebip Bey gibi sert mizaca sahip birinden iltifat duymak Peyman'ı epey mutlu eder:

“Kız senin elin işe yakışıyor. Şu odanın anahtarı sende dursun da arada süpür, temizle. Fakat kütüphanedeki kitapların yerini bozma. Onları karıştırma. Pek toz olduğu zaman şekillerini bozmadan tozların al, dedi. Fazıla:

-Peki, efendim, dedi. Bu kadar söz Fazıla'ya pek büyük bir iltifat geldi.” (s.318)

*Şebip Bey, Peyman'dan etkilenir, ona âşık olur:

“Şebip Bey, kendisini ağır ve ciddi olduğu için yine öyle olan Fazıla'nın hâl ve tavrına hayran ve meftun olmuştu. Vakıa Fazıla çok güzelse de iş yalnız onun güzelliğine kalsa Şebib ona meftun olmazdı.”(s.333)

“Şebip Bey, Fazıla'ya âşık olduğunu anlamışsa da bu âşıklığını kendi kendine bile itiraf etmekten utanıyordu.” (s.334)

*Şebip Bey, annesinden Peyman'ı kendisine satmasını ister. Bu şekilde daha rahat davranabileceğini, annesine söyler:

“Lakin valide bilirsın ya, ben biraz hırçınım. Emredeceğim cariyeñin kendimin olmasını isterim. Sen onu kaç liraya aldınsa bana sat.

-Aman Şebip! O nasıl lakırtı? Senin bizim ayrı gayrımız olur mu? Bizim cariyemiz sana hizmet etmez mi?

-Canım cariyeye benim olsun da size de hizmet etsin. Benim bazı öyle tuhaf meraklarım vardır. Öyle olursa, benim gönlüm rahat eder. Serbest serbest hizmet buyururum.” (ss.335-336)

*Şebip Bey, Peyman'ın dul bir cariyeye olduğunu öğrenir. Bu durum onu rahatsız eder. Annesinden aldıktan sonra da ona olan muamelesi değişir. Peyman'ın hiç şakaya gelmediğini görür. Eğer validesinden çekiniyorsa validesinin bir şey demeyeceğini belirtir fakat Peyman'ın cevabı gayet serttir:

“Hizmet etmek için olduktan sonra validenizin malı olmuşum, sizin olmuşum, bence bir fark yok. Ben hepinizi efendim tanırım, fakat başka bir maksat için beni satın aldıңызsa alırken bunu bana sordunuz mu? Ve böyle bir şart koydunuz mu?’ demesin mi?” (s.337)

*Şebip Bey, Peyman'a duyduğu sevgiyi ona itiraf eder, onunla evlenmek istediğini söyler. Peyman, Şebip'e biraz sabretmesini söyler. Peyman'ın babası hastalanınca bir gece Mukaddem Bey ile gizlice İstanbul'a giderler. Şebip Bey Peyman'ın Mukaddem ile kaçtığını düşünerek İstanbul'a giderek Peyman'dan bunun hesabını soracağını belirtir. Fakat İstanbul'a gittiğinde olayların aslını öğrenir. Peyman'ın Fazıla olduğunu, aslında zengin bir ailenin kızı olduğunu öğrenir. Şebip ve Peyman (Fazıla) evlenirler.

16.6.EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

BEYRUT'TAKİ KONAK:

16.6.1.Sevda ve Fazıla(Peyman)

*Peyman, Sevda'nın konuşmalarından rahatsızlık duyar ve bunu Sevda'ya bildirir:

“Şimdi, senin eski hanımının huysuzluğu küçük beyle düşüp kalktığınızı istememesi ve sizi büyük beyin de yanına koymaması değil mi dedikte, Sevda taaccüple (şaşıarak):

-Sen benim evvelki hanımı mı gördün mü? Eski kapımı biliyor musun?, dedi. Fazıla:

-Hayır! Seni gördüm, seni biliyorum da onun için söylüyorum. Aklını başına topla! Bu bize anlattığın eski küçük beyin hikâyelerini bir daha söyleyeyim deme! Öteki kızların da yüzünü gözünü açarsın. Bir daha işitecek olursan hanımefendiye haber veririm.

-Sanki sen dün gelmişin de bize kalfalık mı satıyorsun?

-O sözü söylemek istiyorsan bana söyleme! Beni kalfa tayin eden hanımımıza söyle. Ben vazifemi bilirim işte bu kadar.” (s.317)

17.ZEHRA ⁷²

NABİZADE NÂZİM

17.1.ESERİN KONUSU

Zehra adında aşırı kıskanç bir kadının hem evliliğine hem de çevresine, kendisine verdiği zararlar anlatılmaktadır.

17.2.OLAY ÖRGÜSÜ

Zehra kıskanç yaradılışa sahip bir kadındır. Babası Şevket Efendi'nin ticarethanesinde çalışan ve onun sağ kolu olan Suphi ile karşılaşır ve birbirlerini severler. İki genç çok geçmeden evlenir fakat Zehra'nın kıskançlığı bu evliliğe gölge düşürmeye başlar. Kıskançlık hastalık derecesine ulaşır. Yeni evlilere ev hizmetinde yardımcı olsun diye Suphi'nin annesi Münire Hanım tarafından tutulan Sırrıcemal adlı cariyeye Zehra'nın kıskançlığının artmasına sebebiyet verir. Sırrıcemal oldukça güzel bir cariyedir ve bu durum Zehra'yı tedirgin eder. Sırrıcemal'i takip etmesi için evdeki diğer bir cariyeye olan Nazikter'i görevlendirir.

Zehra'nın Sırrıcemal'i aşağılamaları Suphi'nin ona acımasına yol açar, zamanla Sırrıcemal'e ilgi duymaya başlar ve Zehra'nın olmadığı bir gün Sırrıcemal'e aşkını itiraf eder. Sırrıcemal de efendisine karşı boş değildir. Zamanla ne Zehra'dan ne de Nazikter'den çekinir ve efendisini ikna edip ayrı bir evde yaşamaya başlarlar.

Suphi'nin Sırrıcemal ile ayrı bir eve taşınması Zehra'da intikam ateşinin yanmasına neden olur. Zehra, Suphi ve Sırrıcemal'i mahvetmek yolunda planlar yapar. Ürani adlı düşkün bir Rum kadınıyla Sırrıcemal'den intikam alma yoluna gider. Ürani ile tanışan Suphi'nin karakteri değişmeye başlar. Ahlaki çöküşe ve felakete giden hızlı bir değişme

⁷² Nabizâde Nâzım, **Zehra**, 5. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

yaşar. Ürani'den etkilenen Suphi çok geçmeden Sırrıcemal'i terk eder ve Ürani ile yaşamaya başlar. Ürani, Suphi'nin tüm zenginliğini tüketir, onu Sırrıcemal'den de ayırır. Zaten Ürani'nin Zehra ile anlaşması da bu şekildedir. Ürani Suphi'nin mal varlığının tükendiğini anlayınca onu kapı dışarı eder. Suphi, Sırrıcemal'e de dönemez. Kendisini içkiye verir, otel odalarında yaşamaya başlar. Sırrıcemal ise yalnızlığa dayanamaz ve intihar eder.

Suphi, sefalet içerisinde. Bir gün Ürani'yi yabancı biri ile Beyoğlu'nda görür. İntikam duygusu belirir ve aşırı alkol alarak kadının evine gider. Suphi, Ürani'yi öldürür. Polis tarafından uzun aramalar sonucunda yakalanan Suphi, Trablusgarb'a sürülür.

Zehra tüm amacına ulaşmıştır. Fakat Suphi'nin pişman olarak kendisine döneceğini sanması artık boş bir hayaldir. Kıskançlığı güzel giden bir evliliğin bitmesine ve bunca kötü olayın yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Kendini yalnız hisseden Zehra yatağa düşer ve daha sonra da ölür.

17.3.ESER HAKKINDA

Şerif Aktaş, Zehra'nın kendisinden önce yazılmış romanlardan farklılığını şu şekilde ifade eder:

“Zehra'yı, kendinden önceki romanlardan farklı kılan özelliği, modern roman anlayışına uygun yazılmış psikolojik bir roman olarak kabul edilmesidir. Zehra ile aynı yıllarda yayınlanan Araba Sevdası da modern roman çizgisinin habercisi sayılmaktadır. Yalnız Zehra, realist-natüralist anlayışın belki de ülkemizde bir beyannamesi sayılabilecek esaslara uygun yazılmış olmak iddiası taşıdığı için daha dikkat çekicidir. Ayrıca tamamen psikolojik sayılabilecek bir muhteva ile karşımıza çıkması da onu diğer romanlardan ayırmaktadır.”⁷³

Zehra'da aşırı kıskanç bir kadının gerek kendisine gerek çevresine verdiği zararlar anlatılır. Eser, kıskançlık temeli üzerine inşa edilmiştir. Eserde önemli olan husus, kişilerin yaşanan olaylar karşısında sergiledikleri duruşlar ve psikolojilerindeki değişimlerdir.

Zehra, bu hususta naturalizm çizgisine kayar ve okuyucularına ele aldığı temayı gerçeklik çerçevesi içinde işlemeye çalışır.⁷⁴

⁷³ A.g.e. s.VII.

⁷⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: İsmail Çetişli, **Kıskançlığın Romanı Zehra**, Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler), 1991 5 (1), s.147.

Eserde işlenen kıskançlık Zehra'nın kişiliğinden çıkarak zamanla romandaki kişilerde görülür. Zehra ve Sırrıcemal arasındaki çatışma zamanla intikama dönüşür. Urani- Suphi- Sırrıcemal arasındaki kıskançlık, kişilerin psikolojik yönlerinin görülmesi açısından bize pek çok fırsat tanır. Başlangıçta oldukça masum olan Sırrıcemal'deki değişim bize insanoğlunun değişen şartlar karşısında takındığı tavrı göstermektedir.

Zehra, dünyayı kitaplardan tanımaktadır. Monte Kristo adlı romanı üç defa okuyarak kontun nasıl intikam aldığını öğrenmeye çalışır. Zehra, hayat karşısında güçlü bir duruş sergileyemez, onun mizacı kırılmalıdır.

Zehra kıskançlığın kendine verdiği zararın farkındadır fakat duygularını kontrol altına alamaz. Nitekim ilerleyen bölümlerde iç hesaplaşması giderek artar ve kıskançlık yerini pişmanlığa bırakır.

Eserde kişilerin psikolojik durumları ile mekânlar arasında başarılı geçişler sağlanmıştır. Sırrıcemal'ın Suphi'nin yolunu gözlerken demir yolunun çağrışımı, tren çığlıkları ve duvardaki fırtına resmi mekân-ruh durumu arasındaki geçişlerin başarılı örnekleri olarak gösterilebilir.

Şerif Aktaş, Zehra'daki realist özellikler için şunları söyler:

“Zehra'daki realist tavır için verilebilecek iyi örneklerden biri de kişilerin, kültür ve yaşayış şekillerine göre, tabîî şartları içinde konuşturulmalarıdır. Urani'nin Marika'nın Nazikter Kalfa'nın konuşma şekilleri; tulumbacılar kahvesinde Suphi ve arkadaşlarının argo sözleri gerçeğe uygun verilmiştir. Zehra'nın sinirlendiği zaman sarf ettiği sözleri de yukarıdakilere eklenecek durumdadır.”⁷⁵

Eserde realist tutuma uygun olmayacak bir iki nokta yer almaktadır. Bunlardan ilki Zehra'nın yarım dakikalık bir tesadüf sonucu Suphi'ye âşık olması, Suphi'nin ise daha tanımadan Zehra'ya ilgi duyması ve onunla evlenmesidir. Gerçi yazar Zehra'nın davranışının sebebi olarak hayatı kitaplardan öğrenmesine bağlar.

Eserdeki diğer noksanlığı ise girişte verilen Boğaziçi tasvirinin süslü ve şairane oluşudur. Yine kimi yerlerde kişilerin dış görünüşleri realist tavra uygun olarak tasvir edilmemiştir.

⁷⁵ Nabizâde Nâzım, **Zehra**, 5. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. XX.

17.4.DÖNEM HAKKINDA

Eserde Suphi'nin Urani ile tanıştıktan sonra Beyoğlu'ndaki eğlencelere katıldığı, bu eğlencelerde servetini harcadığı belirtilmektedir. Yine Urani'nin gönlü olsun diye Beyoğlu'nda iki odalı bir daire için altı aylık kira sözleşmesi imzalamış, Urani uğrunda ayda otuz liradan fazla sarf etmiştir.

Eserde “Bîgünah Kadın” namında bir melodramdan bahsedilmiş, Suphi ve Urani'nin gittikleri bu oyun uzun uzun tasvir edilmiştir:

“Bir cuma gecesi de Şehzadebaşı'nda “Handehâne-i Osmanî” tiyatrosuna gelmişlerdi. 22 numaralı locaya karşı karşıya kuruldular.” (s.112)

Bu bölümden hareketle dönemde halkın eğlence olarak tiyatroya yöneldiği görülmektedir.

Boğaziçi'nde yapılan sandal sefaları, özellikle mehtaplı gecelerde, Büyükdere piyasasında dolaşmak Urani'nin eğlenceleri olarak gösterilmekle birlikte dönem hakkında birer ipucu da teşkil etmektedir.

17.5.EV İÇİ HİZMETLİLER VE AİLENİN BAKIŞ AÇISI

17.5.1.Sırrıcemal

Sırrıcemal, Suphi'nin annesi Münire Hanım tarafından ev işlerine bakan Nazikter'e yardımcı olsun diye alınan bir cariyedir:

“Subhî'nin vâlidesi Münire Hanım eski kafada bir kadındır. Oğlunun ve gelinin istirahati uğrunda düşünmediği çare yoktur. Bu sırada da o hizmette - Nazikter'e yardım etmek için- Sırrı Cemal - namında bir cariye aldı.” (s.37)

*Sırrıcemal oldukça güzel ve etkileyici bir bayandır:

“Sırrı Cemal bir “timsâl-i cemâl” idi. Kafkas neslinin hüsn ü ân ile en ziyade meşhur olan şubesi efradından olduğunu yeknezarda en müşkilpesent gönüllere bile teslim ve tasdik ettirmekteydi.” (s.37)

“Beli ince, göğsü geniş, omuzları geniş, gerdanı uzunca, çehresi beyzî, kaşları, kirpikleri, saçları kuru kara. Rengi pembesi, beyazı, elleri, ayakları, ağzı ufak, reftarı dilpesend, gamzeleri dîlferib hâsılı bir dilber-i aramşikâr idi.” (s.37)

*Zehra, Sırrı Cemal'i ilk gördüğü andan itibaren kıskanmaktadır:

“Daha Sırrı Cemal görülmek üzere yalıya geldiği gün Zehra'nın yüreği hoplamıştı. Vâkıa kendisi de hüsn ü tenasübce Sırrı Cemal'den aşağı kalmazdı. Fakat kıskanç kadın infî'âlât-ı vicdaniyesi içinde Sırrı Cemal'i kendisinden kat kat güzel bularak hem hased hem kıskançlık damarları harekete gelmişti.” (s.38)

*Suphi, Zehra'nın Sırrı Cemal'i kıskandığının farkındadır. Bu sebeple Zehra'yı daha fazla alttan almaya, onun gönlünü hoş tutmaya çalışmaktadır:

“Subhî, bu tahavvul hissiyatından bî haber kalmamıştı. Hatta vâlidesine bir kaç defa işi çıklatmak istediye de Münire bu yolda terbiye görmemiş olduğundan vâlidesi nezdinde te'sir-i nâfiz-i icra edemedi.

Karısını eskiden daha ziyade iltifat ile idare etmeye karar verdi. Fakat hırçın kadın bu suretle dahi ta'dil-i hissiyat etmedi.” (s.38)

*Sırrı Cemal, efendisi Zehra Hanım'ın kendisinden hoşlanmadığının farkındadır. Efendilerini rahatsız etmekten çekinmektedir:

“Bazan günlerce ne Zehra'nın ne Subhî'nin gözüne görünmemek için aramadığı vesileler, düşünmediği çâreler kalmazdı.” (s.39)

“Zavallı kız! Hüsn ü cemalet ve terbiyeye Zehra'dan aşağı olmadığı ve belki ahlâken ona fâik bulunduğu hâlde bile yine kendisini hanımının bir çâker-i bendesi ve beyinin kemter bir hizmetçisi sayacak derecede ulüvv-i ahlâk ve hissiyat sahibiydi.” (s.39)

*Zehra, kimi zaman Suphi ve Sırrı Cemal'in birlikte olduğu hayaller görmektedir. Bu hayallerden sıyrıldığında Sırrı Cemal'e öfkesi bir kat daha artmış olmaktadır:

“Nazar-ı tahayyülâtı önünde garip bir manzara tecelli etmekte idi: Sık bir orman içinde ve latîf bir ağaç gölgesinde ötesinde berisinde açmış allı, sarılı, beyazlı kır çiçekleriyle müzeyyen iki karış boyundaki çayırların içine yuvarlanmış, yekdiğerine derâğuş etmiş iki vücut görmekteydi.” (ss.39-40)

“Aman Rabbim! Ne cinayet, ne dehşet, ne alçaklık! Bunlar, Subhî ile Sırrı Cemal'in tâ kendileriydi.” (s.40)

“Tahayyülâtından Sırrı Cemal'in mes'ûl olması lâzım gelmeyeceğini düşünüyor, fakat içinden doğru ses veren bir hissin iğfalâtından da kurtulamamaktaydı. Sırrı Cemal ne kadar beriyyü'z-zimme olsa yine güzel olarak bu hâne içerisinde bulunmasını, hakkında bir kabahat saymaktaydı.” (s.42)

“Sırrı Cemal, gözlerini sildikten sonra ayağa kalktı. Titrek bir sesle dedi ki: “Hanımcığıma ıztırab veriyorum. Ben buradan gidersem hanımcığım rahat olarsa râzıyım, beni çıkarın.” (s.42)

*Suphi Sırrı Cemal'e acımaktadır fakat Zehra'nın hiddetinden korktuğundan sesini bile çıkaramamaktadır. Zamanla Sırrı Cemal'e karşı duyduğu acıma hissi yerini ilgiye bırakır:

“Zehra'nın Sırrı Cemal'e karşı olan muamele-i kâhiresi vâkıa yüreğini sızlatacak idiyse karısının hissiyatını daha ziyade tahris etmiş olmamak için sesini bile çıkarmamakta ve kendisini âdeta hiçbir şey görmemeye, işitmemeye alıştırmaktaydı.” (s.44)

“Sırrı Cemal, dâima nazar-ı tahayyülü önünde nemli gözleri, bükük boynu ile arz-ı endam etmekteydi. Fakat bu hâl-i mahzunâne içinde de letafetine, cemaline hiçbir halel gelmemekteydi.

Bu hayal-i mahzun, gözünün önünden ayrılmamaya başladı. Önceleri Subhî bu hâli Sırrı Cemal'e olan merhamete isnad etmekteydi. Fakat gün geçtikçe hissiyatının başka bir surete girdiğini hissetmeye ve kendisini levh ü tevbihe başladı. Hissiyat-ı tabîye cereyanı önüne sedd-i mümânaat çekilemez.

Bir gün geldi ki Subhî gönlünde Sırrı Cemal için bir meyl-i şedid bulmaya başladı.” (s.44)

*Sırrı Cemal, Suphi'ye karşı birtakım duygular içerisinde:

“Sırrı Cemal, kendisini beyinin karşısında bulunca ter dökmeye başlamıştı.” (s.46)

“İkisinin de gözleri birbirine tesadüf etti. Bu tesadüf, ikisinin de gönlüne ateş yağdırmıştı.” (s.46)

“Nihayet Subhî kıza doğru yürüyüp ellerinden tuttu. Gözlerini gözlerine dikerek ihtiras ile dedi ki:

-Dünyada kimseyi sever misin?

Kızın gözleri yine dalgalandı. Gözleriyle beyinin gönlünü okumaya çalıştıktan sonra kemal-i ye's ile:

-Evet! dedi.

...

Subhî şiddetle dedi ki:

-Seni seviyorum!

Sırrı Cemal bir müddet hissiyatını men'e çalıştı. Fakat Subhî'nin enzâr-ı mutmainâne ve intizarkârânesine tahammül edemeyerek korka korka dedi ki:

-Sizi seviyorum! (s.48)

*Sırrı Cemal, efendisinin kendini sevmesinden dolayı mutludur hatta gururlanmaktadır:

“Sırrı Cemal ise ilân-ı muhabbet gününden, yani hayalâtının yevm-i tahahkukundan beri biraz kesb-i istirahat eylemişti. Bir kemter-i cariye olduğu hâlde efendisinin mahzar-ı hüsn-i nazarı olmayı bir bahtiyarlık sanmakta ve bu bahtiyarlık kendisine mahzâ-yı hüsn ve cemali sayesinde teveccüh eylediğini bilerek biraz da gururlanmaktaydı.” (s.49)

*Nazikter, Suphi Bey’in Sırrı Cemal’e olan ilgisini Zehra Hanım’ın yanında ağzından kaçırınca Zehra’nın kıskançlığı giderek artar:

“Kocasına karşı şimdiye kadar beslemiş olduğu hissiyatı tahvil-i şekl ü renk ederek âdeta gayza yakın bir suret almıştı. Damatlarını şiddetli bir rekabet ateşi yakmakta ve kocasıyla Sırrı Cemal’e karşı mübarezeden lezzet bulmaktaydı.” (s.52)

*Sırrı Cemal gün geçtikçe şenleşmektedir:

“Sırrı Cemal gün geçtikçe gelişmekte ve şenleşmekteydi. Bu hâl, Zehra’yı kabına sığmayacak derecede kızdırmaktaydı.” (s.53)

*Sırrı Cemal’in tabiatı Suphi’ye duyduğu aşk sebebiyle gün geçtikçe değişmektedir:

“Fakat bu sevda, kızın ahlâkını da tağlit eylemişti. Evvelâ mütevâzi ve belki mahviyetli olan tab’ı şimdi kesb-i gurur etmişti. Sade Nazikter’i değil Zehra’yı bile pâ-yı tahkiri altında ezmek iştihakına düşmüştü. Bu iştihakını her hâliyle, her kaliyle meydana koymaktaydı.” (s.58)

“Hatta bir kere Zehra, en ufak bir bahane ile celâllenerek Sırrı Cemal’i döğmeye davranmış iken Sırrı Cemal’den âdeta lâıykıca bir mukabele bile görmüştü; işte bu hâl Zehra’yı bilküllüye kudurtmaktaydı.” (s.58)

*Sırrı Cemal, Suphi’den hamile kalmıştır. Bu sebeple kendisini âdeta evin ikinci hanımı olarak görmektedir:

“Sırrı Cemal kendisinde ilk alâim-i hamlî hissettiği zamandan beri fikri ü tavrını tahvil etmişti. Karnındaki vücud-ı bî şeklin, kendisi için bir medâr-ı istinad olacağını hükmeylemişti. Artık kendisinde bir ikinci hanımlık hakkı görmekteydi.” (s.60)

*Sırrı Cemal ile Zehra arasındaki rekabet dayanılmaz bir hâl almaktadır. Suphi ise olanları gülerek izlemektedir:

“İki kadın döğüşmeye başlamışlardı. Münire bu hâlleri ağlaya ağlaya hâlbuki Subhî güle güle temaşa etmekteydi.” (s.62)

*Suphi, Sırrı Cemal ile ev tutmuştur ve Zehra'dan ayrı yaşamaktadırlar:

“Subhî bütün vücud ıstıgâlâtını Sırrı Cemal'e hasretmiş, iki aydan beri Zehra'nın enzar-ı rekabetinden masun olarak yaşamaya alışmıştı.” (s.64)

“Makri köyünde, hemen istasyonun bir önü dibinde, beş odalı kullanışlı bir ev tutmuşlar, zarifâne bir surette döşeyip dayanışlardı.” (s.64)

*Sırrı Cemal, Suphi'yi her gün sorgulamakta nerelere gittiğini öğrenmektedir. Bunun için geçerli sebebi de vardır:

“Kim bilir?.. Kim bilir?.. Bu gün onu benim için feda eden, yarın da beni onun için fedâ edemez mi?.. Âh ya o zaman!..” (s.66)

*Sırrı Cemal, Suphi'ye Zehra'yı boşaması yönünde baskı yapar ve uzun uğraşlardan sonra bu emeline ulaşır:

“...zihninden vesveseyi çıkarıp atmaya bir türlü imkân bulamıyor idi: Subhî mutlaka Zehra'yı boşamalı... Bu lâzım... Mutlaka, mutlaka...” (s.67)

“Evet, Sırrı Cemal'in dediği oldu. Zehra'nın hürriyeti yedine teslim olunmuştu.” (s.75)

*Zehra, Sırrı Cemal'den ve Suphi'den intikam alma yoluna gitmektedir. Bu suretle romanlara başvurur. Monte Kristo'yu okur:

“Monte Kristo'yu belki bir üçüncü defa olarak okumaya başladı. Kontun düşmanlarından ne yolda intikam aldığını tedkik ve tahriye koyuldu.” (s.80)

*Zehra, Sırrı Cemal'den intikam almak için Marika adlı bir kadından yardım ister. Marika'ya intikam planlarından bahseder. Marika Urani adında bir kadını bu iş için ayarlar. Çok geçmeden Urani, Suphi ile aşk yaşamaya başlar. Suphi, Sırrı Cemal'den gün geçtikçe uzaklaşır:

“Sırrı Cemal dört beş gün hiss ve iradesiz gibi yaşamıştı. Hemen hiçbir şey düşünmüyor, hiçbir iş görmüyordu. Saatlerce pencere önünde hareketsiz durup etrafa enzâr-ı mübheme atfetmekteydi. Eyyam-ı iftirâk on beşi geçtiği hâlde Subhî'den hâlâ bir eser yok.” (s.98)

*Sırrı Cemal, Suphi'nin Zehra'ya döndüğünü düşünerek Hocapaşa'daki eve gider, Suphi'nin orada da olmadığını anlayınca şaşırır fakat onun bu hâlini gören Zehra'nın Sırrı Cemal'e söyleyecekleri vardır:

“Sırrı Cemal, yaşmaklanıp çıkarken Zehra, arkasından avazı çıktığı kadar bağıyor idi ki: Oh, kahbe oh!.. İşte o Subhî çapkını sana da yaramadı ya... sana da kalmadı ya!..” (s.101)

*Sırrıcemal, Zehra’nın planlarından habersizdir. İçinde bulunduğu duruma daha fazla dayanamaz ve intihar eder:

“Bir gün gazetelerin birisinde şu havâdis okunmuştu:

Makri köyünde, istasyon civarında bir hânede Sırrı Cemal hanım nâmında birisi kendisini hânenin sarnıcına atarak intihar etmiş olduğu işitilmiştir.” (s.106)

17.5.2.Nazikter

*Nazikter, Zehra’nın dadısıdır. İhtiyar bir kadındır:

“Zehra da yanına dadısı ihtiyar Nazikter’i alıp Libâde yolunda Büyük Çamlıca’ya doğru gezmeye niyet etti.” (s.33)

*Zehra, Nazikter’e bağırmaktan kimi zaman onu aşağılamaktan çekinmemektedir:

“Zehra daha ziyada kudurdu. Ağzı âdeta köpürmeye başladı. Gûya çıldırmıştı. Nazikter’in üzerine atladı. Asabî elleriyle saçlarından yakaladı. Nazikter feryada başladı.” (s.52)

*Zehra, ev içindeki olaylar hakkında ve özellikle Sırrıcemal hakkında Nazikter’den bilgi almaktadır:

“Ertesi gün Zehra, yanına Nazikter’i çağırdı. Merakından çatlayacaktı. Dün ağzından kaçırdığı esrar hakkında Nazikter’den ma’lumât talep etti. Nazikter yalnız zan ve tahmin noktasında bulunduğu hakkında hanımına teminat verdi. Sırrı Cemal’i bundan böyle nazar-ı teftiş altından kaçırmayacağı hakkında da itâ-yı va’d eyledi.” (s.52)

*Nazikter, Sırrıcemal ile Suphi ayrı eve çıktığında da Zehra ve Münire Hanım ile kalmaya devam eder. Sırrıcemal’den kurtulduğuna memnundur:

“Nazikter yine getirilmiş, hânenin yegâne kâhyası olup kalmıştı. Oh, oh! Musibet yellozdan kurtulmuştu ya! Miskin bücür, sanki kendisini adam mı sanıyor idi? Alim Allah gelip de kendisinin gençliğini görmeliydi de şaşıp kalmalıydı.” (s.75)

17.6. EV İÇİ HİZMETLİLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

17.6.1.Nazikter ve Sırrı Cemal

*Nazikter, Sırrıcemal'e karşı ablalık taslamaktadır:

“Sırrı Cemal; ‘sade titiz, nobran, biraz terbiyesiz’ olan –ihtiyar Nazikter’e- hoş görünememişti. Nazikter bunca seneden beri şu âile içinde bulunmuş olmasına istinaden ‘ablalık’ taslamakta ve Sırrı Cemal’i mazhar olduğu hüsn-i teveccühten nâşi, istirkâb eylemekteydi.” (s.50)

*Nazikter içten içe Sırrıcemal’i kıskanmaktadır. Bunu efendisi Zehra Hanım ile bir konuşmasında hissettirir:

“Nazikter içini çekerek:

-Ah hanımcığım, sorma, sorma kaynananızdan o kadar yüz buluyor ki...”
(s.50)

*Zehra’nın Sırrıcemal’e karşı duyduğu kıskançlık Nazikter’de de belirir. Sırrıcemal’in kendisine hanımlık taslamasına, çalım satmasına dayanamamaktadır:

“Nazikter’i en ziyade dilgir eden şey, Sırrı Cemal’in ona ehemmiyet bile vermemesiydi. Bunca yıldır sevgili hanımına sadıkâne hizmet etmiş ve artık şu evin içinde hatırı sayılır bir kalfa olmuş iken dağdan gelmiş bir kız kendisine çalım satsın, hanımlık taslasın, damat beye göz koysun! İşte dünyada bundan ziyade münasebetsizlik olamaz.

Bundan başka Nazikter’in kızdığı, tutulduğu bir nokta daha var idi: Efendilerinden artan yemeği aşçı kadınla birlikte üçü yemeğe oturdukları zaman kendisi el uzatmadan Sırrı Cemal el uzatmakta, sahanların kaldırılıp konulmasına kumanda etmekte ve hele sofrayı kurup kaldırmak işlerinde hiç el sürmemekteydi.”
(s.53)

*Sırrıcemal’in evin içinde hanımlık taslaması kimi zaman Nazikter’in alenen Sırrıcemal ile ağız kavgasına girmesine sebebiyet verir:

“Bire musibet yelloz! Başıma hanım kesildin mi? Seni utanmaz, terbiyesiz seni! (s.54)

*Sırrıcemal, Suphi’nin eve gelmemesi üzerine Münire Hanım’ın evine gider. Nazikter ve Sırrıcemal de oradadır. Nazikter’in Sırrıcemal’e öfkesi büyüktür:

“Nazikter, Sırrı Cemal’i görür görmez levni döndü. Hayretinden şaşalamaya başladı... Sırrı Cemal, Nazikter’e ehemmiyet bile vermeyip yürüdü. Merdivenden çıktı. Aşağıda Nazikter kıyametler koparmakta idi: “Utanmaz yelloz, ne cesaretle gelmiş idi? Buraya girmeye ne hakkı var idi?..” (s. 99)

*Nazikter olayların başından itibaren her zaman Zehra'nın tarafında olmuştur:

“Sırrı Cemal, yaşmaklanıp çıkarken Zehra, arkasından avazı çıktığı kadar bağırıyor idi ki: Oh, kahbe oh!.. İşte o Subhî çapkını sana da yaramadı ya... sana da kalmadı ya!..

Nazikter de bir taraftan yumruklarını birbirine vurarak, dudaklarını büzerek Sırrı Cemal'e nisbet vermekteydi.” (s.101)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANZİMAT YAZARLARININ EV İÇİ HİZMETLİLERİ ELE ALIŞ ŞEKLİ

Çalışmada incelenen eserlerden hareketle ev içi hizmetlilerin durumları aktarılmıştır. Konu, olay örgüsü ve ev içi hizmetlilerin birey bazında ele alındığı bölümlerden sonra Tanzimat yazarlarının ele alış tarzlarının değerlendirildiği bu bölümde ev içi hizmetlilerin sosyal hayattaki yerine, olay içine yerleştirilen ve işlenen temaya hareketlilik kazandıran motiflere ve ev içi hizmetlilerin şahıs kadrosuna yer verilmiştir.

1.EV İÇİ HİZMETLİLERİN SOSYAL HAYATTAKİ YERİ

Bu kısımda ev içi hizmetliliğin yer olarak kaynağı ve ev içi hizmetliliğin aile içerisindeki yeri üzerinde durmak gerekmektedir.

1.2.EV İÇİ HİZMETLİLERİN KAYNAKLARI

Ev içi hizmetlilerin kaynakları olarak görülen ülkeler genelde Kafkas diyarıdır. “Esaret”te yer alan köleler Kafkaslı olarak geçer, “Faik Bey ile Nuridil Hanım”ın Sergüzeşti” adlı eserde olaylara giriş Çerkezistan’da olur. “Felâtun Bey ile Râkım Efendi” adlı eserde Canan, “İntibah”taki Dilaşup birer Çerkez güzelidir. Nabizade Nâzım’ın “Zehra” adlı eserinde geçen Sırrıcemal’in Kafkas neslinden olduğu belirtilir.

Ayrıca her ne kadar Kafkasya olarak gösterilse de ev içi hizmetlilerinin bir bölümünün Arap ve Afrika ülkelerinden de getirildiği görülmektedir. Özellikle Arap olanların mutfak ve bulaşık işlerinde kullanıldıkları görülür.

1.2.1.Ev İçi Hizmetlilerin Satış Yeri

Ev içi hizmetlilerin satın alınacakları yerler çeşitlidir. İlk sırada esirci evleri gelmekle birlikte esir mahallelerinden de söz edilmektedir. “Sergüzeşt”, “Faik Bey ile Nuridil Hanım”ın Sergüzeşti” ve “Hasan Mellah”ta esirci evleri görülür.

Ev içi hizmetlilerin el altından satılması genelde konaklarda gerçekleşen bir durumdur.

“Esaret” ve “Firkat”te bu durum görülmekle birlikte “Sergüzeşt”te ve “İntibah”ta da hizmetliyi konaktan uzaklaştırmak için kullanılmaktadır. “Muhadarat” adlı eserde ise kişinin kendi kendini satarak ev içi hizmetine girdiği görülmektedir.

1.3. EV İÇİ HİZMETLİLERİN AİLE İÇERİSİNDEKİ YERİ

Ev içi hizmetlilerin aile içerisindeki yeri bölümü çeşitli açılardan incelenebilir.

Efendi-hizmetli açısından ele alındığında evin efendilerinin hizmetlilerine karşı mesafeli ve otoriter oldukları görülmektedir. “Sergüzeşt”teki Dilber, evin hanımı tarafından aşağılanır, satıldığı konakta evin küçük beyiyle yakınlaştığı için satılığa çıkarılır. Benzer bir durum “Düğün” ve “Mihriban” adlı eserlerde de görülür. Her iki eserde de genç ve güzel cariyeler evin beylerinin istekleri için kullanılır ve sonunda satılığa çıkarılır.

Ev içi hizmetlilerden mutlu sona kavuşanlar arasında en önemli yeri “Felâton Bey ile Râkım Efendi” adlı eserdeki Canan alır. Yine Fatma Aliye Hanım’ın “Muhadarat” adlı eserindeki Fadıla da bu duruma örnek gösterilebilir.

Aile içerisinde ev içi hizmetlilerin birbirleriyle ilişkileri kapsamında can alıcı noktayı “Sergüzeşt”teki Dilber ve Taravet almaktadır. Dilber ne kadar olumlu özellikler sergilerse Taravet de olumsuzluğun ve acımasızlığın sembolü olarak görülür. Yine aynı durum, “Zehra”da geçen Nazikter ve Sırrıcmal arasında da görülür.

Evin efendisinin gözüne girebilmek adına çeşitli oyunlar sergileyen hizmetliler de görülmektedir. “Ölüm Allah’ın Emri” adlı eserde Sinesaf’ın satılması için yapılanlar buna güzel bir örnektir.

2. OLAY ÖRGÜSÜ İÇİNE YERLEŞTİRİLEN VE İŞLENEN TEMAYA HAREKETLİLİK KAZANDIRAN MOTİFLER

2.1.EV İÇİ HİZMETLİLERİ ELDE ETME MOTİFLERİ

Bu bölüm içerisinde ev içi hizmetlilerin ne şekilde elde edildiği, hizmet ettiği konağa geliş şekli aktarılmaktadır.

Bu kapsamda ilk sırayı **“kaçırma motifi”** alır. Bu motifin görüldüğü eserlerden “Fırvat”te Guşacuk, “Faik Bey ile Nuridil Hanım’ın Sergüzeşti” adlı eserde Faik, “Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” adlı eserdeki Arap Ayşe Kadın, küçük yaşlarda kaçırılmışlardır.

“Yağma motifi”, “Hasan Mellah” adlı romanda görülmektedir. Şehlevent’in annesi Hesna Hanım, İstanbul’dan hacca gitmek için yola çıkan bir gemiye binerek kızının yanına gitmeye çalışır. Bu esnada gemi korsanlar tarafından ele geçirilir. Parası olmayanlar esir edilir ve çeşitli konaklara ev içi hizmeti görmek için satılır. Hesna Hanım da bunlardan biridir.

“Çocukların Kandırılması Motifi”, “Sergüzeşt” ve “Esaret”te okuyucuya sezdirilmektedir. “Faik Bey ile Nuridil Hanım’ın Sergüzeşti”nde Faik Bey’in kaçırıldığını, bindikleri gemide kendisini kaçırın kişiyle baba-oğul rolünü oynadıkları görülür.

“Ev İçi Hizmetli Alım-Satım Motifi” ele alınan eserlerin hemen hepsinde görülmektedir. Bu kapsamda esirci evinde satış, el altından satış, hür insanların kendini satarak ev içinde hizmetçi olmaları ele alınmaktadır.

Esirci evinde satış “Sergüzeşt”te en detaylı şekilde işlenir. Dilber’in esirci evinde kaldığı bölüm detaylı olarak anlatılırken, esirlerin yaşadıkları sıkıntılara, ruh durumlarına yer verilir. “Faik Bey ile Nuridil Hanım’ın Sergüzeşti”nde Nuridil, efendisinin odalığı olmayı kabul etmez ve esirci evine gönderilir.

El altından satılma ise yine “Sergüzeşt”te görülmektedir. Asaf Paşa’nın konağında evin küçük beyiyle yakınlaşan Dilber, evin hanımı tarafından el altından satılır. “Fırvat”te Hacıhan’ın Memduh Bey ile yakınlaştığı düşünülür ve el altından satılır.

“Ölüm Allah’ın Emri” adlı eserde, cariyeler Sinesaf’ı çekemezler ve bunun sonucunda Sinesaf el altından satılır. “Sergüzeşt”te ise Dilaşup’a oyun oynanır ve Dilaşup, el altından satılır. “Mihriban” ve “Düğün” adlı eserlerde ise ev sahipleri şehvî arzuları için kullandıkları bu iki güzel cariyeyi, artık işe yaramadıkları (biri hasta diğeri ise hamiledir) sebebiyle satmak isterler.

“Hür İnsanların Kendini Satma Motifi”, “Muhadarat”ta Fazıla’nın kendini satmasıyla görülür. Fadıla kendini satarak Peymen adını alır ve Beyrut’ta bir konakta ev içi hizmetlisi olarak çalışır. “Hüseyin Fellah”ta Şehlevent kendini satar ve dilsiz ve sağır olarak tanıtılarak ev içi hizmetlisi olarak görev yapar. “Hasan Mellah”ta Timur ve Esmâ kendini satar ve ev içi hizmetinde bulunurlar.

2.2.EV İÇİ HİZMETLİLERİN AİLEYE KATILIŞI İLE İLGİLİ MOTİFLER

Bu kısım içerisinde cariyeye seçimi ve ev içi hizmetlilere ad verme motifi işlenmektedir.

Ev içi hizmetliler ev sahipleri tarafından alındıktan sonra ad verme motifi görülmektedir.

“Fırat” adlı eserde Guşacuk, Feride ismini alıyor. “Felâtun Bey ile Râkım Efendi” adlı eserde yeni alınan cariyenin candan olması sebebiyle ona Canan ismi veriliyor.

“Muhadarat”ta Fadıla, kendini sattıktan sonra kendine Peyman ismini yakıştırıyor.

“Hüseyin Fellah”ta Şehlevent, dilsiz ve sağır taklidi yaptığı için dilsiz cariyeye olarak çağırılıyor.

2.3.EV İÇİ HİZMETLİLERİN YETİŞTİRİLMESİ MOTİFİ

Ev içi hizmetlilerin yetiştirilmesi pek çok eserde ele alınmıştır.

“Esaret”te Fıtnat ve Fâtîmâ’nın eğitime önem verilir. Fıtnat’ın bir kütüphanesi bile vardır. “Felâtun Bey ile Râkım Efendi” adlı eserde Râkım, Canan ile özel olarak ilgilenir. Canan’a piyano dersleri aldırır. “Sergüzeşt” adlı eserde Dilber, Asaf Paşa’nın konağında Fransızca öğrenir, piyano çalar.

2.4.EV İÇİ HİZMETLİLERİN KULLANILIŞI İLE İLGİLİ MOTİFLER

Bu kısımda odalık motifi, cihaz halayığı motifi, cariyeye bağışlama motifi ve evin erkeklerinin cariyelere musallat olması motifi ele alınır.

“Odalık” olarak kullanma “İntibah”ta, “Felâtun Bey ile Râkım Efendi”de, “Düğün” ve “Mihriban”da evin beyinin şehvi isteklerini karşılamak için kullanılan cariyeler görülmektedir. Cariyeler, evin beyleri için duygusal açıdan hiçbir anlam ifade etmezler ve beylerin hevesleri geçince satılmaları istenir.

“Felâtun Bey ile Râkım Efendi”de Canan evin beyi ile evlenir. “İntibah”ta ise Dilaşup isteyerek odalık olmuş, Ali Bey’i sevmiştir.

“Ölüm Allah’ın Emri” adlı eserde Sinesaf, Mustafa Paşa’nın odalığı olmak istemez ve türlü sıkıntılar çeker. Benzer bir durum, “Sergüzeşt”teki Dilber için de geçerlidir. Mısır’da odalık olmak istemeyince eziyetlere maruz kalır. “Faik Bey ile Nuridil Hanım’ın Sergüzeşti”nde Nuridil, Tevfik Bey’in odalık olma isteğini geri çevirince esirci evine kaldırılır.

“Muhadarat”ta Fadıla, Beyrut’ta hizmetçi olarak çalışırken evin genç beyi tarafından odalık olarak alınmak istenir. Fakat Fadıla, genç beye rızasının olmadığını ve kendisine rızasının olup olmadığı sorulmadan böyle bir işin olamayacağını söyleyerek okuyucuya gelenek hakkında bilgi vermiş olur.

“Muhadarat”ta Fadıla, kocasının odalık almasına karşıdır ancak çocukları olmayınca ses çıkarmaz. Asıl sorunun kocasından kaynaklandığını öğrenince ise tavrını net bir şekilde koyarak odalık almanın artık gerçekleşmeyeceğini belirtir.

Yine bu eserde çırağ edilme olayı ile karşılaşmaktadır. Gönüllü olarak alınan odalık, çocuk verememişse bir başka erkekle çeyizi de hazırlanarak evlendirilir.

“Cihaz Halayığı Motifi” ise Ahmet Mithat Efendi’nin “Fırat” adlı eserinde geçer. Hacıhan, Memduh ile Feride’nin düğününe cihaz halayığı olarak verilir.

“Cariye Bağışlama Motifi”, “Hüseyin Fellah”ta görülmektedir. Kurdoğlu Civelek Mustafa ve Şehlevent’in kendisine yardım etmesinden sonra bu iyiliği karşılıksız bırakmak istemez. Civelek Mustafa’ya dilediği cariyeyi alabileceğini söyler.

Civelek Mustafa ve erkek kılığındaki Şehlevent, esir olarak alınan ve ev içi hizmetlisi olarak çalışan annesi Hesna Hanım'ı seçerler ve Hesna Hanım başıslanır.

“Evin Erkeklerinin Ev İçi Hizmetlilere Musallat Olması Motifi” de incelenen eserlerin birçoğunda görölmektedir.

“Mihriban” ve “Düğün” adlı eserlerde evin genç beyleri şehvî arzuları için genç cariyelere musallat olurlar. “Hüseyin Fellah”ta gerek Ahmet Bey gerek Civelek Mustafa Şehlevent’e musallat olurlar fakat Şehlevent sert bir biçimde karşılık verir. “Zehra”da evin beyi Sırrıcemal’e musallat olur fakat Sırrıcemal, çok geçmeden evin beyine karşılık verir. “Sergüzeşt”te evin genç beyi Dilber’i resim yaparken model olarak kullanır, onu kılıktan kılığa sokar, fakat çok geçmeden ona âşık olduğunu anlar. “Hasan Mellah”ta Hasan Bey Esma’ya musallat olur, onunla ilgilenir, yakınlaşmak ister ancak Esma yaşadıklarını anlatınca Hasan Mellah bundan vazgeçer.

2.5.EV İÇİ HİZMETLİLERİN KAÇMASI MOTİFİ

Ev içi hizmetlilerin kaçması “Sergüzeşt”te ve “Ölüm Allah’ın Emri” adlı eserlerde görölmektedir. Dilber yaşadığı aşağılamalara, eziyetlere katlanamaz ve Mustafa Efendi’nin evinden kaçır, fakat çok geçmeden geri götürölür.

“Ölüm Allah’ın Emri”nde ise Sinesaf, sevdiği adama kavuşmak için evden kaçır.

3. EV İÇİ HİZMETLİLERİN ŞAHİS KADROSU

Ev içi hizmetlilerin şahıs kadrosunu erkekler ve kadınlar, mutluluğu yakalayanlar ve yakalayamayanlar olmak üzere iki ana başlık altında toplamak mümkündür.

Ev içi hizmetlilerin şahıs kadrosuna bakıldığında çoğunluğu kadınların oluşturduğu görülmektedir. “Esaret”te Fıtnat, “Firkat”te Feride ve Hacıhan, “Ölüm Allah’ın Emri” adlı eserde Sinesaf ve diğer cariyeler, “Faik Bey ile Nuridil Hanım’ın Sergüzeşti”nde Nuridil, “Hüseyin Fellah”ta Şehlevent, “Felâtun Bey ile Râkım Efendi”de Canan ile Fedayi Kalfa, “İntibah”ta Dilaşup, “Sergüzeşt”te Dilber ve Taravet, “Düğün”de Dilsitan, “Mihriban”da Mihriban, “Muhadarat”ta Peyman, “Zehra”da Sırrıcemal ve Nazikter, “Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat”ta Arap Kadın gösterilebilir.

Ev içi hizmetlilerin şahıs kadrosundaki erkeklerin az sayıda olduğu göze çarpıyor. “Esaret”teki Fatin, “Faik Bey ile Nuridil Hanım’ın Sergüzeşti”ndeki Faik Bey, “Sergüzeşt”teki Cevher Ağa, “Hüseyin Fellah”taki Civelek Mustafa, “Hasan Mellah”taki Timur, “Kara Bela”daki Ahşit bunlara örnek teşkil etmektedir.

Ev içi hizmetlilerin mutluluğu yakalayıp yakalayamadıklarına bakılacak olursa, “Sergüzeşt”in Dilber’inin küçük yaşlardan itibaren çeşitli sıkıntılar çektiği ve sonunda huzuru kendini Nil’in sularına bırakarak bulduğu görülmektedir.

“Esaret” adlı eserde gerek Fıtnat gerek Fatin düğün gecesi kardeş olduklarını öğrendiklerinde ölümü tercih ederler.

“Kara Bela” adlı eserde Ahşit, sultanın kızına âşıktır. Onunla zorla birlikte olur. Gerçekler ortaya çıkınca hançerlenerek öldürülür. Bu eserde ev içi hizmetlisinin ihaneti görülmektedir

“Mihriban” ve “Düğün” adlı eserlerde de Mihriban ve Dilsitan, beylerinin şehvi arzularının kurbanı olmuş iki gençtir.

Bu ana karakterler dışında “Firkat”te yer alan Hacıhan, “Muhadarat”ta yer alan Reftar çeşitli sıkıntılar çekmişlerdir. Hacıhan’ın sıkıntıları sevdiği adamın kucağında ölüm ile biter. Reftar ise hanımıyla birlikte çeşitli entrikalar çevirmiş ve bu entrikaların kurbanı olmuştur.

Ev içi hizmetlilerden mutluluğu yakalayanlar ise “Ölüm Allah’ın Emri” adlı eserde Sinesaf, “Hüseyin Fellah”ta Şehlevent, “Felâtun Bey ile Râkım Efendi”de Canan, “Hasan

Mellah”ta Esmâ, “Zehra”da Sırrıcemal, “Muhadarat”ta Peyman, “Faik Bey ile Nuridil Hanım”ın Sergüzeşti”nde Nuridil gösterilebilir.

Burada dikkat edilecek nokta Sırrıcemal’in isteklerine kavuşması fakat bu durumun aslında onun sonunu hazırlamış olmasıdır. Bu sebeple Sırrıcemal’in durumu her iki başlık altında da verilebilir. İlk yaşadığı olaylar, bey ile yakınlaşması ve ayrı bir eve çıkması mutluluk evresi fakat son yaşadıkları ve ölümü mutsuzluk evresi olarak ele alınabilir.

SONUÇ

Tanzimat Edebiyatında ev içi hizmetlilerin durumu incelendiğinde, bu sosyal sınıfın kölelik hareketi sonucu ortaya çıkmış olduğu görülmektedir.

Tanzimat yazarları eserlerinde ev içi hizmetlilerin durumunu açık bir şekilde okuyucuya verebilmektedir. Elbette bunda dönemin yaşayış tarzı etkili olmuştur. Nitekim esir ticareti ve buna bağlı oluşan hizmet anlayışı, Tanzimat Döneminde sıkça karşılaşılan bir unsurdur. Eserlerde hizmetlilerin birbirleriyle ilişkilerine, ev halkının hizmetlere bakışına ait pek çok bilgiye ulaşılabilmektedir. Yazarlar, hizmetlilerin ruh tahlillerini de yapmaya çalışmış, bu anlayışın kendilerinde bıraktığı etkileri ortaya koymuşlardır. Ev halkı ve hizmetlilerin ilişkileri bize sadece yaşanabilen durumlar hakkında bilgi vermekle kalmamış, bu anlayışın aksayan yönlerini de ortaya koymuştur.

Ele alınan eserlerin bir bölümünde bu anlayışın yıkıcı etkilerinin yanı sıra, her şeye rağmen bireyde yaşatabileceği olumlu duygular ve yaşanabilecek olumlu durumlar üzerinde de durulmuştur.

Tanzimat sanatçılarının ev içi hizmetlileri anlatırken konuya oldukça vakıf oldukları görülmektedir. Elbette bu durumda sanatçıların konaklarda yaşamalarının ve bu anlayışı gözlemleyecek şartlara sahip olmalarının etkisi büyüktür.

Ahmet Mithat Efendi'nin pek çok eserinde ev içi hizmetlileri görülebilmektedir. Ahmet Mithat, "kölelik kurumunu" eleştirirken ev içi hizmetlilerin yaşadıklarını etkili bir şekilde anlatmış, bu kurumu pek çok yönden eleştirmiş fakat yaşanabilecek olumlu olayları da ele almıştır. Ahmet Mithat, annesinin kölelikten gelen bir Çerkez kızı olduğunu da belirtmekten çekinmemiştir.

Ahmet Mithat, "Felâtun Bey ile Râkım Efendi" adlı romanında kölelik kurumunu eleştirmekte, ev içi hizmetlisi olarak alınan Canan'ın zamanla evin hanımı oluşunu da aşama aşama okuyucuya aktarmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi'nin "Felâton Bey ile Râkım Efendi" adlı romanı cariyelere verilen değeri göstermesi açısından mühimdir. Ev içi hizmetlilerden Fedayi, evin beyine annelik yapmakta, oğlu olarak gördüğü Rakım'ın mutluluğu için elinden geleni yapmaktadır. Evin diğer bir hizmetlisi Canan ise Fedayi'nin can yoldaşı olduğu gibi aynı zamanda evin küçük kızı olarak görülmekte, eğitime önem verilmekte, modadan geri kalmaması için her şeyin en güzelini giymekte ve takmaktadır. Bu eserde de evin beyi evin hizmetlisine ilgi duymaktadır. Ancak diğer eserlerden farkı, bu ilginin karşılıklı olması ve evlilik ile neticelenmesidir.

Ahmet Mithat Efendi'nin pek çok eserinde ev içi hizmetlilerin durumunu gözlemlemek mümkündür. Yazar bu durumu devrin sosyal eleştirisini yapmak adına her defasında işlemiştir. "Felâton Bey ile Râkım Efendi" romanında ise olumlu durumlar işlenmiştir. İsmail Parlatır, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

"Öncelikle şunu göz önünde tutmak gerekir ki Ahmet Mithat, bu romanında Doğu ve Batı kültürünü ve anlayışını karşı karşıya getirmek istemiştir. Bu amaçla yola çıkan yazar, elbette Osmanlı sosyal hayatında var olan bu kurumu, batılı yaşayış tarzını ve anlayışını eleştirirken hedef alamazdı, almamalıydı. Çünkü bu romanın yazılmasını doğuran düşünceye aykırı olurdu."⁷⁶

Samipaşazade Sezai'nin konakta yetişmesinin izleri, eserlerinde yaptığı tespitler, derin gözlemlerle kendini göstermektedir. Ayrıca Sezai'nin annesinin cariyeye olması da ev içindeki hizmetlilere bakış açısını etkilemiştir. Samipaşazade Sezai, cariyelerin, uşakların arasında yetişmiş biri olarak konuya oldukça vakıf olduğunu göstermiştir.

Samipaşazade Sezai, "Sergüzeşt" adlı eserinde dönemin siyasi, fikri anlayışını da mecâzi bir şekilde eleştirmektedir. Dilber'in özgürlük arayışı ve bu umutla kendini Nil'in sularına bırakması manidardır.

"Acaba Nil'in bu müthiş, bu mühlik girdap ve seylâbeleri, bu zavallı Dilber'i, bu bedbaht esiri nereye götürüyor?... Hürriyetine..."

Samipaşazade Sezai'nin "Sergüzeşt" adlı eserinde Dilber'in Taravet ile olan ilişkisine de tanık olunmaktadır. Taravet'in evin hanımının gözüne girmek adına verdiği çaba, aynı görevde bulunan Dilber'e karşı acımasızca davranışı okuyucuya bu kurumun

⁷⁶ İsmail Parlatır, **Türk Romanında Tipler, Râkım Efendi**, Türk Dili, Ağustos-Eylül 1984, s.326.

olumsuzluklarını göstermesi bakımından önemlidir. Zira evin hanımının gözüne girmek, onun nefret ettiğinden nefret edip, sevdiğini sevmek, koşulsuz itaat mutluluğa giden yolda yapılması gereken unsurlar olarak işlenmektedir. Aksi şekilde davranıldığında yaşanacaklar ise Dilber'in başından geçenlerle okuyucuya gösterilmektedir. Dilber ve Taravet arasındaki ilişki “Zehra”da Sırrıcemal ve Nazikter arasında görülmektedir.

“Sergüzeşt”te Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde görülen olumlu hava yoktur. Aslında Ahmet Mithat'ın eserlerindeki gibi ev içi hizmetlisi olan Dilber'in eğitimine önem verilmektedir. Lakin tek olumlu taraf budur. Çünkü Dilber evin hanımı ve evin diğer hizmetlisi Taravet'in aşağılamalarına maruz kalır ve evin para sıkıntısını gidermek için satılır. Satıldığı yerde evin küçük beyinin ilgisini çeker, çok geçmeden gençler yaklaşır. Bu durum pek çok eserde görülmektedir. Fakat “Felâtun Bey ile Râkım Efendi”de Canan'ın yaşadığı olumlu gelişmeleri Dilber yaşayamaz. Gerçi Canan gibi piyano çalmayı öğrenir, eğitimine önem verilir fakat evin genç beyiyle yaklaşması özrü kabul edilemez bir durumdur. Dilber'in evden satılması, gençlerin kavuşamaması, sınıfsal farklılıklara işaret etmesi bakımından önemlidir. Dilber'in Mısır'a satılması ve orada odalık olmaya zorlanması, Dilber'in bu duruma direnmesi ve bir fırsatını bulup kaçması fakat çaresizce kendini Nil'in sularına “özgürlük” diyerek bırakması devrine yapılan bir göndermedir.

Ev içi hizmetlilerin birbirleriyle ilişkilerini açıkça ortaya koyan diğer bir eser de Nabizade Nâzım'ın “Zehra” adlı romanıdır. Eserde Nazikter ve Sırrıcemal arasında amansız bir çekişme vardır.

Nazikter Sırrıcemal'i baştan beri hep bir rakip olarak görür, Sırrıcemal başlangıçta boyun eğer gibi görünürse de zamanla evin hanımıyla yarışacak hatta evin beyine sahip olacak duruma gelir. İşte tam da bu noktada ev içi hizmetlilerin ev halkı tarafından ne gözle görüldüğüne ve ev halkıyla yaşayabilecekleri olaylara şahit olunur. Nitekim evin beyi Sırrıcemal gibi güzel bir bayanın evin içinde gezinmesinden etkilenir ve huysuz bir mizaca sahip olan eşinden uzaklaşarak kendisine boyun eğen bu genç bayanla yakınlaşmaya başlar. Bu eser, ev içi hizmetlilik anlayışının farklı bir yönünü ortaya koymakta, evlilik kurumuna verebileceği zararları da dolaylı da olsa işlemektedir. Zira evin hanımının kıskanç olan mizacı daha da alevlenmekte, ev gerek Zehra için gerekse diğer yaşayanlar için çekilmez bir hâl alabilmektedir.

Zehra'nın psikolojik yönünü veren, kıskançlığını ortaya çıkaran bu eser aynı zamanda ilk psikolojik roman denemesi olarak da kabul edilmektedir.

Ev içi hizmetlilerin arasındaki rekabet ya ev sahibinin gözüne girebilmek ya da evin genç beyini elde etmek için olabilmektedir. “Ölüm Allah'ın Emri” adlı eserde Sinesaf'ın Sıtkı Bey ile yakınlaşmasını çekemeyen Behice Hanım türlü entrikalarla gençlerin kavuşmasını engellemeye çalışırken kendi kurduğu tuzağa kendisi düşmektedir.

Tanzimat dönemi eserlerinin bir bölümünde ise ev içi hizmetlilerle ev halkının kaynaşmalarına tanıklık etmek mümkündür. Bu durumun en güzel örneği Ahmet Mithat Efendi'nin “Felâtun Bey ile Râkım Efendi” adlı romanında görülür. Canan sadece Rakım Efendi tarafından değil evin kalfası Fedayi tarafından da son derece sevilmektedir. Fedayi ile Canan arasındaki ilişki anne – kız ilişkisine benzemektedir.

Yine Şemsettin Sami'nin “Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat” adlı romanında “Ayşe Kadın” evin bir ferdi gibidir. Nitekim evin hanımı olan Saliha Hanım'ın can yoldaşıdır. Ev içinde fikirlerini rahatlıkla söyleyebilmekte mutluluğunu ve kaygılarını evin diğer üyeleriyle paylaşabilmektedir.

Ev içi hizmetlileriyle ev sahibi ya da sahibesinin iyi geçinmesi Emin Nihat Efendi'nin “Faik Bey ile Nuridil Hanımın Sergüzeşti” adlı hikâyesinde de görülmektedir. Ev sahibesi evine aldığı hizmetlinin muhabbetini, güvenini beğenmiş ve onun mutluluğu için bir şeyler yapmak istemiştir. Bu esnada hoş bir tesadüf olarak kendisi de bir esiriken başına gelen zor bir anda kendisine yardım eden gencin hizmetçisinin sevdiği olduğunu öğrenmiş ve bu iki genci kavuşturmaya karar vermiştir.

“Kara Bela” da ise farklı bir durum söz konusudur. Ahşit, hanımına yardımcı olmaya çalışır. Ama aslında durum farklıdır. Ahşit, Behrever'e zorla sahip olur. Bu eserde, ev içi hizmetlisinin ihaneti görülmektedir.

Yazarların ev içi hizmetlilere farklı görevler yükledikleri de dikkat çekmektedir. Evin işleriyle ilgilenmelerinin dışında “odalık” olarak da görülmektedirler. Evin beyi bunun en doğal hakkı olduğunu düşünebilmekte, karşı tarafta açtığı yaraları veya beklentileri umursamamaktadır. Sözü edilen olayın en çarpıcı örneğini Samipaşazade Sezai, “Düğün” adlı eserinde vermiştir. Dilsitan, Kendisini sadece bir odalık olarak gören Behçet Bey'i sevmektedir; fakat Behçet Bey, hevesini aldıktan sonra Dilsitan ile ilgilenmez. Dilsitan, Behçet Bey için evlilik hazırlıklarının yapıldığı konakta hastalanır ve

ölüme terk edilir. Behçet Bey, Dilsitan'ı düğün masraflarını karşılamak için satmak ister. Bu hikâyenin Samipaşazade Sezai'nin “Sergüzeşt” adlı eseriyle benzerlik gösterdiği görülür. Her iki eserde de ev içi hizmetlilerin (Dilber, Dilsitan) evin hanımı ve evin beyi tarafından aşağılandığı görülür ve para sıkıntısını gidermek açısından satılmaları da paraleldir.

Samipaşazade Sezai'nin “Mihriban” adlı eserinde, “Düğün” adlı eserinde olduğu gibi evin genç beyinin, evin güzel cariyesine musallat olması anlatılmaktadır. Evin oğlu Hakkı Bey'in Mihriban'ı rahatsız edişi sonunda Mihriban hamile kalır, durumu öğrenen evin hanımı oğluyla konuşarak Mihriban'ın yüz lira karşılığında halayığa çıkarılmasını uygun görür. Eserde, hizmetliye insani açıdan değer verilmediği görülmektedir, genç kadın çocuğunu doğurur ve genç kadının çocuğu bakımsızlıktan hastalanarak ölür. Genç kadın çıldırır, hastaneye kaldırılır ve ölür. Bu durumda bile evin genç beyinin düşündüğü paradır. “Yazık oldu bizim yüz liraya!” der.

Bu durum, hizmetçilerin pek çok yerde para kaynağı olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu eserdeki Hakkı Bey ile “Düğün” adlı eserdeki Behçet Bey'in mizaçlarının benzediği görülmektedir.

Ev içi hizmetlilerle evin beyinin ya da evin oğlunun yakınlaşmaları pek çok eserde görülmektedir. Şöyleki Ahmet Mithat Efendi'nin “Ölüm Allah'ın Emri” adlı eserinde ev sahibinin yeğeni Sıtkı Bey, gönlünü evin genç hizmetçisi Sinesaf'a kaptırır. Elbette hizmetliler de çoğu kez bu ilgiye karşılık verirler ve arada hoş bir yakınlaşma başlar.

“Ölüm Allah'ın Emri” adlı eserde Mustafa Paşa, Behice Hanım'ın oyunlarına gelerek Sinesaf'ı odalık yapmak istese de Sinesaf sonuna kadar direnir. Benzer bir durum “Sergüzeşt”teki Dilber için de geçerlidir. Mısır'da odalık olmak istemeyince eziyetlere maruz kalır. “Faik Bey ile Nuridil Hanım'ın Sergüzeşti”nde Nuridil, Tevfik Bey'in odalık olma isteğini geri çevirince esirci evine kaldırılır.

Ahmet Mithat Efendi'nin “Hüseyin Fellah” adlı eserinde de konağın hizmetlisi olan Şehlevent'ten evin beyinin faydalanmak istediği, fakat Şehlevent'in kendini koruduğu ve sonunda evin beyinin bu düşünceden vazgeçtiği görülmektedir.

Tanzimat Dönemi romanlarında hizmetlilerin durumları ele alınırken onların eğitim durumları üzerinde de durulmuştur. Ahmet Mithat Efendi'nin “Esaret” adlı eserinde ev içi hizmetlilerin (Fatin ve Fıtnat) eğitime önem verilir. Fıtnat'ın evde kendine has bir

odasının olması mühimdir. Fıtnat'ın bir kütüphanesi bile vardır. Ahmet Mithat Efendi'nin "Felâtun Bey ile Râkım Efendi" adlı eserinde de evin beyi Canan'ın eğitimiyle yakından ilgilenir. Canan Fransızca öğrendiği gibi piyano çalmayı da öğrenir.

"Sergüzeşt" adlı eserde de Dilber evin küçük hanımı ile mektebe gider, Asaf Paşa'nın konağında ise Fransızca öğrenir, piyano eğitimi alır. "Ölüm Allah'ın Emri" adlı eserde ise Mustafa Paşa'nın Sinesaf ve Perende isminde iki halayığın eğitimiyle ilgilendiği, onlara okuma-yazma öğretmeye çalıştığı görülür.

Tanzimat Döneminde ev içi hizmetlilerin pek çok eserde işlenmesinin sebebi olarak yaygın sanat anlayışı gösterilebilir. Toplumu ilgilendiren konular, bu konuların olumlu ve olumsuz yönleri, halkı aydınlatmayı amaç edinmiş sanatçılar için üzerinde uzun uzun durulacak sosyal meselelerdir. Sanatçılar, hayatın içinden bir olayı masaya yatırarak bir taraftan okuyucuların düşünmesini, aydınlanmasını sağlamış bir taraftan ise toplumun bir adım önünden giderek olmasını hayal ettikleri toplum düzenini okuyucuya aktarmışlardır. Sanatçılar, küçük gibi görünen bir olaydan yola çıkarak dönemi, düzeni eleştirmiş ve okuyucuların olaylara farklı bakış açılarıyla bakmalarının da önünü açmışlardır. Bu sebeple Tanzimat yazarlarının edebiyat başlığı altında yapmaya çalıştıkları oldukça önemli ve dikkate değerdir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Ahmet Mithat Efendi, **Hüseyin Fellah**, (Sadeleştiren: Durali Yılmaz), Yelken Matbaası, İstanbul, 1981.
- Ahmed Midhat Efendi, **Esaret**, (Yayına Hazırlayan: Hüseyin Alacatlı), Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.
- Ahmet Mithat Efendi, **Letaif-i Rivayat**, (Hazırlayanlar: Fazıl Gökçek, Sabahattin Çağın), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ahmet Mithat Efendi, **Hasan Mellah**, 1. b., İlkbiz Yayınevi, Temmuz, 2004.
- Ahmed Midhat Efendi, **Felâtun Bey ile Râkım Efendi**, (Haz. : Tacettin Şimşek), 7. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- Emin Nihat, **Müsameretname**, (Çevirimyazı: Sabahattin Çağın, Fazıl Gökçek), 2. b., Özgür Yayınları, İstanbul, Eylül 2010.
- Fatma Aliye Hanım, **Muhadarat**, (Yayına hazırlayan: Fazıl Gökçek), 1. b., Özgür Yayınları, İstanbul, Mart 2012.
- GÜVEN Güler, **Sami Paşazade Sezayi ve Eserleri**, 1. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.
- KAPLAN Mehmet, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2**, 4. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, Mayıs 1999.
- KERMAN Zeynep, **Sami Paşazade Sezaî'nin Hikâye – Hâtıra – Mektup ve Edebi Makaleleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981.
- MORAN Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I**, 21. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Nabizâde Nâzım, **Zehra**, 5. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

Namık Kemal, **Gülnehâl**, 1.b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Namık Kemal, **İntibah**, (Haz. : Yakup Çelik), 8. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

Namık Kemal, **Kara Bela** (Yayına hazırlayan: Mehmet Fazıl Gökçek), 1. b., Özgür Yayınları, Mart, 2011.

OKAY Orhan, **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi**, Dergâh Yayınları. 4. b., Şubat 2008.

PARLATIR İsmail, **Tanzimat Edebiyatında Kölelik**, 2. b., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Ankara, 1992.

Samipaşazâde Sezâî, **Sergüzeşt**, (Yayına hazırlayan: Tacettin Şimşek) 8. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

Şemsettin Sami, **Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat**, (Haz. : Yakup Çelik), 6. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

TANPINAR Ahmet Hamdi, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 9. b., Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982.

TARHAN Abdülhak Hâmid, **Sabr u Sebât**, (Haz. : İnci Engünün), 1. b., Dergâh Yayınları, Ocak 1998.

Makaleler

ENGİNÜN İnci, “Tanzimat’tan Cumhuriyete”, **Yeni Türk Edebiyatı**, 3. b., Dergâh Yayınları, İstanbul, Ekim 2007, ss. 213-214.

GÖKÇEK Fazıl, “Letaif-i Rivayat Hakkında”, **Letaif-i Rivayat**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001, ss. IX-X.

KERMAN Zeynep, “Samipaşazade Sezai’nin Roman ve Hikâyelerinde Kuş Motifi”, **Türk Edebiyatı İncelemeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998, ss. 52-60.

KERMAN Zeynep, “Ahmet Midhat Efendi”, **Tanzimat Edebiyatı**, I. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 611.

KERMAN Zeynep, “Sami Paşa-zade Sezaî”, **Tanzimat Edebiyatı**, 9. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2006. s.571 .

PARLATIR İsmail, **Türk Romanında Tipler, Râkım Efendi**, Türk Dili, Ağustos-Eylül 1984, s.326.

UÇMAN Abdullah, “Namık Kemal”, **Tanzimat Edebiyatı**, I. b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 254.

Diğer Kaynaklar

Türkçe Sözlük, 1. b., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s.1149.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Dilek Aşkın		SARICA
Doğum Yeri ve Yılı	Trabzon		16/05/1983
Bildiği Yabancı Diller			
ve Düzeyi			
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1997	2001	Ayrancı Lisesi
Lisans	2001	2006	Selçuk Üniversitesi
Yüksek Lisans	2009		Uludağ Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2007	2009	Bursa Yenişehir Anadolu Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi
2.	2009	-	Bursa Hasan Ali Yücel Anadolu Lisesi
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	askin.83@hotmail.com		
		Tarih İmza Adı Soyadı	

